

T.C.
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI
Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu
Koordinasyon Dairesi Başkanlığı

**AVRUPA BİRLİĞİNDE VE TÜRKİYE'DE
TARIMSAL ÖRGÜTLENME**

AT Uzmanlık Tezi

Semiha KÖROĞLU
AT Uzman Yardımcısı

ANKARA

2003

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR DİZİNİ	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
I. GİRİŞ	1
II. AVRUPA BİRLİĞİNDE TARIMSAL ÖRGÜTLENME	3
1. AVRUPA BİRLİĞİNDE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK	4
1.1. Ülkelere Göre Kooperatifçilik	5
1.1.1. Almanya	5
1.1.2. Avusturya	7
1.1.3. Belçika	9
1.1.4. Danimarka	11
1.1.5. Finlandiya	12
1.1.6. Fransa	14
1.1.7. Hollanda	16
1.1.8. İngiltere	18
1.1.9. İrlanda	20
1.1.10. İtalya	23
1.1.11. İspanya	25
1.1.12. İsveç	27
1.1.13. Lüksemburg	30
1.1.14. Portekiz	32
1.1.15. Yunanistan	35
2. AVRUPA BİRLİĞİNDE ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİ	39
2.1. Üretici Örgütleri/Grupları/Topluluklarının Kuruluşu	39
2.2. Üretici Örgütlerinin Özellikleri	43
2.3. Üretici Örgütlerinin Amaçları	43
2.4. Üretici Örgütlerinin Tanımı	44
2.5. Üretici Örgütü Kategorileri	45
2.6. Üretici Örgütlerinin Yükümlülükleri	46
2.7. Üyelerin Yükümlülükleri	48
2.8. Üretici Örgütü Birlikleri	49
2.9. Üretici Örgütlerinin Denetimi	50
2.10. Balıkçılık Sektöründeki Üretici Örgütleri	50

3. AVRUPA BİRLİĞİNDE ZİRAAT ODALARI	51
4. AVRUPA BİRLİĞİNDE ÇİFTÇİ BİRLİKLERİ.....	54
5. AVRUPA BİRLİĞİNDE BRANŞ BİRLİKLERİ	56
6. AVRUPA BİRLİĞİNDE ÇİFTÇİ ORGANİZASYONLARI.....	57
6.1. Avrupa Birliği Tarım Kuruluşları Komitesi (COPA).....	57
6.1.1. Organizasyon	57
6.1.2. Amaçlar, Hedefler ve Politika Öncelikleri.....	59
6.2. Avrupa Birliği Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi (COGECA)....	60
6.2.1. Organizasyon	60
6.2.2. Amaçlar, Hedefler ve Politika Öncelikleri.....	61
6.3. Avrupa Genç Çiftçiler Konseyi (CEJA).....	62
6.3.1. Amaçlar, Hedefler ve Politika Öncelikleri.....	63
III. TÜRK TARIMINDA ÖRGÜTLENME	64
1. TÜRKİYE’DE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK.....	66
1.1. Tarım Kooperatiflerinin Sınıflandırılması.....	67
1.2. Tek Amaçlı Tarım Kooperatifleri.....	68
1.2.1. Tarım Alım Kooperatifleri.....	68
1.2.1.1. Türkiye’de Tarım Alım Kooperatifleri	69
1.2.2. Tarım Kredi Kooperatifleri	70
1.2.2.1. Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatifleri	73
1.2.2.1.1. Tarım Kredi Kooperatiflerinin Amaç ve Çalışma Konuları.....	74
1.2.2.1.2. Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birliklerinin Amaç ve Çalışma Konuları.....	75
1.2.2.1.3. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinin Amaç ve Çalışma Konuları.....	76
1.2.3. Tarım Sigorta Kooperatifleri.....	78
1.2.3.1. Tarım Sigorta Kooperatifi Çeşitleri	79
1.2.3.2. Türkiye’de Tarım Sigorta Kooperatifleri.....	80
1.2.4. Tarım Satış Kooperatifleri	80
1.2.4.1. Türkiye’de Tarım Satış Kooperatifleri.....	82
1.2.4.2. Bölgelere Göre Tarım Satış Kooperatifçiliği	85
1.2.5. Tarım İşleme Kooperatifleri	89
1.2.5.1. Tarım İşleme Kooperatifi Türleri.....	90
1.2.5.2. Türkiye’de Tarım İşleme Kooperatifleri	91
1.2.6. Arazi Kullanma Kooperatifleri	91

1.2.6.1. Türkiye’de Arazi Kullanma Kooperatifleri.....	93
1.2.7. Tarım Hizmet Kooperatifleri	94
1.2.7.1. Tarım Hizmet Kooperatifi Türleri.....	94
1.2.7.1.1. Makine Kullanma Kooperatifleri	94
1.2.7.1.2. Türkiye’de Makine Kullanma Kooperatifleri.....	95
1.2.7.1.3. Sulama Kooperatifleri	95
1.2.7.1.4. Türkiye’de Sulama Kooperatifleri.....	95
1.2.7.1.5. Damızlık Yetiştirme/Yapay Tohumlama Kooperatifi....	97
1.2.7.1.6. Türkiye’de Damızlık Yetiştirme/Yapay Tohumlama Kooperatifleri	97
1.2.7.1.7. Su Ürünleri Kooperatifleri.....	98
1.2.7.1.8. Türkiye’de Su Ürünleri Kooperatifleri.....	98
1.2.7.1.9. Tarımsal Muhasebe Kooperatifleri.....	99
1.2.7.1.10. Türkiye’de Tarımsal Muhasebe Kooperatifleri.....	99
1.3. Çok Amaçlı Tarım Kooperatifleri	100
1.3.1. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri.....	100
2. TÜRKİYE’DE ZİRAAT ODALARI VE TÜRKİYE ZİRAAT ODALARI BİRLİĞİ	104
2.1. Ziraat Odaları.....	104
2.1.1. Ziraat Odalarının Tarihçesi	104
2.1.2. Ziraat Odalarının Kuruluşu	105
2.1.3. Ziraat Odalarının Amacı	106
2.1.4. Ziraat Odalarının Görev ve Faaliyetleri.....	106
2.2. Türkiye Ziraat Odaları Birliği.....	109
2.2.1. Türkiye Ziraat Odaları Birliğinin Kuruluşu.....	109
2.2.2. Türkiye Ziraat Odaları Birliğinin Görevleri	109
2.2.3. Türkiye Ziraat Odaları Birliğinin Faaliyetleri.....	110
2.2.4. Ziraat Odalarının Yaptığı Örnek Çalışmalar.....	111
3. TÜRKİYE’DE BİRLİKLER.....	113
3.1. Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri.....	113
3.2. Sulama Birlikleri.....	116
3.3. Köylere Hizmet Götürme Birlikleri.....	118
4. TÜRKİYE’DE ÜRETİCİ BİRLİKLERİ.....	120
IV. SONUÇ.....	126
V. EKLER.....	131
VI. KAYNAKÇA.....	168

TABLO DİZİNİ

Tablo 1. Avrupa Birliğinde Tarımsal Kooperatiflerin 1995 Yılı İtibariyle Pazar Payları.....	39
Tablo 2. AB Ülkelerinde Üretici Örgütlerinin Dağılımı.....	42
Tablo 3. Tarım Kredi Kooperatiflerimizin Sayısal Gelişmeleri.....	79
Tablo 4 . Tarım Satış Kooperatiflerinin Gelişme Durumu.....	84
Tablo 5. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri.....	89
Tablo 6. Tarımsal Kooperatif Nevi, Ortak Sayısı ve Üst Örgütleri.....	103

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
CCAE	: İspanya Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği
CEA	: Avrupa Tarım Federasyonu
CEJA	: Avrupa Genç Çiftçiler Konseyi
CFCA	: Fransız Tarım Kooperatifleri Konfederasyonu
CNMCCA	: Tarımsal Yardımlaşma Kooperatifçilik ve Kredi Ulusal Konfederasyonu
COGECA	: Avrupa Birliğinde Tarımsal İşbirliği Genel Komitesi
CONFCOOPERATIVE	: İtalyan Kooperatifler Konfederasyonu
COPA	: Avrupa Birliği Tarım Kuruluşları Komitesi
DBV	: Almanya Çiftçi Birliği
DSİ	: Devlet Su İşleri
DFİF	: Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
ESC	: Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Komitesi
FAC	: İngiltere Tarım Kooperatifleri Federasyonu
FDIMA	: Tarımsal Yardımlaşma Ulusal Federasyonu
FEOGA	: Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu
FİSKOBİRLİK	: Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
FNCA	: Tarımsal Kredi Ulusal Federasyonu
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GAPBİRLİK	: GAP Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GÜLBİRLİK	: Isparta Gül ve Gülyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
GÜNEYDOĞUBİRLİK	: Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
ICA	: Uluslararası Kooperatifler Birliği
IFAP	: Dünya Çiftçiler Birliği
KARADENİZBİRLİK	: Karadeniz Yağlı Tohumlar Tarım Satış

	Kooperatifleri Birliği
KAYISIBİRLİK	: Malatya Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
KDV	: Katma Değer Vergisi
KHK	: Kanun Hükümünde Kararname
KOZABİRLİK	: Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
KÖY-KOOP	: Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği
LEGA	: İtalyan Kooperatifler Konfederasyonu
MARMARABİRLİK	: Bursa Marmara Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
NCR	: Hollanda Ulusal Tarım Kooperatifleri Konseyi
OR-KOOP	: Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği
OTP	: Ortak Tarım Politikası
PANKOBİRLİK	: Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
PASEGES	: Panhellenik Tarım Kooperatifleri Birliği Konfederasyonu
TARKO	: Tarım Satış Kooperatifleri Merkez Birliği
TASKOBİRLİK	: Nevşehir Üzüm ve Mamulleri Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TİFTİKBİRLİK	: Ankara Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TRAKYABİRLİK	: Edirne Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TZOB	: Türkiye Ziraat Odaları Birliği
UNCI	: İtalyan Ulusal Kooperatifler Birliği

I. GİRİŞ

Bugün, gelişmiş ülkelerin ulaştıkları sosyal ve ekonomik refahın temelinde tarım alanındaki gelişme yatmaktadır. Tarım, zenginlik üreten bir sektör olarak ülkelerin sanayileşmesinde büyük rol oynamıştır. Tarım sektörünün oynadığı bu roldeki en büyük pay ise üretici örgütlerindedir. Üretimden pazarlamaya kadar örgütlü bir yapıda hareket eden üreticiler, gerek kendileri ve gerekse ülkeleri için yararlar sağlamışlar ve güçlü üretici örgütleri sayesinde, tarım-sanayi entegrasyonunu başarı ile kurmuşlardır. Kurdukları pazarlama yapısı ile de pazardan daha fazla pay almışlar ve ürettikleri ürünlerden daha fazla gelir elde etme imkanına kavuşmuşlardır.

Günümüzde, tarımsal örgütlenmenin en yaygın olduğu ve geliştiği ülkelerin başında Avrupa Birliği (AB) ülkeleri gelmektedir. Avrupa Birliği'nde, tarım kesimine yönelik politikaların oluşturulmasında ve bu politikaların uygulanmasında tarımsal örgütlerin önemli bir yeri vardır, tarıma dayalı sanayiinin yaklaşık %50'si de bu örgütler aracılığıyla yürütülmektedir.

AB ülkelerindeki tarımsal örgütlenme modellerinin geçmişi, uzun bir sürece dayanmaktadır; yaşanan deneyimler neticesinde her ülke kendi koşullarına uygun bağımsız demokratik çiftçi örgütlerini oluşturmuştur. Eğitim ve yayımdan başlayarak bilinçlenme sürecini tamamlamış olan bu örgütler, kendi sorunlarına sahip çıkarak serbest piyasa ekonomisi içerisinde var olan pazarlara göre üretimlerini gerçekleştirmekte ve bu süreçte hükümetler tarafından maddi olarak desteklenmektedirler¹.

AB'de tarım üreticilerinin kurdukları örgütler, izledikleri farklı hedeflere göre üretim ve pazarlama ile ilgili olabildikleri gibi, çiftçinin üretim ve piyasa koşulları hakkında bilgilendirilmesi ve çıkarlarının korunması gibi faaliyetlerle ilgili de olabilmektedir. Çiftçi kuruluşları, rekabet hukukunu ilgilendirmediği sürece, ülkelerin ulusal düzenlemeleri ile yönlendirildiği için tüm Avrupa Birliği bünyesinde aynı özellikleri taşımamakta, hatta federatif yapıdaki üye devletlerde bir eyaletten diğerine üretici

¹ Oğuz Erdoğan, **Üretici Birlikleri**, A.Ü. ATAUM Ortak Tarım Politikası Uzmanlık Ödevi (Yayımlanmamış), Ankara, 2000, s.1.

kuruluşlarının işlev ve yöntemleri farklılık gösterebilmektedir. Bu bakımdan tüm ülkeleri üretici kuruluşları açısından bir şablon altında toplamak mümkün değildir. Ancak yapısal olarak farklılık gösterecekler de, AB genelinde tarımsal örgütlenme oldukça iyi işleyen bir mekanizmaya sahiptir.

Ülkemizde, kooperatifler, ziraat odaları, birlikler, vakıflar, dernekler gibi tarım alanında faaliyette bulunan pek çok örgüt bulunmasına rağmen, bu örgütler, üreticilerin yenilikleri izleyebilecekleri, dayanışma içinde olabilecekleri ve haklarını koruyabilecekleri güçlü bir yapıya sahip değildir.

Küçük tarım işletmelerinin hakim olduğu, dağınık bir tarımsal yapıya sahip olan ülkemizde, tarımın istihdamdaki payı çok yüksek buna karşılık milli gelirdeki payı oldukça düşüktür². Üreticiler bir araya gelerek ortak çıkarlarını savunabilecekleri birlikler oluşturma konusunda çok geç kalmışlar, bunun sonucunda da üreticilerden çok aracı kesimin söz sahibi olduğu tarım sektöründe hem ürüne yüksek fiyatlar ödemek zorunda kalan tüketiciler hem de emeğinin karşılığını tam olarak alamayan üreticiler zarar görmüş ve ülkemiz tarımı yeterince gelişmemiştir.

AB'ye tam üyeliğe aday kabul edildiğimiz bu dönemde, Ortak Tarım Politikasına (OTP) uyum sağlayacak mekanizmaların oluşturulabilmesi ancak, Birliğe üye ülkelerinkine benzer yapıda güçlü, demokratik ve kendi sorunlarına sahip çıkan üretici örgütlerinin hayata geçirilmesiyle mümkündür.

Bu çalışmanın amacı, tarımsal örgütlenme modellerini tarihsel gelişimi, amaçları, uyguladıkları kurallar ve faaliyetleri bakımından ilk bölümde AB düzeyinde incelemek ve ikinci bölümde Türkiye'deki tarımsal örgütlenme biçimini özetlendikten sonra, ülkemizin AB'ye uyum sürecini gerçekleştirebilmek için örgütlenme alanında yapması gerekenleri ortaya koyarak, Ortak Tarım Politikasının en önemli yapı taşlarından biri olan ve Türkiye'de tasarı halinde bulunan üretici birliklerinin, ülkemizdeki örgütlenme boşluluğunu giderebilmek için bir an evvel oluşturulması gerekliliğini vurgulamaktır.

² Ayhan Çıkin, "Türkiye Tarımı İçin Bazı Saptamalar", **Fethiye Dergisi**, (Ekim 2002).

II. AVRUPA BİRLİĞİNDE TARIMSAL ÖRGÜTLENME

Tarımsal verimliliği arttırmak, tarım ürünlerinin kalitesini yükseltmek ve üreticilerin gelir düzeyini istikrara kavuşturarak belli bir oranda tutmak için tarım kesimine büyük miktarlarda destek aktarmak gerekmektedir. Tarımın bu kadar çok desteklenmesinin en önemli nedeni, tarımın doğa koşullarından büyük ölçüde etkilenmesi, bu durumun da elde edilecek ürün miktarı ve kalitesi üzerinde önemli etkiler, dalgalanmalar yaratabilmesidir. Bu durumun tüketici fiyatlarında ve dolayısıyla çiftçi gelirlerinde istikrarsızlık yaratmasının önüne geçebilmek ancak bir örgütlenme modeli yaratılarak mümkün olmaktadır.

Günümüzde tarımda örgütlenme konusu, tarımın ülke ekonomisindeki öneminin farkında olan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tümünde önemli bir çalışma alanıdır. Nitekim dünyadaki en önemli ve başarılı entegrasyon hareketlerinden biri olan Avrupa Birliği de kuruluşundan itibaren tarım sektörüne gerekli önemi vererek “Ortak Tarım Politika”sını belirli amaçlar, ilkeler ve araçlar üzerine kurmuş ve dinamik bir örgütlenme modeli oluşturmuştur³.

Çok işlevsel bir yapıya sahip olan ve üreticilere her türlü hizmeti sunan Avrupa Birliğindeki tarımsal örgütlenme yapısını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Ekonomik Örgütler;

- Kooperatifler,
- Üretici Örgütleri/Grupları/Toplulukları (Birlikleri).

2. Mesleki Örgütler;

- Ziraat Odaları,
- Çiftçi Birlikleri
- Branş Birlikleri.

3. Çiftçi Organizasyonları

³ Hatice Yazgan, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Üretici Birlikleri**, Ankara Üniversitesi ATAUM 24. Dönem Temel Eğitim Ödevi (Yayımlanmamış), Ankara,1999, s .2.

1. AVRUPA BİRLİĞİNDE KOOPERATİFÇİLİK

Modern anlamda kooperatif hareketin başlangıç noktası Avrupa kıtasıdır. Sanayi Devrimi sonrasında ilk kooperatif örgütlenme Almanya ve İngiltere’de ortaya çıkmış ve daha sonra tüm dünyaya yayılmıştır.

Kooperatif örgütlerin özünde var olan birlikte çalışma, yardımlaşma ve paylaşma ilkeleri dolayısıyla kooperatifler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde kalkınma sorunlarının çözümünde önemli bir role sahiptir. Ancak, gelişmiş yapılarına karşın, Avrupa Birliği ülkelerinde de kooperatifçilik hem nicel hem de niteliksel açıdan oldukça önemlidir.

Batı Avrupa ülkeleri, yüzyıllardan beri demokratik sistemi benimseme çabasında önemli aşamalar kaydetmişlerdir. Özellikle 19. yüzyıldan bu yana demokrasinin gelişmesinde ve kökleşmesinde kooperatiflerin de önemli katkıları olmuştur. Avrupa ülkelerinin bir birlik içinde hareket etmeleri şeklinde başlayan Avrupa Topluluğu (AT) Hareketi, son yıllarda kooperatiflerin etkin katılımıyla “Halkların Bütünleşmesi” hareketine dönüşmüştür⁴.

Kooperatifler, ortaklaşa çıkarları paylaşan kişi topluluklarıdır. Bu çerçevede içinde kooperatifler, gönüllülük temeli üzerinde çalışan ve karşılıklı olarak birbirlerine bağımlı olan ekonomik birimlerdir. AB’de kooperatifler, rekabet çerçevesi içinde bağımsız çalışan, üyelerin özerkliğini sürdüren ve onların bağımsızlığını güçlendiren tek ekonomik kurum durumundadır. Kooperatiflerin asıl varlık nedeni, üyelerinin mesleki ve beşeri faaliyetlerinin gelişmesini ve genişlemesini desteklemektir.

Avrupa Birliği ülkelerinde kooperatifler, tarihsel gelişmeleri sürecinde güçlü üst örgütlerini de oluşturmuşlardır. Bugün AB genelinde bulunan toplam 125.000 birim kooperatifin, 32.000’i tarımsaldır. Toplam 70 milyon kooperatif ortağının ise 24 milyonu tarımsal kooperatif ortağıdır. AB ülkelerinde tarım sektöründe

⁴ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi, “**Avrupa Topluluğu ve Türk Tarımında Örgütlemenin Önemi ve İşlevi**”, (Yayımlanmamış Bilgi Notu), 2002.

kooperatif hareket büyük ağırlığa sahiptir. Toplulukta kooperatiflerin payı tarımsal girdi sağlamada %55, pazarlamada %65 ve dış satımda %50'den fazladır.

Son 35-40 yıl içerisinde, AB ülkelerindeki tarımsal kooperatiflerin sayısı, İngiltere ve İtalya hariç olmak üzere yarıdan fazla azalmış, buna rağmen kooperatif ortak sayısı artmıştır. AB genelinde geleneksel kooperatif niteliği yerine ticaret ve sanayi alanlarında büyük işletmelerin yer aldığı bir yapılaşma başlamıştır. Özellikle Fransa, Almanya, Hollanda ve İspanya gibi ülkelerde tarım sektöründe büyük iş hacimli işletmeler, kooperatiflerin elinde toplanmaya başlamıştır.

Tarımsal kooperatiflerin Avrupa Birliği bazında ekonomik rollerinin bu kadar gelişmiş olması, ortak bir pazarın kurulmuş olmasından ve bu pazarın yarattığı doğal rekabet ortamından kaynaklanmaktadır. Kooperatifler, tarımda yapısal politikaların belirlenmesinde çok önemli görevler üstlenerek büyük katma değerler yaratmaktadır⁵.

Özellikle tarımsal amaçlı kooperatiflerin öne çıktığı Avrupa Birliği'nde, kooperatifçilik hareketinin tarihsel gelişimi, kooperatiflerin ekonomideki yeri ve kooperatif örgütlenme ülkelere göre farklılık göstermektedir.

1.1. ÜLKELERE GÖRE KOOPERATİFÇİLİK

1.1.1. ALMANYA

Almanya'da faal nüfusun sadece %2,7'si tarım sektöründe istihdam edilmekte ve bu oran giderek azalmaktadır. Ülke topraklarının %80'i tarım ve ormancılık için kullanılmasına rağmen, ihracatının sadece %5'i tarımsal ürünlerden oluşmaktadır. Almanya dünyada en çok tarımsal ürün ithal eden ülke durumundadır

Tarımsal kooperatifçilik hareketinin vatanı sayılan Almanya'da, "Raiffeisen" adı ile sembol olan tarımsal kooperatifler, ilk defa 1846-1847'de kurulmuştur. Evrensel kooperatifçilik hareketinin temelinde de kabul edilen "Kendi Kendine Yardım" ilkesi bu hareketin ana unsurudur. Kooperatif hareketinin öncüleri olan ve dünya

⁵ Erdoğan, a.g.e., s.3-4.

kooperatif literatürüne geçen F. Wilhelm Raiffeisen ve Hermann Schulze-Detitzsch'in kooperatifçilik hareketine kazandırdığı değerler, pek çok ülkedeki kooperatifçilik hareketinin başlangıcı olmuştur. F. Wilhelm Raiffeisen kırsal kesimde üreticinin gereksinimleri için çok amaçlı kredi kooperatiflerini kurmuş, Hermann Schulze ise küçük esnaf ve zanaatkarın girdilerinin temini ve finansman gereksinimleri için temin ve kredi kooperatiflerini oluşturmuştur⁶. Avrupa'da ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün gelişmesi için Raiffeisen modeli kullanılmaktadır.

Kuruluşlarını takip eden yıllarda aşağıdan yukarıya merkezi üst örgütlerini kuran Alman kooperatifleri, Bağımsız Denetim Birliklerini de aynı süreç içinde kurmuşlardır. Alman Raiffeisen Kooperatifleri Birliği, aşağıdan yukarıya doğru birim kooperatifler, bölgesel kooperatifler ve ulusal düzeydeki kooperatif merkez birliği şeklinde örgütlenmiştir.

Kooperatiflerle ilgili ilk yasa 1889 yılında yürürlüğe girmiş ve 1934, 1974 ve 1998 yıllarında yapılan düzenlemelerle gelişmelere uygun hale getirilmiştir. Bağımsız Denetim Birlikleri ise dernekler yasasına göre kurulmakta ve yasa gereği üye kooperatifleri yılda en az bir defa denetlemektedir.

Almanya'da kooperatiflerin devletle ilişkisi, kuruluş yıllarından itibaren tamamen bağımsız ve müdahaleden uzaktır. Kooperatifler de şirketler gibi özel ve özerk kuruluşlardır ve devletten mali yardım almazlar.

Tarım sektöründe bir çok üründe, üretimden pazarlamaya kadar olan sürecin kontrolü kooperatiflerin elindedir. Örneğin; ülkede üretilen ve değerlendirilen sütün %70'i, şarabın %35'i, tohumun %70'i, ve yem tedarikinin %60'ı kooperatifler eliyle yapılmaktadır⁷.

150 yıllık geçmişe sahip Alman kooperatifçilik hareketi, kuruluş sürecini tamamen tamamlamıştır. Kooperatifler rasyonel büyüklüğe ulaşmak için, son 30 yıldır hızlı bir birleşme-bütünleşme süreci yaşamaktadır. Birim kooperatiflerin sayıları devamlı

⁶ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, Ankara, 2003, s. 5.

⁷ Erdoğan, a.g.e., s.6.

azalırken, hizmet alanları ve ortak sayıları artmıştır. Günümüzde Almanya’da, 14,5 milyon ortağı bulunan toplam 4.184 tarımsal amaçlı kooperatif hizmet vermektedir.

Raiffeisen Kooperatif Bankaları, özellikle 1972 yılından sonra özerk kooperatif bankaları olan Almanya’daki Halk Bankaları ile birlikte, bankacılık politikalarını belirlemede önemli bir role sahip olmuştur.

Çok amaçlı Alman tarımsal kooperatifleri, üretimden son tüketiciye kadar tüm süreci kontrol eden bir yapıdadır. COGECA’ya (General Confederation of Agricultural Cooperatives in the European Union/Avrupa Birliği Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi) üye olan bu kooperatifler, ekonomik ve sosyal güçlerini ve ortaklarının menfaatlerini koruyacak güçlü kurumlardır.

1.1.2. AVUSTURYA

Yaklaşık 8 milyon nüfuslu Avusturya topraklarının %90’ı tarım ve orman arazisidir. Tarım işletmelerinin yaklaşık %30’u tüm gelirini tarımdan elde etmektedir. Tarım sektöründeki faal nüfus ve tarımsal işletme sayısı giderek azalmaktadır. 1980’li yıllarda %10 olan tarımdaki faal nüfusun oranı bugün %5’in altına düşmüştür⁸.

Avusturya kırsal kesim kooperatifçiliğinde, Almanya Kırsal kesim kooperatifçiliğinin kurucusu F. W. Raiffeisen’in etkileri görülmektedir. 1886 yılında Mühlendorf’da kurulan ilk banka “Raiffeisenbank” adıyla tescil edilmiştir. Büyük Avusturya-Macaristan İmparatorluğu zamanında sistem, vergi yasalarında sağlanan muafliklarla korunmuş ve tüm kooperatiflerde tarım girdisi temini ve ürünlerin değerlendirilmesi amacı ile yeniden yapılanmaya gidilmiştir.

Çok amaçlı tarımsal kooperatifler kuruluş yıllarında, finansmanlarını Raiffeisenbank’lardan sağlamışlardır. Yerel seviyede kurulan birim kooperatifler önce “LANDESZENTRALE” adlı bölge birliklerini; kısa zaman sonra 1898’de de, “Avusturya Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Birliği”ni kurmuşlardır.

⁸ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği’nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 9.

AB üyesi olduktan sonra Avusturya tarım sektöründe hızlı bir yapılanma süreci yaşanmış; ülkedeki çok sayıdaki dağınık, küçük birim kooperatif kendi aralarında birleşmiş ve bu birleşmeler için 1980 yılında Kooperatifler Yasasında yeni bir düzenleme yapılmıştır. Avusturya’da, 1977 yılında 3.065 olan kırsal kesim kooperatif sayısı, 1996 yılında 1.760’a inmiş; buna karşın ortak sayısında önemli bir artış olmuştur⁹.

Avusturya kooperatifçilik modelinde de Almanya’dakine benzer olarak Bağımsız Denetim Birlikleri mevcuttur. Bu birlikler, 1903 yılında Kooperatiflerin Denetimi Yasası ile oluşturulmuş ve 1934 ve 1936 yıllarında sözkonusu yasada yapılan değişikliklerle ülkedeki her tür kooperatifin bir Denetim Birliği’ne üye olması zorunlu kılınmıştır.

Bölgesel düzeyde örgütlenmiş olan Denetim Birlikleri ulusal düzeyde örgütlenmiş olan Raiffeisen-Denetim Birliği’ne bağlıdır. Bölge denetim birlikleri, birim kooperatifleri; ulusal düzeydeki birlik ise bölgesel ve ulusal düzeydeki kooperatif kuruluşları ile bunların iştiraklerini denetler. Denetim Birliklerinin gelirleri, verdikleri hizmetler karşılığında aldıkları ücretlerden oluşmaktadır.

Son yıllarda, girdilerin temini ve çiftçiye ulaştırılmasındaki yeniden yapılanma çalışmaları ülke tarım sektöründe önemli bir gelişme sağlamıştır. Klasik tarım girdileri “Raiffeisen-Emtia Alım ve Satım” kooperatifleri tarafından sağlanmaktadır.

Avusturya kooperatif yasasına göre kooperatiflerin genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulu olmak üzere üç organı vardır. Alman Raiffeisen modeline göre kurulan ve işleyen Avusturya kooperatiflerinde “**bir ortak bir oy**” ilkesi geçerlidir.

Avusturya’da yeni kooperatif kuruluşu olmamakla birlikte, son yıllarda ekolojik ürünlerin pazar paylarının artması ile bu ürünlerin üreticileri kendi aralarında kooperatif şirketler altında örgütlenmeye başlamışlardır.

⁹ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği’nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s.

1.2.3. BELÇİKA

Avrupa Kıtasının kuzey batısında yer alan 10 milyon nüfuslu Belçika'da da, tarım sektöründeki faal nüfus ve buna bağlı olarak da tarım işletmeleri sayısı yıllar itibariyle sürekli düşüş göstermiştir. Bugün, Belçika'da nüfusun sadece %1'i tarımla uğraşmaktadır.

Tarım sektöründeki işletmelerde, işletmede çalışan tarım işçileri de önemli bir yer tutmaktadır. Belçika'da, 1938 yılında da ülkedeki süt toplama ve değerlendirme kooperatifleri kendi merkez birliklerini kurmuş¹⁰; 1980 yılında tarımsal mesleki kuruluşların örgütlenmesiyle "Belçika Çiftçi Birliği" kurulmuştur. Ülkedeki ilk tarımsal amaçlı kooperatifler ise 1981 yılında kurulmuştur.

Kuruluş süreçlerini tamamlayan Belçika tarım kooperatifleri, bugün artık birleşerek rasyonel büyüklüğe ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Belçika'da kooperatifler için özel bir yasa yoktur, tek bir anasözleşme modeli bir çok kooperatif türü için kullanılmaktadır. Kooperatifler, yıllık gelirlerinin belirli bir kısmını yasa gereği ayırmak zorundadır; isteğe bağlı olarak, gelirin bir kısmını çeşitli fonlar altında toplamak da mümkündür. Gelirin kalan kısmı ise risturn olarak ortaklara dağıtılmaktadır.

Belçika'daki kooperatifler, ticaret şirketlerinde olduğu gibi vergi ödemekle yükümlüdür. 1992 yılından önce, kooperatiflere bazı vergiler için tanınan muaflik ve istisnalar, AB yasalarına uyum gereğince kaldırılmıştır.

Kooperatif, ortakları gerçek veya tüzel kişiler olabilir. Kooperatiflere üye olmak için, kooperatifin büyüklüğüne göre değişen miktarlarda üyelik ücreti ödemek gereklidir. Kooperatifin büyüklüğüne göre bu miktar değişmektedir. Genel Kurul ve Yönetim Kurulu seçimlerine katılabilmek için bu ücreti ödemek zorunludur¹¹. Ortaklardan oluşan genel kurul, yönetim kurulunu seçer. Yönetim Kurulu, kooperatifin

¹⁰ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s.13.

¹¹ **TAIEX Tarımsal Üretici Örgütleri Semineri**, Ankara, 1-3 Temmuz 2003.

amaçlarını belirler, ve çalışmalarını yönlendirir. Üyelerin her birinin birer oy hakkı vardır. Bazı durumlarda, koyulan sermaye miktarına göre ortaklık payı, dolayısıyla da kullanılacak oy sayısı artabilir; ancak hiç bir ortağın sahip olacağı ortaklık payı, toplam ortaklık paylarının %10'undan fazla olamaz.

Çiftçi birliğinin, Belçika tarımsal amaçlı kooperatifler organizasyonu içinde önemli bir rolü vardır. Belçika'da kooperatifler, Çiftçi Birliklerinin bir parçasıdır, ama bu birliklere üye olan üreticiler, kooperatiflere üye olup ürünlerini kooperatif kanalıyla satmak zorunda değildir.

“Merkezi Kooperatif Organizasyonu” içinde, ekonomik faaliyetleri yürüten, sosyal hizmetler veren ve grup araştırmaları yapan servislerin yanı sıra teknik planlama yapan birimler de yer almaktadır. 1980 yılında kurulan ve COPA (Committee of Agricultural Organisations in the European Union/Avrupa Birliği Tarım Kuruluşları Komitesi), COGECA (General Confederation of Agricultural Cooperatives in the European Union/Avrupa Birliği Tarımsal Kooperatifler Genel Komitesi), ICA (International Cooperatives Association/ Uluslararası Kooperatifler Birliği) ve IFAP (Dünya Çiftçiler Birliği) gibi uluslararası örgütlere üye olan bu kuruluşun, ülke çapında 85.000 üyesi vardır.

Belçika tarımsal amaçlı kooperatifleri, bitkisel ve hayvansal üretim dallarında, özellikle hububat, endüstri bitkileri, meyvecilik, çiçekçilik ve sütçülükte üretimden pazarlamaya kadar tüm hizmetleri verebilecek niteliktedir. Kooperatifçilik hareketinin başladığı yıllarda üst örgütlenmelerini de tamamlayan bu kooperatiflerin güçlü bir yapıları vardır.

1.1.4. DANİMARKA

Hem yüzölçümü hem de nüfusu yönünden küçük bir İskandinavya ülkesi olan Danimarka'da kooperatifçilik 19. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Yaklaşık 5,5 milyon nüfuslu Danimarka'da, kullanılabilir toprağın %65'i tarım alanıdır. Faal

nüfusun %4'ü tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Tarımın, ticaret içinde önemli bir payı vardır, tarım ürünlerinin %75'i ihraç edilmektedir¹².

Danimarka'daki kooperatifçilik hareketinin gelişmesinde, 19. yüzyılda tarım nüfusunun bilinçlendirilmesi için kırsal kesimlerde açılan Halk Okullarının önemli bir rolü vardır.

1880'li yıllarda teknolojik gelişmelere paralel olarak, büyük kapasiteli süt ve süt ürünleri işletmeleri kurulmuş, ham sütün temini için süt üreticileri kooperatifler altında örgütlenmişlerdir.

1900'lerin başında yumurta üretimi yapan çiftçilerin büyük bir kısmı pazarlama kooperatiflerini kurmuşlar ve 1960'lara kadar Danimarka'daki çok amaçlı tarımsal kooperatiflerin kuruluş süreci devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise kooperatifçiliğin rasyonalizasyon süreci başlamış; küçük ve güçsüz kooperatifler yatay olarak aralarında birleşirken, dikey olarak da üst örgütlenmelerine ağırlık vermişlerdir. Bu birleşmeler sonucunda tarım işletmelerinin sayısı azalmış ancak daha büyük ve rasyonel işletmeler oluşmuştur. Bu gelişmeler sayesinde Danimarka'da bugün 33.000 tarım işletmesinden elde edilen üretim, ülkenin kendi ihtiyacının üç katı kadardır. Danimarka, dünyada işlenmiş tarımsal ürünleri üreten en büyük grupların arasında yer almaktadır.

Danimarka'da kooperatifler için özel bir yasa yoktur, kooperatifler de ticaret yasası kapsamındadır. Kooperatiflerin çalışma esasları ise, ortaklar tarafından yapılan anasözleşmelerle düzenlenmektedir. Ancak bir AB üyesi olan Danimarka'da, kooperatifler rekabet koşullarını düzenleyen hukuksal kurallara da uyumludur.

Tarımsal kooperatiflerin en önemli özelliği belli ürünlerde ihtisaslaşmış olmalarıdır. Birim kooperatifler lokal düzeyde üretimin verimliliğini sağlarken, bölgesel ve ulusal düzeydeki birlikler, ürünün işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili faaliyetleri yürütmektedir.

¹² Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 17.

Danimarka'da üretilen ve pazarlanan toplam et, süt ve balık ürünlerinde kooperatiflerin payı %90'ın üzerindedir. Tarımdan elde edilen ürünün üçte ikisinin ihraç edilmesinde de kooperatiflerin hem iç hem de dış piyasada önemli bir rolü vardır. Kooperatifler, tarımla ilgili girdi sağlamak ve pazarlama organizasyonları yapmanın yanı sıra bankacılık ve sigortacılık alanlarında da gelişmişlerdir.

Gelir vergisine tabi olan kooperatifler, kendi kendilerini finanse edebilecek büyüklüğe ulaşmışlardır. Kooperatiflerin yıl sonu müspet gelir gider farklarından oluşan güçlü fonları bulunmaktadır.

Danimarka'da tarım sektörünün sorunları hükümet ve çiftçi organizasyonları tarafından ortaklaşa çözülmektedir. Araştırmalar ve gelişme programlarının finansmanı devletle birlikte karşılanmaktadır.

Danimarka tarımsal amaçlı kooperatifleri ulusal düzeydeki örgütlenmelerini 1899 yılında gerçekleştirmiş ve "Danimarka Kooperatifler Federasyonu"nu kurmuştur. 30 ortağı olan bu federasyon, üçüncü şahıslara karşı ülke içindeki kooperatiflerin menfaatlerini korumaktadır. Federasyon, ICA'nın ve ülkedeki tarım politikalarını belirleyen "Tarım Konseyi"nin üyesidir. Danimarka Çiftçi Birlikleri Federasyonu, Danimarka Aile İşletmeleri Birliği ve Danimarka Süt Hayvancılığı Federasyonun da yer aldığı "Tarım Konseyi"nde ülkedeki tarımsal kooperatifleri temsil eden Danimarka Kooperatifler Federasyonu son derece etkindir¹³. Federasyon, COGECA ve IFAP gibi AB bünyesindeki kuruluşlarda Danimarka'yı temsil etmektedir.

1.1.5. FİNLANDİYA

5 milyon nüfuslu küçük bir ülke olan Finlandiya'da, tarım sektöründe yurtiçi üretimin %70'ini besi hayvancılığı teşkil etmektedir. Tarımsal ürünler içinde süt önemli bir yer tutmaktadır. Tarım sektöründe istihdam edilen 130.000 kişi çalışan nüfusun %30'unu oluşturmaktadır. Topraklarının büyük bir kısmı ormanlarla örtülü olan Finlandiya'da tarım işletmeleri aynı zamanda orman işletmesidir.

¹³ Erdoğan, a.g.e., s. 7.

Finlandiya’da tarımsal amaçlı kooperatiflerin gelişmesinde, tüketim kooperatiflerinin önemli bir rolü vardır. Tüketim kooperatifleri, tarımsal ürünleri kooperatiflerin işletmelerinden alarak direkt tüketiciye ulaştırma görevini üstlenmişlerdir.

Hukuksal çerçevede kooperatiflerin ilk temel yasaları 1901 yılında yürürlüğe girmiştir. 1954 yılında yürürlüğe giren çerçeve sözleşmeyle, kooperatiflerin çalışmalarını ana sözleşmelerle düzenlemeleri öngörülmüş, 1989 yılında mevcut yasada yapılan değişikliklerle de kooperatiflere büyük işletme yatırımları yapabilme imkanı sağlanmıştır. 1995 yılında Finlandiya’nın AB’ye üye olmasıyla kooperatifler için de uyum süreci başlamıştır. AB’ye üye oluncaya kadar hem çiftçiler hem de tüketiciler için sözkonusu olan fiyat korumaları üyelikten sonra kaldırılmıştır¹⁴.

Uyum süreci sonunda güçlü ve büyük kooperatifler ayakta kalırken diğerleri elenmiş ve kooperatif işletme sayısı azalmış; ancak uyum sürecinin yaşandığı 1992-1996 yılları arasında 500 kadar yeni kooperatif kurulmuştur.

Kooperatifler yasasına göre kooperatiflerin genel kurulu, yönetim kurulu ve belirli bir büyüklüğü aşmaları halinde denetçileri bulunur. Kooperatifler sınırlı veya sınırsız sorumlu olabilir. Ortaklığa girmek ve ortaklıktan ayrılmak serbesttir. Anasözleşmelerde ortaklık sayısı sınırlandırılmaz ve ortaklık hakkı devredilemez.

Finlandiya’da kooperatiflerin finansmanı, ortaklık paylarından ve yıl sonunda dağıtılmayan karlardan oluşan fonlardan sağlanır. Sayıları üç yüzü bulan Kooperatif Bankaları, kooperatiflerin finansmanını ve kredi ihtiyacını karşılamaktadır. Kooperatiflere uygulanan özel bir vergi muafiyeti sözkonusu değildir.

İç pazara yönelik ve küçük çaplı üretim yapan kooperatiflerin AB içerisinde rekabet edebilmeleri için son zamanlarda yeni pazarlama teknikleri ve tüketiciye yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Kaliteyi yükseltmek ve üreticiyi bilinçlendirmek amacıyla programlar yapılmaktadır.

¹⁴ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği’nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 22.

1989 yılında henüz birim ve bölge örgütlenmeleri tam oluşmadan ulusal düzeyde kurulan “FINN COOP PELLERVO” uyum çalışmaları kapsamında yeniden yapılandırılmıştır. Bu birlik, COGECA’ya, ICA’ya, IFAP’a ve CEA’ya (Avrupa Tarım Federasyonu) üyedir.

1.1.6. FRANSA

Fransa’da kooperatifçilik hareketi 12. yüzyılın ortalarında başlamasına rağmen modern tarımsal faaliyetlerin başlaması ancak 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. İlk kooperatifler, 1860 yılında üreticilerin kollektif organizasyonlar oluşturması ile kurulmaya başlamış, 1884 yılında da ilk tarım kredi kuruluşu oluşturulmuştur.

Fransa’da yüzölçümünün %56’sı tarımsal toprak, %28’si ormanlık alandır. Toplam nüfusun tarımdaki payı, diğer AB ülkelerinde olduğu gibi devamlı azalmaktadır.

Fransa’da 1950’li yıllarda toplam nüfusun %50’si tarım sektöründe istihdam edilirken, 1998 yılında bu oran %5’in altına düşmüştür. 1997 yılı itibariyle, mevcut 730.000 tarım işletmesinin yaklaşık 420.000’nin gelirinin tamamı tarımdan elde edilmektedir. Tarım işletmelerinin büyüklüğü ortalama 39 hektardır¹⁵.

Tarımsal amaçla kurulan kooperatifler, tarımın her alanında faaliyet gösteren çok amaçlı hizmet kooperatifleridir. Ortakların her türlü girdisini temin etmekten üretilen ürünlerin pazarlanmasına kadar her süreçte kooperatifler hizmet vermektedir. Kırsal kesimlerde bu hizmetlere bankacılık ve sigortacılık hizmetleri de eklenmektedir. 1910 yılında, birim kooperatifler, bölgesel kredi kuruluşları ve ilgili sigorta kuruluşları birleşerek, “Kooperatifler ve Sigortalar Ulusal Birliği”ni kurmuştur¹⁶.

Tarımsal amaçlı kooperatiflerin gelişmesinde, ekonomik krizler ve Dünya Savaşları sonrasında yeniden yapılanmaların önemli bir etkisi olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasındaki hububat üretimi ile ilgili yeni düzenlemeler üretim, temin ve pazarlama hizmeti yapan çok amaçlı kooperatiflerin sayılarını arttırmıştır. 1929 Dünya

¹⁵ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği’nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 25.

ekonomik krizi de kooperatiflerin yenilenmesi ve üst örgütlerinin oluşması sürecini başlatmıştır.

1960'lı yılların ortalarına kadar tarımsal amaçlı kooperatiflerin gelişmeleri ve sayılarının artışı devam etmiş, bu tarihten sonra ise kuruluş süreci tamamlanan kooperatiflerin kendi aralarında birleşerek güçlenmeleri süreci başlamıştır.

1947 yılına kadar ticaret şirketleri arasında yer alan kooperatifler, bu tarihte yürürlüğe giren yasa ile sınırlı sorumlu şahıs ortaklığı statüsüne kavuşmuştur. 27 Haziran 1972'de de, sadece tarımsal kooperatiflere yönelik bir yasa hazırlanmıştır. Bu yasaya göre; ülkedeki tarım kooperatifleri Tarım Bakanlığı tarafından tescil edilmekte ve kurulmaları için en az yedi ortak gerekmektedir.

Fransa, tarım ürünleri ihracatında dünyada ikinci, hububat ve şeker ürünleri ihracatında Avrupa'da birinci konumdadır. Bu nedenle de tarımsal amaçlı kooperatifler sektördeki rollerini devamlı güçlendirerek sürdürmektedir. 1998 yılı itibariyle 3800 tarımsal kooperatifin 720.000 ortağı bulunmaktadır¹⁷.

Fransa Kooperatif Yasasına göre, kooperatiflerin en üst organı genel kuruldur ve her ortağın tek oy hakkı vardır. Diğer kooperatifler %30 oranında kurumlar vergisine tabi iken, tarımsal amaçlı kooperatifler kurumlar vergisinden muaftır.

Kooperatifçiliğin gelişmesi için 70 kadar araştırma ve geliştirme (AR-GE) kuruluşuna sahip olan tarım kooperatifleri, yıllık cirolarının %0,5'ini bu çalışmalar için ayırmaktadır.

Fransa'da kooperatifler aşağıdan yukarıya doğru federatif şekilde örgütlenmişlerdir. Bu kooperatifler kendi iç işlerinde serbest, dış ilişkilerinde ise bir üst örgüte bağlıdır. Uluslararası ticari ilişkilerini devamlı geliştirerek, ihracatlarını arttırmayı amaçlayan bu kooperatiflerin İspanya, İtalya, Portekiz ve Almanya'da irtibat büroları vardır.

¹⁶ Erdoğan, a.g.e., s. 4.

¹⁷ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 26.

Fransız kooperatiflerinin, sektördeki diğer örgütlerle işlevsel bir bağı vardır. Tarımsal Yardımlaşma Ulusal Federasyonu (FDIMA), Fransız Tarım Kooperatifleri Konfederasyonu (CFCA), Tarımsal Kredi Ulusal Federasyonu (FNCA) ve Tarımsal Yardımlaşma Kooperatifçilik ve Kredi Ulusal Konfederasyonunun (CNMCCA) üyesidirler. Bu Konfederasyonlar, uluslararası alanda üye kuruluşlarını temsil etmektedirler.¹⁸

Fransız kooperatif üst örgütleri de, AB bünyesinde üretici birliklerinin bir üst kuruluşu olan COPA'ya, COGECA'ya, Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Komitesi'ne (ESC), ICA'ya ve IFAB'a üyedir.

1.1.7. HOLLANDA

Yaklaşık 15,5 milyon nüfuslu Hollanda'nın yüzölçümü 39.800 km²'dir. Faal nüfusun %10'u tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Hollanda topraklarının %48'i tarımsal arazi olarak kullanılmaktadır. Tarımın ülke gayri safi milli hasılasında (GSMH) önemli bir payı vardır. 1995 yılında toplam tarımsal ürünün %45'i ihraç edilmiştir¹⁹.

Hollanda'da, tarımsal amaçlı kooperatifler, kırsal kesimdeki üreticilerin rekabet koşullarını iyileştirmek ve piyasada belli bir yerin sahibi olabilmek için 19. yüzyılın ortalarından bu yana gelişmelerini sürdürmüşlerdir. 1886'da ilk süt, 1887'de ilk sebze kooperatifi ve 1896'da ilk tarım kredi kooperatifi faaliyete geçmiş ve kooperatifçilik hareketinin gelişmesi diğer bazı AB ülkelerine göre daha hızlı olmuştur²⁰. Kırsal kesim üreticilerinin 3-4 ayrı kooperatife aynı anda üye olabildiği ülkede, kooperatif hukuku, bağımsız birlikler anlayışını desteklemektedir.

¹⁸ Erdoğan, a.g.e., s. 5.

¹⁹ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s.

²⁰ Erdoğan, a.g.e., s. 5.

Hollanda'daki tarımsal amaçlı kooperatifler, kredi veren, tarımsal girdi sağlayan ve ürün pazarlayan çok amaçlı hizmet kooperatifleridir. 1950'li yıllardan sonra tarımsal kooperatiflerin sayıları sürekli azalmış, buna karşın ürün kaliteleri ve bunun sonucunda pazar payları artmıştır. Kırsal kesimdeki et, süt, yumurta, meyve ve sebze üretiminin çok büyük bir kısmı kooperatifler aracılığı ile toplanmakta, işlenmekte ve pazarlanmaktadır. Kullanılan tarım alanlarının %70'i kooperatifleşen çiftçindir.

Hollanda'da bulunan 1.060 tarımsal kooperatifin 745'i kredi kooperatifidir. 430 bin ortaklı kooperatiflerde toplam 86 bin kişi istihdam edilmektedir. Hollanda kredi kooperatifleri bankası "RABOBANK", ortağı olan üreticilerin kredi ihtiyacını karşılamaktadır.

1876 yılında yürürlüğe giren ilk kooperatifçilik yasası 1990 yılında kaldırılmış ve Medeni Kanunda bazı düzenlemeler yapılarak kooperatifçiliğin uygulama alanları genişletilmiştir. Kooperatiflerin yasal olarak; genel kurul, yönetim kurulu, işletme yönetimi ve denetçiler olmak üzere dört organı bulunmaktadır. Yasaya göre her ortağın tek oy hakkı vardır. Ortaklarla ilişkiler, yasadan çok anasözleşmelerle düzenlenmektedir.

Hollanda'da kırsal kesim kooperatifleri finansmanlarını kendileri sağlamaktadır; yabancı kaynak kullanımı yoktur. Bu kooperatifler hiçbir devlet yardımı almadan bizzat üreticilerin kendi özkaynakları ile oluşturdukları kendi kredi bankaları ile finansmanlarını sağlarlar. Kooperatifler, 1965 yılından beri vergi mükellefidirler²¹.

Tarımsal amaçlı kooperatifler içerisinde klasik tarım faaliyetlerinin yanı sıra çiçekçilik de oldukça etkindir. Hollanda'ya has çiçekçilikte, örgütlenme çok hızlı olmuştur. Çiçek üreticilerinin %80'i kooperatifler altında örgütlenmiş durumdadır. Hollanda Katolik Bahçıvanlar ve Çiftçi Birliği ile Hollanda Hıristiyan Bahçıvanlar ve Çiftçi Birliği iki önemli tarım örgütüdür²².

Hollanda tarımsal kooperatifleri kuruluşlarından çok kısa bir süre sonra üst örgütlenmelerini tamamlamışlardır. Tarım ve çiçekçilik sektöründeki kooperatiflerin

²¹ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e.

²² Erdoğan, a.g.e.

gelişmesi amacıyla 1934 yılında Hollanda Ulusal Tarım Kooperatifleri Konseyi (NCR) kurulmuştur. 25 Merkez Kooperatif ve 3 Merkez Çiftçi Birliği'nin üye olduğu bu konseyin amacı, üreticinin ürününün işlenmesi ve pazarlanması faaliyetlerini yapmak ve ülke tarımının ve çiçekçiliğinin sosyal yardımlaşma çalışmalarını gerçekleştirmektir²³.

Hollanda'da klasik kooperatif türlerinin kuruluşu yoktur, ancak piyasadaki yeni ürün çeşitleri avantajını kullanmak için kurulan "NAUTILUS" adı verilen 60 üyeli bir ekolojik ürün kooperatifi ile "Çevreyi Koruma Kooperatifleri" gibi yeni tür kooperatifler vardır.

Hollanda'daki tüm tarımsal kooperatifler, COPA, COGECA ve IFAP'ın üyesidir.

1.1.8. İNGİLTERE

İngiltere'de GSMH içinde tarımın payı %1,5'dir. Tarım, orman ve balıkçılık sektöründe toplam 530.000 kişi çalışmakta ve bu sayı toplam nüfusun %2,1'ine tekabül etmektedir. 200.000 civarındaki çiftçinin yarısından çoğunun gelirinin tamamını bu sektörden elde ettiği İngiltere'de, toprakların %65'i tarım sektöründe kullanılmaktadır.

İngiltere'de tarım sektöründeki ilk kooperatif 1867 yılında kurulmuş ve tarımsal girdi temini konusunda ortaklarına oldukça başarılı hizmetler sunmuştur. II. Dünya Savaşından sonra ulusal tarım politikalarının önem kazanmasıyla, tarımsal kooperatifler yeniden yapılanarak pazarlama hizmeti de sunmaya başlamışlardır.

1947 yılında çıkarılan bir yasa ile tarım ürünlerinin fiyatlarındaki sübvansiyon politikaları ile tarım işletmelerine verilen yeniden yapılanma ve kalkınma kredileri tekrar düzenlenmiş, bu tarihten sonra da geniş üretici kitlelerinin yararlanacağı bir hizmet kooperatifçiliği desteklenmeye başlamıştır. Bu gelişmelerde AB'ye üye olma ve uyum sağlama koşulları da önemli bir rol oynamıştır.

²³ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 32.

İngiltere’de daha önce kooperatifler de diğer şirketler gibi sermaye şirketleri yasasına tabiiyken; AB’ye uyum çalışmaları sürecinde, kooperatifler için özel bir yasa oluşturulmuştur.

İngiltere’de kooperatifçilik ilkeleri ve değerleri oldukça gelişmiştir. 1984 yılında tüketim kooperatiflerinin kurulmasıyla oluşturulan geleneksel ilkeler, 1995 yılında güncellenerek koşullara uygun hale getirilmiştir.

Ülkedeki birim kooperatifler son derece yavaş bir gelişim göstermiş, buna karşın merkezi tarım örgütleri hızlı bir gelişim sergilemiştir. 1908 yılında kurulan Çiftçi Birliği’ne pek çok çiftçi doğrudan üyedir. Tarım kooperatiflerinin ve pazarlama servislerinin yasal danışmanı konumunda olan Çiftçi Birliği, COPA’nın da üyesidir.

1975 yılında ülkenin önde gelen tarım ve bahçe örgütlerince seçilen temsilciler Tarım Konseyini oluşturmuştur.

1998 yılı itibariyle İngiltere’de bulunan 512 tarımsal amaçlı kooperatifin, %65’i pazarlama hizmeti yapmaktadır. Daha çok ürün bazında uzmanlaşan bu kooperatiflerin 271.000 civarında ortağı vardır. Tarımsal ürünlerde kooperatifler, sütte %100’e yakın, yaş meyve ve sebze %35 ve hububatta %22 pazar payına sahiptir. İngiltere’de kredi kooperatifi bulunmamaktadır²⁴.

Kooperatiflerde, genel kurul ve yönetim kurulu bulunur. İç kontrol, ortaklar ve yönetim kurulu tarafından; dış kontrol bağımsız bir denetim kuruluşu tarafından yapılır. Ortakların, ürünlerinin en az 2/3’ünü kooperatife teslim etme zorunluluğu vardır. Kooperatiflerin finansmanında, ortaklar tarafından ödenen ortaklık payı önemli yer tutmaktadır.

İngiltere’de kooperatifler kurumlar vergisine tabidir. Vergi oranı her sene Maliye Bakanlığınca belirlenir. Karşılıklı yardım için kurulan kooperatifler ise kurumlar vergisinden muafır.

²⁴ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği’nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s.

İngiltere’de diğer AB ülkelerinden farklı olarak, tarımsal kooperatifler gibi üreticiler tarafından kurulan “Pazarlama Bord”ları vardır. Bunlar ticaret yapan devletten bağımsız kuruluşlardır. En etkin bordlar süt sektöründedir. Ülkede üretilen sütün tamamı pazarlama bordları ve kooperatifler tarafından toplanır, işlenir ve pazarlanır.

İngiltere’de dikey örgütlenme diğer AB ülkelerinden farklı bir yapı sergilemektedir. Tarımsal amaçlı birim ve bölgesel kooperatiflerden güçlü olanlar, kendi alanlarında ithalat ve ihracat da yapabilecek şekilde örgütlenmişlerdir. Gıda sektöründeki tarımsal amaçlı kooperatifler, standardizasyon, soğutma, depolama ve ambalajlama gibi işlemleri de kendi işletmelerinde yapmaktadır.

1971 yılında, tarımsal kooperatiflerin üst kuruluşu “İngiltere Tarım Kooperatifleri Federasyonu” (FAC) kurulmuştur. Bu kuruluş COGECA’nın üyesidir²⁵.

Ülkede, tarım makinelerinin müşterek kullanılmasını düzenleyen “Makine Ring” adlı yeni bir örgütlenme modeli sözkonusudur. Bu örgütlenmenin amacı, üreticilerin mülkiyetindeki tarım makinelerinin belirli bir ücret karşılığında müşterek kullanımını sağlamaktır. Bir diğer uygulama da üreticinin bizzat mülkiyeti olmayan ancak üretim sürecinde kullanılması gerekli makineleri birlikte bulduran ve bunları belli bir ücret karşılığında kiralayan “Makine Parkı” örgütlenmesidir. Son yıllarda İngiltere’de kurulan 30 kadar Makine Parkı hizmet kooperatifi, 7000 ortağına hizmet vermektedir²⁶.

1.1.9. İRLANDA

İrlanda’da kooperatifçilik hareketi 19. yüzyılın sonunda başlamış ve 1889 yılında ülkede tarımsal amaçlı ilk sütçülük kooperatifi kurulmuştur. Aynı yıl, tarım sektörünün geliştirilmesi amacıyla “İrlanda Tarımsal Organizasyon Şirketi” kurulmuş ve kooperatifçiliğin korunması ve gelişmesi için çalışmalar başlamıştır.

1895 yılında ilk kredi kooperatifinin kurulmasıyla tarım sektöründeki üreticiler kendi sahip oldukları kooperatiften ucuz kredi sağlama imkanı elde etmişlerdir.

²⁵ Erdoğan, a.g.e., s. 8.

²⁶ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği’nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 37.

3,6 milyon nüfuslu İrlanda'da aktif nüfusun %9,2'si tarım sektöründe çalışmaktadır. Küçük ve geleneksel üretim yapan küçük üreticilerin yanında, iş hacimleri yüksek, modern teknolojiyi kullanan büyük işletmeler de vardır. İrlanda'da ormancılık, süt ve besi hayvancılığı ile balıkçılık sektörü çok gelişmiştir.

20. yüzyılın başında ülke ekonomisinde çok önemli bir yer tutan tarımın payı giderek azalmış ve tarımın GSMH içindeki payı zamanla düşmüştür.

Tarımsal amaçlı birim kooperatifler kuruldukları yıllarda hızlı bir gelişme göstermiş ve üst örgütlenmelerini tamamlayarak ulusal bir tarımsal kooperatifler birliği kurmuşlardır.

İrlanda'da kooperatifçilik yasası 1893 yılında yürürlüğe girmiş ve en son değişiklik 1978 yılında yapılmıştır. Bu yasaya göre 7 ortak bir araya gelerek birim kooperatif kurabilmektedir. Üst örgütlenmede ise, federal düzeyde bir birlik kurmak için iki birim kooperatif yeterli olmaktadır. Yine bu yasaya göre, ortaklık payları kooperatif türüne göre değişmekle birlikte, büyük çaplı tarımsal kooperatiflerde ortaklık paylarının üst sınırı yoktur. "Sınırlı sorumluluk" ilkesinin geçerli olduğu kooperatiflerde ortakların oy hakları anasözleşmelerle belirlenmektedir. Federal ve ulusal düzeydeki kooperatiflerde oyların dağılımı ortaklık sermayelerine göre değişiklik göstermektedir²⁷.

Bir AB üyesi olan İrlanda'da kooperatifler hem AB normlarına hem de uluslararası standartlara uygun bir yapı sergilemektedir. Diğer ticari şirketler gibi her tür vergiyi ödemek zorunda olan kooperatifler için her hangi bir muaflık söz konusu değildir.

Kooperatiflerin finansman kaynaklarını, ortaklık payları ve dağıtılamayan karlar oluşmaktadır. Birim kooperatifler, kredi kooperatifleri aracılığı ile uygun bir şekilde borçlanma imkanına da sahiptir.

²⁷ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s.

İrlanda kooperatifleri genelde çok amaçlı kooperatiflerdir; hem girdi temini hem de ürünlerin pazarlanmasına kadar geçen süreçte kontrol hizmeti sunmaktadırlar.

1998 yılı itibarıyla ülkede 190.000 ortağı bulunan toplam 200 birim kooperatif bulunmaktadır. Bu kooperatifler, ulusal düzeydeki İrlanda Kooperatif Organizasyonu Limitet Şirketinin de sahibi konumundadır. Bu organizasyon, kooperatiflerin genel sorunları, kooperatif politikaları ile yayım ve eğitim faaliyetleriyle uğraşan ve ticari faaliyette bulunmayan bir limitet şirkettir. Bu şirket aynı zamanda, ortağı olduğu kooperatiflerin faaliyetlerini denetlemektedir. Şirket kararları ortak kooperatiflerin temsilcilerinin oy çokluğu ile alınır. Şirketin esas amacı, ülkedeki kooperatifçilik sorunları ile uğraşarak, daha iyi üretim ve daha yüksek bir hayat standardı sağlamaktır. Bu şirketin yanı sıra, ülkede, “İrlanda Çiftçi Birliği” ve “İrlanda Süt Üreticileri Birliği” adı altında iki örgüt daha mevcuttur²⁸.

İrlanda ihracatında tarımsal ürünlerin önemli bir payı vardır, buna paralel olarak da tarımsal kooperatifler hızlı bir şekilde ihtisaslaşmış ve birleşerek büyüme süreçlerini tamamlamışlardır. Ayrıca bu kooperatifler, özel sektör karşısında önemli bir güce sahiptir. Bu durumun oluşmasında hem ürünlerini kendi kooperatif işletmelerinde işleyen ve değerlendiren üreticilerin hem de tarım sektörüne aktarılan sübvansiyonların önemli bir rolü olmuştur.

Ülkede her çiftçi, yerleşik olduğu bölge içinde bir kooperatifi seçmek kaydıyla istediği kooperatife ortak olabilmektedir. Ortaklığın devri ve ortaklıktan ayrılma konusunda her hangi bir sınırlama yoktur. Ancak ülkede en yaygın olan süt kooperatiflerinde, üreticilerin ürünlerinin tamamını kooperatife teslim etme ve ortaklıklarını devretmeden üç ay önce Tarım Bakanlığı'na bilgi verme zorunluluğu vardır.

İrlanda'da klasik türdeki tarımsal amaçlı kooperatifler kuruluşlarını tamamlamıştır, son zamanlarda bu alanda kurulan yeni kooperatif yoktur. Ancak her yıl, kırsal kesimde turizmin gelişmesini ve kır yaşamının sorunlarının çözülmesini amaçlayan türde pek çok yeni kooperatif kurulmaktadır.

²⁸ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 40.

1.1.10. İTALYA

AB'nin kurucu altı ülkesinden biri olan İtalya'da, yaklaşık 60 milyon nüfusun %20'si aktif nüfusu oluşturmaktadır. Bu faal nüfus içinde %10 olan tarımın payı ise giderek azalmaktadır.

İtalya'da da kooperatifçilik 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamış ve gelişimi günümüze kadar hız kazanarak devam etmiştir. Tarımsal girdi temin eden ve değerlendiren kooperatiflerle süt kooperatifleri bu gelişmede öncü olmuştur. Kuruluşlarını tamamlayan tüketim, üretim ve kredi kooperatifleri 1856 yılında ilk üst birliklerini kumuşlardır. 1866 yılında modern tarım tekniklerinin kullanılmaya başlandığı İtalya'da, 1982 yılında tarımsal kooperatifler ulusal konfederasyonu "FEDERCONSORZI" kurulmuştur. Bu kuruluş, tarım girdilerinin temini ve tarım sektörü için gerekli her türlü hizmeti sağlama görevini üstlenmiştir²⁹.

Pek çok AB ülkesinden farklı olarak İtalya'da tarımsal kooperatif hareketi siyasi partilerin politikalarından etkilenmiş, hatta kooperatifler belli siyasi partilerin çatısı altına girmiştir. Bunun sonucunda da, aynı amaçlı birden fazla ulusal örgütlenme meydana gelmiştir. Ulusal düzeydeki FEDERCONSORZI çatısı altında toplanan kooperatifler politik ve dinsel eğilimleri temelinde gruplaşmıştır.

Ülkede FEDERCONSORZI dışında CONFCOOPERATIVE (İtalyan Kooperatifler Konfederasyonu) ve LEGA (Ulusal Kooperatif ve Yardımlaşma Birliği) adlı iki ulusal örgüt daha mevcuttur. COGECA'ya üye olan geniş iş hacimli bu üç ulusal birlik, evrensel kooperatif ilkelerine bağlıdır.

İtalya anayasasında tarımsal kooperatiflere önemli bir sosyal rol verilmiş, mali öncelikler ve kamu finansmanı öncelikleri sağlanmıştır. 1992 yılında AB'ye uyum düzenlemeleri çerçevesinde İtalya Kooperatifler Yasası'nda yapılan düzenlemelerle, kuruluş için gerekli ortak sayıları ile sermaye ve ortaklık payları yeniden belirlenmiştir.

²⁹Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 43.

Diğer AB ülkelerindeki olduğu gibi, İtalya kooperatifçilik hareketinde de kooperatifler kuruluş sürecini tamamlamış ve kendi aralarında birleşme sürecine geçmişlerdir.

İtalya tarım işletmeleri klasik tarım üretimi ile uğraşan küçük aile işletmeleridir. Balıkçılık, şarapçılık, çiçekçilik, hayvancılık, sebze ve meyve üretimi, zeytin yağı ve hububat sektörü önemli alt sektörlerdir.

İtalya'daki tarımsal amaçlı kooperatiflerin finansmanı üç ayrı kaynaktan sağlanmaktadır; iç finansman, özsermaye ve dış kaynak. İç finansman, ortaklardan alınan aidatlardan, iştiraklerden ve sosyal kredilerden; özsermaye, ortakların ödedikleri ortaklık payları ve alınan sübvansiyonlardan; dış kaynak ise bankalar ve kuruluşlardan alınan kredilerden oluşur. Kooperatifler, sermaye şirketlerinden daha az vergi öderler. Kooperatiflerin yıl sonu müspet gelir-gider farklarının %60'dan fazlasını ortaklarına dağıtmaları durumunda ise vergi muafiyeti sözkonusu olur.

Kooperatif yasasına göre, kooperatifler genel kurul, yönetim kurulu ve denetçiler olmak üzere üç organdan oluşur. Genel kurulda oy kullanabilmek için en az üç ay üye olmak gerekir. Her gerçek kişi ortağın bir oy hakkı vardır. Tüzel kişiler de ise bu sınır beş oya kadar çıkabilmektedir. Tarımsal amaçlı kooperatiflerde, ortaklar ürettikleri ürünün tamamını üye oldukları kooperatife teslim etmek zorundadır.

Günümüz itibarıyla İtalya'da 1.1 milyon ortağı bulunan yaklaşık 8.800 tarımsal kooperatif mevcuttur. Ülkedeki aynı tarımsal amaçlı üç ulusal birliğin her birinin ürünleri işleyen ve pazarlayan işletmeleri vardır. CONSORZIO "EMILIONO-ROMAGNOLO PRODUTTORI LATE" ülkenin en büyük süt ürünleri kooperatifleri entegre tesislerine sahip bir üst kuruluştur. Aynı şekilde "CONSERVE ITALIA" 60 lokal sebze ve meyve kooperatifinin bir üst kuruluşu olarak 1976 yılında kurulmuştur³⁰.

³⁰ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 44.

Tüm bu kuruluşların yanında İtalya’da bir de “UNIONE NATIONALE COOPERATIVE ITALIANE” (UNCI) adı verilen bir zirve konsoryisum vardır. Tüm üst kuruluşlar COPA, COGECA ve ICA’nın üyesidir.

1.1.11. İSPANYA

39.100.000 nüfuslu İspanya’nın 50.479.000 hektarlık topraklarının yarısı tarımda kullanılmaktadır. Bütün gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi İspanya’da da tarımda kullanılan toprak giderek azalmaktadır. Ülkedeki hızlı sanayileşme ve artan şehir nüfusu bunun önemli bir göstergesidir. 1970’li yıllarda aktif nüfusun %20’si tarım sektöründe çalışırken, bugün bu oran %9.1’e kadar gerilemiştir.

Genelde küçük tarım işletmelerinin ağırlıklı olduğu İspanya’da, 1.1 milyon kişi tarımla uğraşmaktadır. Tarımsal nüfustaki azalmaya paralel olarak yıllar içinde tarım işletmelerinin sayısı da azalmıştır.

Ülkedeki ilk tarımsal amaçlı kooperatifler 20. yüzyılın başında kurulmaya başlamış ve 1913 yılındaki Ulusal Kooperatifler Kongresine 225 kooperatif katılmıştır. 1931-1936 yılları arasındaki siyasi sistem ve Katolik Kilisesi’nin faaliyetleri tarımsal kooperatiflerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ancak hemen ardından 1936-1939 yılları arasında yaşanan savaşlar ülkedeki pek çok kooperatifin kapanmasına neden olmuştur³¹.

1974 yılında demokratik kooperatifçilik koşullarının oluşmaya başlamasıyla, İspanya’da kooperatifçilik hareketi yeniden canlanmış ve 1980’li yıllarda birim kooperatiflerin ortak sayılarında önemli artışlar olmuştur. Yine ülkedeki ikinci derecede örgütlenmeler ve ulusal düzeydeki “İspanya Tarım Kooperatifleri Birliği”nin kuruluşu da 1980’li yıllara rastlamaktadır.

İspanya anayasasında kooperatiflerin gelişmesinin özel yasalarla düzenleneceğine dair hükümler söz konusudur. AB ülkeleri arasında sadece İspanya, İtalya ve Portekiz anayasalarında kooperatifçilik ile ilgili hükümler yer almaktadır. 1987

³¹ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği’nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 47.

yılında da İspanya kooperatifçilik yasası, “Genel Kooperatifçilik Yasası”, yürürlüğe girmiştir. Ayrıca ülkede pek çok federal yasa bulunmaktadır. Bölgesel farklılıklara rağmen ülkedeki tüm kooperatifler Uluslararası Kooperatifler Birliği “ICA”nın evrensel ilkelerine uygun olarak çalışmaktadır.

İspanya’da diğer bütün ülkelerden farklı olarak kooperatiflerin dört organı bulunmaktadır. Bunlar; genel kurul, yönetim kurulu, kooperatifi işletme olarak idame eden kurul ve denetim kuruludur. En üst organ olan genel kurul, anasözleşme değişikliği, ortaklıktan çıkarılma gibi alanlarda karar verir. Birim kooperatiflerin kuruluşu için en az beş kişi gerekmektedir. Genel kurul tarafından seçilen yönetim kurulu, ortakların hakları ile idari işlerden sorumludur. Yönetim kurulu başkanı kooperatifi üçüncü şahıslar ve kurumlar nezdinde temsil eder. Kooperatifi işletme olarak idame eden kurul, yönetim kurulu tarafından kooperatifin işletme ile ilgili faaliyetlerini yürütmek üzere üretim, finans ve satışla ilgili konularda karar almaya yetkili kılınan teknik bir ara organ konumundadır. Denetim kurulu ise ortaklar adına kooperatifin ekonomik durumunu sürekli izler ve denetler.

İspanya’da gerçek kişiler yanında tüzel kişiler de kooperatif ortağı olabilmektedir. Ortaklar üretimlerinin tamamını kooperatiflere teslim etmek zorundadır. Her ortağın bir oy hakkı bulunmaktadır. Kooperatiflerin finansmanı ile ilgili yasal düzenlemelere göre, bir çalışma dönemi sonunda elde edilen işletme fazlasının belli bir kısmı yasal rezervlere ve fonlara aktarılmaktadır. Bu rezervler, kooperatifin ekonomik istikrarını korumak ve ortakların eğitim ve gelişmelerini sağlamak amacıyla oluşturulmaktadır. Kooperatiflerin oto finansmanı ile ilgili yasal düzenlemeler, federe devletlere göre farklılık göstermektedir.

1990 yılından beri, İspanya kooperatifleri kurumlar vergisine tabidir. Ancak belli durumlarda kısmen muaflık sözkonusudur. Ortaklara ödenen yıl sonu gelir-gider müspet farklarına da %15 oranında gelir vergisi uygulanmaktadır³².

³² Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği’nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s.

İspanya ekonomisine önemli katkısı olan tarım ürünlerinden şarap, yağlık ve sofralık zeytin, meyve ve sebze ve süt ürünleri alanlarındaki tarımsal amaçlı kooperatifler son yıllarda büyük önem kazanmıştır. AB üyeliğinden sonra kooperatifler ürünlerini dünya piyasalarında daha kolay pazarlamaya başlamışlardır.

İspanya’da son yıllarda kooperatifler, üst örgütlenmelerin güçlenmesi ve pazarlamada yeni tekniklerin kullanılması konusunda desteklenmektedir. Bu kapsamda bölgesel ve ulusal düzeyde süt ve süt ürünleri işleme ve pazarlama faaliyetlerini yürüten “GRUPO LACTEO GALLEGO” adlı örgüt, sütün üretimden son tüketiciye kadar giden tüm aşamalarını kontrol edebilecek şekilde örgütlenmiştir. 1960 yılında zeytin üreticileri tarafından kurulan “OLEICATA EL TEJAR” adlı 92 ortaklı kooperatif ise yılda 120.000 ton zeytini yağ olarak işleyen büyük çaplı bir işletmedir³³.

Ayrıca ülkede, özel bir cins koyun ve inekten elde edilen sütün işlenmesiyle elde edilen peynir ve diğer ürünleri “LASTUR” markası ile pazarlayan sadece beş ortaklı “LASTUR” adında bir kooperatif de bulunmaktadır. Bu kooperatif küçük çaplı olmasına rağmen, bulunduğu bölgede kırsal turizme de katkı sağlamaktadır.

1985 yılında kurulan İspanya Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği’nin (CCAIE) bugün yaklaşık 1 milyon bireysel ortağı, 4500 birim kooperatifi ve 15 bölge birliği bulunmaktadır.

1.1.12. İSVEÇ

İsveç’te kooperatifçilik hareketi 19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişmeye başlamıştır. İlk tarımsal amaçlı kooperatifler 1850’lerde kırsal kesimde üreticinin girdilerini temin etmek ve üretileni ürünlerin pazarlanmasını sağlamak amacı ile kurulmuştur. Bu ilk kooperatifler anonim şirket statüsünde kurulmuş ancak 1985 yılında yürürlüğe giren kooperatif yasası ile kooperatifler sermaye şirketlerinden farklı bir yapıya kavuşmuştur. Bu yasayla birlikte İsveç’te tarımsal amaçlı “Tedarik

³³ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği’nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s.

ve Pazarlama Kooperatifleri”nin sayısı hızla artmış ve tarımsal amaçlı birim kooperatiflerin sayısı 1905 yılında 400’e ulaşmıştır. Birim kooperatiflerin ortak olduğu Bölgesel Birlikler ve onların ulusal düzeydeki temsilcisi olan Merkez Birliği de bu tarihlerde kurulmuştur.

Çiftçiler, girdi temini ve ürünlerinin pazarlanmasının yanı sıra, tarımda sanayileşme sürecinin artmasıyla birlikte, sanayi yatırımlarını da kooperatifler aracılığı ile yapmaya başlamışlardır. 1929 yılında kurulan “İsveç Çiftçi Birliği”nin kuruluşunda tarım sanayi sektörünün önemli bir rolü olmuştur.

1930’lu yılların Dünya Ekonomik Krizi, İsveç tarımını da etkilemiş, tarım ürünlerinin fiyatlarında önemli bir düşüş görülmüştür. O dönemin hükümetleri tarım sektörünü koruyucu önlemlerle desteklemeye çalışmış, 1947 yılındaki hükümet ise tarımsal ürünlerin fiyatlarını belirleyerek kooperatiflerin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Tüm bu tedbirler sonucunda, İsveç tarımsal kooperatifleri gelişmiş ve ülke tarımsal üretimin %75’ini kontrol eder hale gelmişlerdir.

Topraklarının %54’ü ormanlarla, geri kalanın da büyük bir kısmı göller ve akarsularla kaplı olan İsveç’te, toplam yüzölçümünün sadece %9’u tarımda kullanılabilmesine rağmen, ülkenin besin ihtiyacının %90’ı bu topraklardan karşılanmaktadır. Bunun durum, kullanılan modern teknikler sayesinde yüksek verim elde edilmesinden kaynaklanmaktadır. İsveç’te, aktif nüfusun yalnızca %7’si tarımla uğraşmaktadır. Bu oranın %3’lük kısmı, yani yaklaşık 125.000 çiftçi tarımsal amaçlı kooperatiflere üyedir. Kooperatiflere üye olabilmek için tarım ya da orman arazisi sahibi olmak veya bu arazileri işlemek gerekmektedir. Her çiftçi ne üretiyorsa ancak onunla ilgili kooperatife üye olabilir³⁴.

Ürünler bazında çok amaçlı olarak örgütlenmiş olan tarımsal amaçlı kooperatifler hem ortaklarına girdi temin etmekte hem de ürünlerin pazara pazarlamasını yapmaktadır. Birim kooperatifler, bölge birliklerini ve ulusal düzeydeki Merkez Birliği’ni kurmuşlardır.

³⁴ TAIEX Tarımsal Üretici Örgütleri Semineri, a.g.e.

Kooperatiflerde sınırlı sorumluluk ilkesi esastır ve her ortağın bir oy hakkı vardır. Birim kooperatiflerde ortağın kooperatifle yaptığı iş hacmine göre yıl sonu risturn ya da kar payı dağıtımı yapılır. Kooperatifler evrensel kooperatif ilkelerine uygun olarak çalışmaktadır. Ortakların kooperatife üye olmaları ve ortaklıktan ayrılmaları konusunda serbestlik ilkesi geçerlidir. Bu husustaki ayrıntılar anasözleşmelerde belirlenir. Ortağın teslim edeceği malın kalite ve standardı kooperatif tarafından belirlenir, ancak malın kooperatife teslimi konusunda bir mecburiyet yoktur.

Kooperatiflerin finansmanında ortaklık payları esastır. Mevcut kooperatif bankaları diğer bankalar gibi ticari bir şekilde çalıştıkları için, kooperatiflere özel kredi türleri veya indirimli kooperatif kredileri sözkonusu değildir. Vergi konusunda da kooperatiflerin bir ayrıcalığı yoktur. Sadece ortaklara yıl sonunda dağıtılan karlar vergi matrahından düşülür, ancak ortaklar elde ettikleri karın gelir vergisini öder.

İsveç'teki tarımsal amaçlı kooperatifler daha çok tedarik ve pazarlama hizmeti sunmaktadır. Son yıllarda sayıları azalan ancak ortak yapıları ile güçlü bir hale gelen kooperatifler dış pazara da hizmet götürmektedir.

Son yıllardaki gerçekleştirilen yapısal düzenlemelerle küçük ve güçsüz kooperatiflerin büyük kooperatiflerle birleşerek daha büyük ve güçlü kooperatiflerin oluşması sağlanmıştır. Ayrıca 1993 yılında çıkarılan Rekabet Yasası ile kooperatifler AB normlarına da uygun hale getirilmiştir.

1996 yılında, ikinci ve üçüncü derecedeki Temin ve Hububat Kooperatiflerini birleştiren ve özellikle hububat ve süt üreticilerinin girdi ihtiyaçlarını temin etmeyi amaçlayan "ODAL" adlı bir girişim oluşturulmuştur. Deneme çalışmalarını sürdüren bu kuruluş, ana kooperatif olarak ülke çapındaki altı şubesi ile hizmet vermektedir. 1998 yılı itibari ile ODAL'ın 25.600 ortağı ve işletmelerinde çalışan 1.900 işçisi vardır. İsveç'te yetişen hububatın %85'ini ortakları adına değerlendiren ODAL, aynı zamanda hayvan yemi, tohum, gübre ve tarım makineleri satışı gibi faaliyetlerle uğraşmaktadır. ODAL'ın faaliyetleri genel olarak ana kooperatif aracılığı ile

yürütülmektedir. Şubelerde ise küçük ölçekli üreticilerin girdi temini sağlanmakta ve küçük çaplı dış satımlar gerçekleştirilmektedir³⁵.

ODAL'in kuruluşu ile hububat üretiminin tek elde toplanması, hem ülkenin hububat ihtiyacını kendi imkanlarıyla karşılayarak, fazlasını ihraç etmesini hem de İsveç çiftçilerinin diğer AB ülkeleriyle rekabet edebilmesini sağlamıştır. Ayrıca, ODAL denemesi ile ülkedeki çiftçi sayısında azalma olmuş ve rasyonel işletme büyüklükleri artmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda da "ODAL Girişimi" İsveç'te, yeniden yapılanmada bir model olarak kabul görmüştür.

1.1.13. LÜKSEMBURG

415.000 nüfuslu küçük bir Orta Avrupa ülkesi olan Lüksemburg'un faal nüfusu komşu ülkelerden gelen çalışanlarla sürekli değişmektedir. Tarımdaki faal nüfus ise giderek azalmaktadır.

Ülkedeki ilk kooperatif "Köy Kooperatifleri" adı ile 1873 yılında kurulmuştur. Şarapçılık, süt ürünleri ve Raiffeisen kasaları ile ıslah kooperatifleri ilk kurulan türlerdir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Lüksemburg kooperatiflerinde üst örgütlenme ve güçlenme başlamış, küçük ve güçsüz kooperatifler kısa sürede birleşerek rasyonel ekonomik büyüklüklere ulaşmıştır. Çiftçilerin çıkarlarını koruyan "Çiftçi Birlikleri"nin kooperatiflerin gelişmesinde önemli bir rolü vardır.

Ülkedeki tarım içi ve tarım dışı kooperatifler farklı yasalarla düzenlenmiştir. Tüm kooperatifler için geçerli olan evrensel kooperatifçilik ilkelerinin uygulanmasında da bu ayırım ortaya çıkmaktadır. Devletin kooperatifler üzerindeki denetimi bağımsız bir "revisör" tayini ile sağlanır.

Tarımsal amaçlı kooperatifler, çiftçilere klasik tarımsal girdileri sağlama hizmeti sunmaktadır. Ülkede bu şekilde görev yapan 200 kadar kooperatif vardır. Tarım sektöründe üretilen sütün %80'i, hububatın %70'i, gübrenin %75'i, tohumun %95'i ve şaraplık üzümün %70'i bu kooperatifler aracılığı ile üretilmektedir³⁶.

³⁵ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 55.

³⁶ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s.

Lüksemburg’da da tarımsal kooperatiflerin genel kurul, yönetim kurulu ve denetçiler olmak üzere üç organı bulunmaktadır. Ancak denetçiler ortak sayısı 50’yi geçen kooperatiflerde söz konusudur. Genel kurul kararları kesindir, değiştirilemez. Genel kurul tarafından seçilen yönetim kurulu ve denetçiler asgari üç kişiden oluşur. Olağan genel kurullarda her ortağın asgari bir, azami üç oy hakkı vardır. Anasözleşme değişikliklerinde ortaklar, ortaklık paylarının sayısı kadar oy kullanabilirler. Ortakların genel kurulda, kendilerinden başka iki ortağı daha temsil etme hakları vardır. Tarım dışı kooperatiflerde ise şirketlerdeki uygulamalara benzer uygulamalar vardır. Sınırlı sorumluluğun esas olduğu bu kooperatiflerde ortakların sorumluluğu ortaklık payları kadardır.

Kooperatiflerin üst örgütlenmesinde de tarımsal amaçlı kooperatiflerle tarım dışı kooperatifler ayrı ayrı federal yapıya sahiptirler.

Lüksemburg, tarımsal amaçlı kooperatiflerin vergiden muaf olduğu sayılı ülkeler arasındadır. Ancak kooperatiflerin bu muafiyetten yararlanabilmeleri için sıkı bir kontrol sürecinden geçmeleri gerekmektedir.

Ülkenin toplam ihracatının %2,6’sı tarımsal ürünlerden meydana gelmektedir ancak tarımdan elde edilen gelir sürekli azalmaktadır. Çiftçinin finansman ihtiyacı “RAIFFEISENBANK” isimli merkezi bir banka altında toplanan 55 kooperatif bankası tarafından karşılanmaktadır.

Lüksemburg, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması sürecinde komşuları Almanya ve Fransa ile yakın bir ilişki içindedir. “LUXALIT” adı verilen ve ülkedeki toplam ham sütün %55’ini işleyen 842 ortaklı büyük bir sütçülük kooperatifinin yanı sıra Almanya ve Fransa’nın süt ürünlerini değerlendiren iki küçük kooperatif daha bulunmaktadır³⁷.

³⁷ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği’nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 58.

Lüksemburg'da pazarlama konusunda üreticiden son tüketiciye kadar olan süreci kontrol eden merkezi bir kuruluşlar zinciri vardır. Toptancı kuruluşlar üreticinin ihtiyacı olan tarımsal girdileri birim kooperatifler adına alır, depolar ve sevk ederler.

Tarımsal kooperatifler 1940'lı yıllarda kurulan "LA CENTRALE PAYSANNE" (Lüksemburg Köylü Merkezi) adlı bir örgüt altında toplanmışlardır. Çiftçinin meslek örgütü olan bu kuruluş ülkenin tarım politikalarında etkin bir rol oynamaktadır. Ülkedeki mevcut 14 tarımsal birlik ve federasyonları da bu örgütün çatısı altında toplanmıştır.

1.1.14. PORTEKİZ

10 milyon nüfuslu Portekiz'in, topraklarının %35'i ormanlarla kaplıdır. Tarımda kullanılan 4 milyon hektar arazinin %22'si mera ve otlaklık olarak kullanılmakta olup bu alanın sadece %19'u tarımsal üretim için kullanılmaktadır.

Ortalama tarım işletmesi büyüklüğü 8.6 hektar olan Portekiz'de, 1996 yılı itibari ile sayıları 444.875 olan tarım işletmelerinin %77'si 5 hektar büyüklüğündedir. 1996 yılında sayıları 7.834 olan tarımsal sanayi işletmesinde toplam 115.000 kişi çalışmaktadır. Bu sayı, çalışan nüfusun %11'ini oluşturmaktadır. Tarım sektörünün GSMH içindeki payı ise %18,5'tir.

Portekiz'de demokratik kooperatifçiliğin gelişmesi 1974 yılındaki ihtilalden sonra olmuştur. Bu ihtilalden sonra ülkede binlerce kooperatif kurulmuş, kooperatiflerde üst örgütlenme ve merkezi kooperatif kuruluşlarının oluşumu devlet eli ile desteklenmiştir. 1987 yılına kadar tarım sektöründe, süt ve süt ürünleri, şarapçılık, meyve-sebze pazarlama ve kredi alanında beş ayrı birlik kurulmuştur. Bu birliklerin ortakları, birim kooperatif ortaklarıdır. 1996 yılı itibarıyla Portekiz'de 909 adet tarımsal amaçlı birim kooperatif ve 800.000 bireysel ortak bulunmaktadır³⁸.

³⁸ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s. 61.

Portekiz, AB'ye üye ülkeler arasında İtalya ve İspanya ile birlikte kooperatifçiliği anayasa teminatı altına alarak düzenleyen üçüncü ülkedir. Kooperatiflerin çalışma koşullarını düzenleyen ilk yasa 1982 yılında yürürlüğe girmiş ve 1996 yılında yenilenmiştir. Yasaya göre, kooperatifler değişir ortaklı ve değişir sermayeli bir yapıya sahiptir. Kooperatifler ortakların ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulurlar. Kooperatiflerin kurulması için en az 10 ortak gereklidir. Sınırsız sorumlu olan ortakların genel kurulda tek oy hakkı vardır.

Bir AB üyesi olarak aldığı pek çok desteğe rağmen, Portekiz tarım sektöründe bazı yapısal sorunlar mevcuttur. Tarım işletmelerinin çok küçük olması, kullanılabilir tarım arazisinin sulanmasında karşılaşılan problemler, tarımdaki aktif nüfusun örgütlenmesindeki yetersizlik ve eğitim sorunu tarım sektörünün gelişmesini geciktirmektedir.

Tarım sektöründe AB içerisinde rekabet edebilecek ürünlerden şarapçılık, süt ve süt ürünleri, domates ve şeker pancarının işlenmesinde devlet tarafından önemli destek sağlanmaktadır. Pazarlama tekniklerinin geliştirilmesi ile de taze meyve ve sebze de AB ülkeleri ile rekabet edebilir konuma gelmiştir.

Portekiz'deki tarımsal amaçlı kooperatiflerin finansman ihtiyacının %60'ı kendi sahip oldukları "Kasa"lar (CAIXO) aracılığı ile sağlanmaktadır. Ülkede 171 kasa federatif olarak çalışmaktadır. Kredi işleri, bunların sahip olduğu Kooperatifler Bankası (CAIXO CENTRAL) tarafından yürütülmektedir³⁹. Ancak kooperatiflerin asıl finansmanı ortaklık paylarından yapılmaktadır. Son yıllarda kredi kooperatifleri kaynak için hisse senedi satabilmektedir. Bu senetleri ortaklar ya da ortak olmayanlar almaktadır. Kooperatiflerin kredi kooperatifleri ile çalışmaları bir çok anasözleşmede mecburi kılınmıştır.

Portekiz, tarımsal amaçlı kooperatifçiliğinde üretim, işletme, hizmet ve karma olmak üzere dört tür kooperatif vardır. 292 adet hizmet kooperatifi sadece sütün üreticiden toplanmasını sağlamaktadır.

³⁹ Ibid., s. 62.

Portekiz kooperatiflerinde genel kurul ve yönetim kurulu yanında, diğer ülkelerde pek rastlanmayan ve iç teftiş ve vergi konularını düzenleyip kontrol eden bir “CONSELHO FISCAL” organı bulunmaktadır. Bu organ, kooperatif faaliyetlerinin tümünü teftiş eder ve vergi ile ilgili işlemleri sürekli kontrol eder. Yönetim kurulu ise üç yıl için genel kurul tarafından seçilmektedir.

Portekiz’de birim kooperatiflerin örgütlenmesinde iki üst kuruluş mevcuttur; birim kooperatiflerin oluşturdukları ve ekonomik faaliyetlerde bulunan Merkezi Kooperatifler ile kooperatiflerin koordinasyonunu yapan ve onları temsil eden Birlikler. Portekiz’de tarımsal amaçlı kooperatiflerin en üst örgütü “CONFAGRI”dir. Portekiz tarımsal amaçlı kooperatifleri AB’de bu örgüt aracılığıyla temsil edilmektedir. CONFAGRI, 1987 yılında kredi kooperatifleri, şarapçılık kooperatifleri ve süt ürünleri federasyonları tarafından kurulmuştur. Daha sonra tedarik ve pazarlama federasyonları ile meyve-sebze kooperatiflerinin federasyonları da CONFAGRI’ye üye olmuştur. Konfederasyonun asıl görevi, üyelerin menfaatlerini bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde korumak, onları temsil etmek ve faaliyetleri arasında koordinasyon sağlamaktır. CONFAGRI aynı zamanda bilgilendirme ve yayım faaliyetleri ile bilgi bankası görevini de yürütmektedir. Üreticinin menfaatlerini korumak için, Portekiz Çiftçi Konfederasyonu da bir örgütlenmeye gitmiştir.

Portekiz’de tarımsal amaçlı kooperatiflere üye olabilmek için üretici-çiftçi olmak gereklidir. Anasözleşmelerde ortağın üretiminin tamamını kooperatife teslimi şartı vardır. Portekiz kooperatif yasası, evrensel kooperatifçilik ilkelerine uygundur. Kooperatifler belli oranda gelir ve kurumlar vergisine tabidir. Tarımsal amaçlı kooperatifler, ortaklarla yapılan faaliyetlerden elde edilen yıl sonu müspet gelir-gider farklarında vergiden muaftır.

1994-1999 yılları arasında, kooperatiflerin AB içinde rekabet etme güçlerini arttırmak ve çevrenin korunmasını sağlamak amacıyla AR-GE çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Finansmanı hem devlet hem de AB fonları tarafından sağlanan bu çalışmalar eğitim ve yayım hizmetlerini de kapsamaktadır.

Portekiz tarımsal kooperatifleri diğer AB ülkelerine göre kısa sayılabilecek bir süreçte pek çok sorunu çözmüş ve hızlı bir gelişme göstermiştir. Portekiz ekonomisine önemli katma değer kazandıran kooperatiflerin tümü ICA'nın üyesidir.

1.1.15. YUNANİSTAN

Nüfusu 10.5 milyon olan Yunanistan'da aktif nüfusun %18,8'i tarım sektöründe çalışmaktadır. Tarımın gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payı %12 olup, tarım ürünlerinin %30'u ihraç edilmektedir. 3.900.000 hektarlık tarım arazisinin %30'u sulanmış arazidir⁴⁰.

Yunanistan kooperatifçiliğinin tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. İlk kooperatifçilik hareketi koyunculuk yapan halkın damızlık yetiştirmek ve pazarlamak üzere birlikte hareket etmesiyle 1780'li yıllarda görülmüş ve aynı yıllarda pamukluk bezi boyayıp ihraç etmek amacıyla "Kardeşlik Dayanışması" adında başka bir pre-kooperatif yapı oluşturulmuştur.

Tüketim kooperatiflerinin 19. yüzyılda kurulmaya başladığı Yunanistan'da tarımsal amaçlı kooperatifler ancak 1910 yılında oluşmaya başlamıştır. Tefecilerden çok yüksek faizlerle kredi alabilen çiftçiler, üretim girdilerini finanse edebilmek amacıyla kooperatif kurmuşlardır. Bu tarihten sonra da tarımsal amaçlı kooperatiflerin sayıları hızla artmış ve 1913 yılında ilk kooperatifler yasası yürürlüğe girmiştir. 602 sayılı bu yasa ile tarımsal kooperatiflerin yasal statüsü belirlenmiştir. Söz konusu yasa, yıllar itibarıyla sürekli değişikliğe uğramış ve 1979'da Yunanistan'ın AB'ye giriş hazırlıkları sırasında yasada AB'ye uyumu sağlayacak yeni düzenlemeler yapılarak, tarım kooperatiflerinin bölgesel ve ulusal federasyonlar altında örgütlenmeleri öngörülmüştür. Ancak bu federasyonların amaçlarına ekonomik faaliyetler dahil değildir. 1913 yılında yürürlüğe giren yasa sadece tarımsal amaçlı kooperatifleri kapsadığı için, 1915 yılında da diğer kooperatifleri düzenleyen bir yasa çıkarılmıştır.

⁴⁰ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s.

Kooperatiflerin hukuksal yapılanması çalışmaları, 1985 yılında yürürlüğe giren 1541 Sayılı Kooperatifler Yasası ile neticelenmiştir. Ülkede bugün tarımsal kooperatiflerin ödediği tek vergi Katma Değer Vergisidir (KDV)⁴¹.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra birim kooperatiflerin ve üst birliklerinin sayısının hızla arttığı Yunanistan'da bugün toplam 782.000 ortağı olan 6919 adet tarımsal amaçlı kooperatif bulunmaktadır. Yunanistan'da üreticilerin %90'ı kooperatif üyesidir. Ülkedeki toplam sütün %20'si, meyve ve sebzenin %12 - %51'i, şarabın %40'ı ve diğer tarımsal ürünlerin %50'si kooperatifler aracılığı ile değerlendirilmektedir.

Yunanistan kooperatifçiliğinde üç aşamalı bir üst örgütlenme söz konusudur; birinci seviyede, birim kooperatifler ve onlara bağlı küçük çaplı işletmeler yer almaktadır. Bu kooperatifler, kendilerine yakın pazarın sahibi konumundadır. İkinci seviyede bölge birlikleri ve merkez kooperatifleri bulunmaktadır. Bunlar, 50-60 birim kooperatifin ve 6000-6500 ortağın oluşturduğu ve büyük oranda ürünü alan, işleyen ve pazarlayan kooperatiflerin meydana getirdiği birliklerdir. Üçüncü seviyede ise ulusal düzeydeki merkezi kooperatifler yer almaktadır. Bunlar da iç-dış pazarlama ve taşımacılık gibi hizmetleri yürütmektedir. Merkezi kooperatifler ürün bazında büyük çaplı fabrikalara sahiptirler, bölgesel seviyedeki ürün fazlarını toplayarak bu fabrikalarda işler ve pazarlamasını yaparlar. Hububat, üzüm ve zeytin gibi ürünler bu merkezlerde iç ve dış pazarlara arz olunmak üzere hazırlanır.

Tarım sektöründeki üreticinin gübre ihtiyacı büyük oranda kooperatifler aracılığıyla karşılanır. Hayvan yemi ve tohum ihtiyacı da ülkenin her köşesine ulaşacak şekilde organize olan merkezi kooperatifler tarafından karşılanmaktadır. Bir devlet bankası olan Tarım Bankası, yakın bir tarihe kadar kooperatiflerin bu faaliyetleri için tek finansman kaynağı olan bir monopol konumundayken, AB'ye uyum çalışmaları kapsamında bu konuda faaliyet gösteren Anonim ve Limitet Şirketler oluşturulmuştur.

Yunanistan'daki tarımsal amaçlı kooperatifler, uzun yıllardan beri birikmiş olan borçları nedeniyle hantal bir yapı sergilemektedir. Ayrıca geçmiş yıllarda yüklenen

⁴¹ Erdoğan, a.g.e., s. 9.

sosyal içerikli görevler nedeniyle asıl görevleri olan ortaklarının ürünlerini yüksek fiyatla pazarlama konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Bu durumun en önemli nedeni ülkede gerçek bir Kooperatifler Bankasının bulunmamasıdır.

Kooperatiflerin finansmanında esas kaynak, ortaklardan alınan ortaklık paylarıdır. Kısıtlı ve küçük olan bu finansman kaynağının yetersiz olduğu durumlarda ise Tarım Bankası'ndan ya da üst kuruluşların kendi aralarında oluşturdukları joint-venture ve ortaklıklardan kredi alma yoluna gidilmektedir. Ancak yine de, AB'ye uyum sürecinde diğer AB ülkeleriyle rekabet edebilmek için büyük çaplı yatırımlar yapması gereken Yunan kooperatifleri finansman konusunda önemli zorluklar yaşamıştır⁴².

Yunanistan'daki kooperatiflerin sorunları, ülkemiz kooperatiflerinin sorunlarına oldukça benzerlik göstermektedir. Ancak AB ülkesi olan Yunanistan'ın, sektörel bazdaki desteklerden yararlanma şansı vardır. Ayrıca kooperatifler için bazı alanlarda vergi muafıkları söz konusudur. Gayri menkul alım-satımında ve bina yapımında kooperatiflere vergi muafiyeti uygulanmaktadır.

Ülkedeki bazı kooperatifler, pazar payı yüksek olan ürünleri belirli bir isim altında toplayarak piyasaya sürmekte ve bunun için devlet tarafından sağlanan AR-GE desteklerinden yararlanmaktadır. AR-GE çalışmaları devletin ve üniversitelerin kurduğu enstitüler aracılığıyla yürütülmektedir. Hükümetler, GSYİH'nin %3'ünü bu çalışmalara ayırmaktadır, yani Yunanistan'da tarımsal sanayiinin geliştirilmesi devletçe finanse edilmektedir. Ayrıca eğitim ve yayım hizmetleri için de devletçe destek sağlanmaktadır.

Yunanistan'da, tarımsal amaçlı kooperatiflerin federasyonu konumunda olan "PASEGES" (Panhellenik Tarım Kooperatifleri Birliği Konfederasyonu) adında bir üst kuruluş bulunmaktadır. 1935 yılında dernek şeklinde kurulan bu kuruluş, daha çok üreticilerinin mesleki ve sosyal menfaatlerini savunmakta olup, ticari faaliyette bulunmaz. PASEGES, Yunanistan'daki en üst örgütlenmedir. 900.000 ortaklı 124

⁴² Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s.

merkezi tarımsal kooperatifin üye olduğu federasyonun finansmanı, Yunanistan Ziraat Sigortası tarafından yapılmaktadır⁴³.

Federasyonda 21 kişiden oluşan bir yönetim kurulu, kooperatiflerin sorunları ile yakından ilgilenen tarım dairesi, üst örgütlenme dairesi ve uluslararası ilişkiler dairesi gibi daireler bulunmaktadır. Selanik kentinde bir “Kooperatifçilik Okulu” bulunan PASEGES’in “Tarımsal Kooperatifler” adlı bir de sürekli yayını vardır. PASEGES, aynı zamanda Yunanistan kooperatiflerini AB’deki ilgili kuruluşlarda temsil etmekte ve Brüksel’deki Danışma Komitesi’ne katılım sağlamaktadır.⁴⁴.

AB ülkelerinde, kooperatiflerin tarımsal hayattaki yeri ve önemini rakamsal olarak da aşağıdaki tablo ile görmek mümkündür.

⁴³ Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği’nde Kooperatifçilik**, a.g.e., s.

⁴⁴ **TAIEX Tarımsal Üretici Örgütleri Semineri**, a.g.e.

**Tablo 1. Avrupa Birliğinde Tarımsal Kooperatiflerin 1995 Yılı İtibariyle
Pazar Payları (%):**

Ülkeler	Süt ve Süt Ürünleri (%)	Sebze ve Meyve (%)	Et ve Et Ürünleri (%)	Tar. Girdi Tedariki (%)	Hububat (%)
Belçika	50	70-90	20-30		
Danimarka	93	20-25	66-93	64-59	87
Almanya	55-60	60	30	50-60	
Yunanistan	20	12-51	5-30	49	
İspanya	35	15-40	20	20	
Fransa	49	35-50	27-88	50-60	75
İrlanda	100	-	30-70	70-69	
İtalya	38	41	10-15	15-15	
Lüksemburg	80	-	25-30	75-95	70
Hollanda	82	70-69	35	40-50	
Avusturya	90	-	50	60	
Portekiz	83-90	35			
Finlandiya	94	-	68	40-50	
İsveç	99	60	79-81	75-75	
Birleşik Krallık	98	35-45	20	20-25	20

Kaynak: Van BEKKUM, Onno Frank and Gert van DIJK; Agricultural Co-operatives in the European Union, Printed by van Gorcum, Assen, Netherlands, 1997.

2. AVRUPA BİRLİĞİNDE ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİ

2.1. ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİ/GRUPLARI/TOPLULUKLARININ KURULUŞU

Üretici örgütleri/toplulukları/grupları, üyelerine tarım ürünleri üretiminin piyasanın ihtiyaçlarına uyumu ve tarım ürünleri arzının bir araya getirilerek üreticinin alıcılar karşısında güçlendirilmesi için üretim ve satış açısından ortak kurallar geliştiren oluşumlardır. Bunlar, üretim ve satışta yatay işbirliği arayışının simgesi olarak da nitelendirilebilir.⁴⁵

Üretici örgütleri adı verilen örgütlenme biçiminin, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurucu üyesi olan ülkelerde oluşturulması 1962 yılında tarım ürünlerinin üretim ve ticaretinde genel rekabet kurallarına uyum konusunda alınan kararlar sonrasında dayanmaktadır. Hollanda'da 19. yüzyılının son çeyreğinde oluşmaya başlayan ve günümüz Hollanda çiftçi örgütlenmelerinin kuruluşuna öncülük eden ekonomik örgütlenmeler, AET genelinde oluşturulacak sisteme örnek teşkil etmiş ve Hollanda'da, Topluluğun kuruluşundan önce, özellikle meyve ve sebze alt sektöründe, çok iyi işleyen bir örgütlenme sistemi mevcut olduğu için, Komisyonun 1960 yılındaki OTP konusundaki teklifinde Hollanda'da uygulanan sistemin bazı özelliklerinin, oluşturulacak piyasa mekanizmalarına yansıtılması öngörülmüştür. Ayrıca Topluluğu kuran üye ülkelerden kuzeyde olanların başarılı kooperatifçilik deneyimleri örnek alınmış, bu örgütlerin üretim yardımlarının yönetimi, kalite kontrol kuralları gibi alanlarda düzenleyici olabilecekleri düşünülmüştür⁴⁶.

1960'lı yıllarda küçük ve orta boy tarım işletmelerinin pazarda oluşan fiyatı kabullenme durumunda olmaları, pazara hakim olamamaları ve üretimlerini piyasa talebine göre ayarlama kabiliyetine kavuşmamış olmaları piyasalarda önemli sorunlar yaratmaktaydı. Bu nedenle ortak piyasa düzenlerinin uygulanmasını mümkün kılmak için ulusal piyasa organizasyonları olan üretici örgütleri oluşturulması, bunlar eliyle kurallar getirilmesi ve bu kuralların sadece üye olan üreticilere değil, üye olmayan üreticilere de yaygınlaştırılması gerekiyordu.

⁴⁵ Gülcan Eraktan, *Avrupa Birliği'nde Üretici Örgütleri ve Çiftçi Birlikleri*, A.Ü. ATAUM Ders Notları (Yayımlanmamış), Ankara.

⁴⁶ Gülcan Eraktan, "AB - Türkiye Üretici Örgütlülüğü ve Değişim", *Ziraat Mühendisleri Odası AB Genişleme Sürecinde Türkiye Semineri - Tarımsal ve Kırsal Politikalar-*, Ankara, 8-9 Ocak 2003.

Kurulması düşünölen bu örgütler aracılığıyla, arz kaynaklı yapısal eksikliklerin giderilmesi amaçlanmış ve 1966 yılında kurulan Ortak Meyve ve Sebze Rejimi içinde üretici örgütlerinin de kurulması ve teşviki öngörölmüştür. Böylece 1962 yılından beri sürmekte olan çalışmaların sonucunda üretici örgütleri Topluluk içi piyasa desteğinin bir unsuru olarak önemli bir rol oynamaya başlamıştır. 159/66 sayılı tüzökle üye devletlere bu örgütlerin kuruluşundan sonraki üç yılda gittikçe azalan miktarlarda yardım etme olanağı tanınmıştır. Bu yıllık yardım üretici grubunun pazarladığı ürün değeriinin yıllara göre %3, %2 ve %1'i oranında olmuştur. Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu (FEOGA) Yönlendirme Bölümü üye devletlerin yapmış oldukları bu yardımın %50'sini üstlenmiştir.

1967 yılında ise yumurta ve tavuk eti piyasa düzenlemeleri getirilmiş ve bunlarda da üretici örgütleri eliyle üretim, işleme, pazarlama ve kalite unsurunun yönlendirilmesi öngörölmüştür. Yalnız bu piyasa rejimlerinde yardım düşünölmemiştir.

1967 yılında Komisyon üretici örgütleri ve üst birliklerinin kurulmasını teklif etmiştir. Bununla üye devletlerin bu tür örgütlerin oluşturulmasının teşviki konusunda uyacakları genel kurallar belirtilmek istenmiştir. Ancak 1970'li yıllara kadar bu alanda bir ilerleme olmamıştır.

Başlangıçta üretici örgütleri dört piyasa düzenlemesi içinde ele alınmıştır; şerbetçiotu, meyve ve sebze, balık ürünleri ve yağlar. 1976-1977 yıllarında genel bir üretici grupları rejimi getirilmek istenmiş, ancak bazı ölkelerde üretim ve pazarlama yapısının iyi oluşturulmuş olması nedeniyle, üye devletler arasındaki farklılıkların artması her devleti kapsayan genel bir rejim oluşturulmasını önlemiştir. Şu halde üretici örgütleri açısından üye ölkelerin birbirinden tamamen farklı yapılarda, dolayısıyla konu ile ilgili olarak farklı görüşlerde olmaları nedeniyle 1978 yılına kadar temel bir tüzök geliştirememiştir.

1978'de çıkarılan 1360/78 sayılı tüzökte, üretici örgütlerinin Birliğin güney bölgelerindeki daha zayıf olan yapının iyileştirilmesi öngörölmüş ve İtalya, Fransa, Yunanistan, İspanya ve Portekiz için düzenlemeler yapılmıştır. Daha sonra bu üretici örgütlerini ele alan pek çok tüzök çıkarılmıştır. Hemen hemen bütün ürünler için, kalite ve kantite açısından arzı talebe göre ayarlama ve uzun süreli satış sözleşmeleri

ile üretici ve alıcılar arasında işbirliği yaratacak yönde faaliyete bulunma amacını güden üretici örgütleri kurulmuştur⁴⁷.

Tablo 2. AB Ülkelerinde Üretici Örgütlerinin Dağılımı

Üye Ülkeler	ÜÖ Sayısı	İşletme Programına Sahip ÜÖ Sayısı	Üye Ülkelerin Toplam Pazarlanan Üretimlerinin Değeri (milyon €)	Tüm ÜÖ Kanalıyla Pazarlanan Üretim Değeri (milyon €)	Payı (%)	İşletme Programına Sahip ÜÖ Kanalıyla Pazarlanan Üretim Değeri (milyon €)	Payı (%)
Belçika	6	6	1 038.43	738.14	%71	738.140	%100
Danimarka	6	5	167.5	48.54	%29	46.79	%96
Almanya	59	36	1 735.84	593.97	%34	528.56	%89
Yunanistan	106	57	2 159.38	325.00	%15	156.91	%48
İspanya	536	414	6 768.57	3 391.51	%50	3 108.34	%92
Fransa	340	278	4 889.19	2 709.93	%55	2 461.01	%91
İrlanda	6	5	186.51	17.62	%9	16.66	%95
İtalya	120	88	8 700.0	2 347.84	%27	2 034.28	%87
Lüksemburg	0	0	5.0	0.00	%0	0.00	%0
Hollanda	14	11	2 279.0	1 618.61	%71	1 591.38	%98
Avusturya	4	4	344.11	59.88	%17	59.88	%100
Portekiz	39	24	782.49	61.13	%8	35.13	%57
Finlandiya	9	5	174.61	22.51	%13	19.71	%88
İsveç	7	7	166.22	67.02	%40	67.02	%100
Birleşik Krallık	75	68	1 740.96	457.91	%26	446.38	%97
TOPLAM	1 327	1 008	31 137.81	12 459.63	%40	11 310.19	%91

Kaynak: USDA REPORT Cumulative value EU-15 in 1999.

Üretici örgütlerinin ülkelere göre dağılımları oldukça farklıdır. Belçika, Danimarka, Avusturya, Finlandiya ve İsveç'te 10'dan az üretici örgütü mevcutken, Yunanistan, İspanya, Fransa, İtalya'da 100'den fazla üretici örgütü bulunmaktadır. Bu heterojen durum, sadece üretici örgütlerinin sayısında değil, üretici örgütlerinin üye sayıları ve

⁴⁷ Eraktan, Avrupa Birliği'nde Üretici Örgütleri ve Çiftçi Birlikleri, a.g.e.

her bir üretici örgütü tarafından pazarlanan üretim miktarında da görülmektedir. Tüm meyve ve sebze üretiminin yaklaşık %40'ı yani 12,5 milyar €'luk bir kısmı, 1400 civarında üretici örgütü kanalıyla pazarlanmaktadır. Üye ülkeler arasındaki dağılıma bakıldığında, örneğin Belçika ve Hollanda'da tüm meyve ve sebze üretiminin yaklaşık %70'i üretici örgütleri kanalıyla pazarlanmakta iken, en önemli üç üretici olan İtalya, İspanya ve Fransa'da bu oran sırasıyla %27, %50 ve %55'tir⁴⁸.

Üretici örgütlerinin ekonomik boyutu açısından bakıldığında, üretici örgütleri aracılığıyla pazarlanan tüm üretimin önemli bir kısmının, küçük bir grup üretici örgütünde yoğunlaştığı görülmektedir. Sadece Belçika ve Hollanda'da üretici örgütleri 100 milyon €'ya yakın ya da daha fazla üretim hacmine ve meyve ve sebze %70'ten fazla pazar payına sahiptir. 5-20 milyon €'luk üretim hacmi olan, küçük ya da orta ölçekli üretici örgütlerine sahip diğer üye ülkelerin çoğunda ise üretici örgütleri kanalıyla pazarlanan üretim, toplam üretimin %55'inden azdır.

Almanya'da meyve-sebze ve su ürünleri alanlarında faaliyet gösteren üretici örgütleri, çiftçilerin gönüllü katılımına dayanmakta ancak devletin onayı ile kurulmaktadır. Örgütler, işlerini hazırladıkları eylem planına göre yürütmektedir.

Fransa'da örgütler son yıllarda çok güçlenmiş ve büyümüşler ve vergilendirilmeye başlamışlardır. Kar oranı yüksek olan üretici örgütleri, devlet tarafından Anonim Şirket şeklinde organize olmaları için teşvik edilmektedir. Önceden Tarım Bakanlığı tarafından yerine getirilen yayım faaliyetleri bu örgütler tarafından verilmeye başlamıştır⁴⁹.

Buna göre, üretici örgütlerini, üretim, hasat, depolama, paketlenme ve ürünlerini pazarlama konularında birlikte hareket eden üreticilerden oluşan, gönüllülük esasına dayalı olarak kurulmuş ve ilgili üye ülke tarafından tanınmış tüzel kişiler olarak nitelemek mümkündür.

⁴⁸ Arzu Erkal, **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Kapsamında Taze Meyve ve Sebze Ortak Piyasa Düzeni**, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı AT Uzmanlık Tezi (Yayımlanmamış), Ankara, 2003.

⁴⁹ Yazgan, a.g.e., s. 13.

Bu örgütlerin temel görevi; ilgili ürünün piyasasında denge sağlamak, satış koşullarını belirlemek ve üreticinin üretimini piyasa koşullarına göre düzenlemesini sağlamaktır. Bu örgütlerin üstlendikleri görevler, onay için gerekli ön koşullar ve üyelikler birbirinden çok farklı olabilmekte ve sözkonusu örgütler, ülkelere ve ürün gruplarına göre farklı hukuki özellikler taşıyabilmektedir. Ancak, üretici örgütleri hangi ürüne yönelik ve hangi hukuki düzenleme içinde olursa olsun demokratik bir yapı sergilemesi ve rekabet hukuku kurallarına uyması gerekmektedir⁵⁰.

2.2. ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Üretici örgütleri çiftçilerin gönüllü katılımlarına dayanmakta, ancak devletin onayı ile kurulmaktadır. Kuruluşu için örgütün belli bir üye sayısına ulaşmış olması, asgari bir miktarda ürün pazarlıyor olması, üyelerine çevre dostu üretim yapmaktan, depolama, tasnif, pazarlama, defter tutma ve bütçe tekniğine kadar çeşitli konularda bilgi aktarması ve bir eylem planı yapmış olması gibi kurallar aranmaktadır. Örgüt işlerini bu eylem planına göre yürütmektedir. Burada üretimin iyileştirilmesi, pazarlamanın teşviki, tüketiciye yönelik ürün pazarlaması, çevre dostu ve ekolojik üretim ve örgütün piyasada satılmayan ürünleri geri çekmesi gibi hedeflerden en az biri esas alınmaktadır.

2.3. ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİNİN AMAÇLARI

Üretici örgütlerinin faaliyet amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- İlgili ürünün piyasasında denge ve şeffaflık sağlamak,
- Planlı, özellikle kalite ve kantite açısından talebi karşılayacak şekilde bir üretim gerçekleştirmek,
- Arzı daha ayrıntılı bir şekilde düzenlemek,
- Üyelerin ürünlerini pazarlamasını teşvik etmek,
- Pazarlamanın her aşamasında standardizasyonu sağlamak,
- Üretim maliyetlerini azaltmak,
- Üretici fiyatlarında istikrar sağlamak,
- Çevre dostu üretim tekniklerini geliştirmek,

⁵⁰ Eraktan, “AB - Türkiye Üretici Örgütülüğü ve Değişim”, Ziraat Mühendisleri Odası AB

- Ürünlerin işlenmesi ve atıklarının değerlendirilmesinde çevreyi koruyucu tekniklerin uygulanmasını teşvik etmek,
- Su ve toprak kaynakları ile peyzaj kalitesinin korunmasını sağlamak,
- Bioçeşitliliğin sürdürülmesini sağlamak ve teşvik etmek⁵¹.

Bu amaçları, OTP'nin temel amaçlarına ve ruhuna aykırı olmayacak şekilde genişletmek mümkündür.

2.4. ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİNİN TANIMI

Üretici örgütleri; üretici kontrollü olmaları, ekonomik geçerlilikleri ve ticari faaliyetlerle yakın bir ilişki içinde olmaları, sürdürülebilir ve etkili biçimde hareket etme kabiliyetlerinin bulunması ile tanımlanırlar. Bu kriterlerle buluşmak için her ürün ve ürün grubunda kurulması gereken üretici örgütlerinin bazı hususları yerine getirmeleri gerekmektedir⁵².

Buna göre;

- Üretici örgütleri; ürünlerin oluşturulması, gerçek anlamda pazarlanabilmesi, üretim maliyetlerinin standardizasyonu, üretimimin organizasyonu ve kalitenin artırılmasını hedeflemelidir.
- Özel bir durum yoksa, hiçbir şekilde bir üretici üye aynı ürün ya da ürün grupları için tanımlanan kendi üretici örgütünden başka birliğe üye olmamalıdır.
- Üretici örgütü belirli sayıda üyeye sahip olmalı ve belirli miktarda ürünle uğraşmalıdır. Üretilen ürün ya da ürün gruplarına göre alternatif bir geçiş döneminden sonra faaliyetleri için gerek duyulan idari, teknik, ve ticari masrafları yeterince karşılayabilecek finansmana sahip olmalıdır.
- Üretici örgütleri, üyelerin ürünlerinin %90 ila %100'ünü pazarlanmak üzere örgüte teslimini zorunlu kılar. Bu sınırlar içerisinde örgüt üyelerini belirlenen oranda ürünlerin bir kısmını dışarıya satmaya yönlendirebilir. Böyle

Genişleme Sürecinde Türkiye Semineri - Tarımsal ve Kırsal Politikalar-, a.g.e.

⁵¹ Erdoğan, a.g.e., s. 10.

⁵² Yazgan, a.g.e., s. 2-3.

durumlarda üyeler söz konusu miktar ve satış değeri hakkında örgütü bilgilendirmelidir.

- Üretici örgütleri üyeleri tarafından teslim edilen, müdahale miktarları dışındaki ürünleri, efektif olarak pazarlayabilme kabiliyetinde olmalıdır.
- Üye ülke anlaşmaları ve üyelerin onayı ile örgütler üye olmayan üreticilerin ürünlerinin pazarlamasını yapabilir. Bu durumda söz konusu miktar belirlenen maksimum seviyeyi geçmemeli ve farklı bir muhasebe kaydı tutulmalıdır.
- Üretici örgütlerinin şeffaf dahili izleme sistemi, ortak üretim, kalite ve pazarlama standartlarını içermelidir.
- Üretici örgütün yapısı, üye üreticilerin, organizasyonu ve onun aktivitelerini etkili bir şekilde kontrol etmesini sağlayacak hükümler içermelidir.
- Üretici örgütleri için belirlenen mevcut yapı “Ortak Pazar Organizasyonu”nda yapılabilecek reformun yeni koşullarına göre güncelleştirilmelidir.

2.5. ÜRETİCİ ÖRGÜTÜ KATEGORİLERİ

Üretici örgütlerini iki kategoriye ayırarak incelemek mümkündür:

- 1) Uzmanlaşmış Üretici Örgütleri
- 2) Genel Üretici Örgütleri.

1) Uzmanlaşmış Üretici Örgütleri: Bu tür örgütler, eski rejim kapsamında tanınmış olan üretici örgütleridir. Bu örgütler, sadece belirli ürünler bakımından tanıma almışlardır ve üyeleri tarafından üretilen ürünlerden sadece tanıma aldıkları ürünleri pazarlayabilirler. Uzmanlaşmış bir üretici örgütü, tanınmanın verildiği ürünler listesindeki bir ürünü çıkarabilir, ancak listeye yeni bir ürün ekleyemez. Bunu yapmanın tek yolu, uzmanlaşmış üretici örgütünün, genel üretici örgütü olarak tanınmak için başvurmasıdır. Bu tür bir değişikliğin artı ve eksilerini değerlendirmek üretici örgütünün seçimine kalmıştır. Çünkü, tanıma statüsünde bir değişiklik, daha yüksek bir ciro gerektirebilir. Ayrıca, üyelerinin tüm üretimini pazarlamaya zorlanabilir. Tanınma statüsü değiştirildiği takdirde eski statüye dönmek mümkün değildir.

2) Genel Üretici Örgütleri: Bu örgütler, ilk kez tanıma talep eden ya da uzmanlaşmış üretici örgütü olarak belirli haklara sahip olabilmek için aşağıdaki yedi temel kategoriden birinde genel üretici örgütü olarak tanınması gereken örgütlerdir.

Temel kategoriler şunlardır;

- meyve ve sebze,
- meyve,
- sebze,
- işleme amacına yönelik ürünler,
- narenciye ürünleri,
- sert kabuklu meyveler,
- mantar.

Genel üretici örgütleri, üyelerinin tanınma sağlanan kategoriye giren tüm ürünlerini pazarlamak zorundadır⁵³.

2.6. ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİNİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Üretici kuruluşları bir çalışma planı hazırlayarak, burada öngördüklerini uygulamak, üye ülke ve topluluk denetimine açık olmak, çalışmalar hakkında gerekli her türlü istatistiği toplamak ve bir işletme fonu kurmakla yükümlüdür.

Üretici örgütlerinde uyulması beklenen kurallar şunlardır⁵⁴:

- 1) Ürün hakkındaki bilgilere ilişkin kurallar;
- 2) Üretim kuralları;
- 3) Pazarlama kuralları;
- 4) Çevre koruma kuralları;
- 5) Geri çekme ile ilgili kurallar.

Üye ülkeler ayrıca, ön tanıma verilmeden önce amaçlarını ve bu amaçların mali etkilerini Komisyona bildirmek zorundadır.

⁵³ Erkal, a.g.e.

Bir üretici örgütü tarafından bir üye ülkeye bir tanıma planının sunulması, üretici örgütünün, özellikle kamu fonlarının idaresi açısından olmak üzere, ulusal kontrollere ve Topluluk kontrollerine razı olduğuna dair bir taahhüt anlamına gelmektedir. Bu çerçevede üye ülkeler, yükümlülüklerini yerine getirmeyen üretici örgütleri hakkında cezai işlem yapma yetkisine sahiptir⁵⁵.

Üretici örgütlerinin pazarlama süreçlerinde güçlenmelerini sağlamak amacıyla, üretici örgütlerine 1996 yılından sonra bir işletme fonu kurma yükümlülüğü getirilmiştir. Üretici örgütüne ait ayrı bir hesapta tutulan bu fon, üreticilerin aidatları ve FEOGA yardımlarından oluşmaktadır. Üretici örgütlerinin, piyasadan ürün çekmek ve üye devlet tarafından onaylanan faaliyet programının finansmanını sağlamak amacıyla kullanacakları işletme fonu, üretici kuruluşlarının gelecekteki pazar konumunun iyileştirilmesini hedeflemektedir.

Üye ülkeler, üretici örgütlerinin kuruluşunu kolaylaştırmak için, kuruluşunun ilk beş yılında kuruluşu teşvik ve yönetimi kolaylaştırmak için yardım yapabilmekte ve yardım harcamalarının bir kısmını karşılamak üzere doğrudan veya kredi kuruluşları eliyle özel koşullarla kredi açabilmektedirler. Buna karşılık, üye ülkeler üretici kuruluşlarının işlevlerini yerine getirmeleri için gerekli önlemleri almakta ve yükümlülüklerini yerine getirmeyen kuruluşlar için yaptırım uygulamaktadırlar.

2.7. ÜYELERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Uzmanlaşmış ya da genel bir üretici örgütüne üye olan ve üyeliğin sağladığı avantajlardan yararlanmak isteyen her üyenin yerine getirmesi gereken bazı hususlar vardır⁵⁶.

Üretici örgütüne üye olan üreticilerin yükümlülüklerini şu şekilde sıralamak mümkündür;

⁵⁴ Erdoğan, a.g.e., s. 11-12.

⁵⁵ Erkal, a.g.e.

⁵⁶ Erkal, a.g.e.

- Üretici örgütü kategorilerinden yalnızca birine üye olmak,
- Üretici örgütünün; üretim bildirimini, üretimin kendisi, pazarlama ve çevrenin korunmasına ilişkin olarak kabul ettiği kuralları uygulamak,
- Üretimlerinin tamamını ilgili üretici örgütü kanalıyla pazarlamak,
- Üretici örgütü tarafından istatistiki amaçlarla talep edilen, özellikle üretim alanları, hasat edilen miktar, verim ve doğrudan satışlar konusunda bilgileri sağlamak.

Üretimin tamamının üretici örgütü kanalıyla pazarlanması yönündeki hükmün bazı istisnaları vardır. Üreticiler; üye oldukları üretici örgütünün izin vermesi ve üretici örgütünün getirdiği koşullara uygun olması durumunda;

- Genel meyve ve sebze üretici örgütlerinden birine üye olmaları halinde üretimlerinin %25'inden fazlası ve uzmanlaşmış bir üretici örgütüne üye olmaları halinde üretimlerinin %20'sinden fazlası olmamak kaydıyla, kendi işletmelerinden, tüketim amaçlı olarak tüketiciye doğrudan satış yapabilirler,
- Kendi üretici örgütleri tarafında pazarlanabilen miktara göre marjinal kalan miktarlardaki ürünlerini kendi üretici örgütleri tarafından uygun görülen başka bir üretici örgütü kanalıyla ya da kendileri pazarlayabilirler. Ürünler, üretici kuruluşunun ticari markasını taşıdığından, bunda bir sakınca görülmemektedir⁵⁷.
- Özelliği gereği, normalde üretici örgütünün ticari faaliyetleri kapsamına girmeyen ürünlerini kendi üretici örgütleri tarafından uygun görülen diğer bir üretici örgütü vasıtasıyla pazarlayabilirler.

2.8. ÜRETİCİ ÖRGÜTÜ BİRLİKLERİ

Üretici Örgütü Birlikleri, ortak bir işletme programı sunmayı ya da programlarının bir kısmını birleştirmeyi arzu eden tanınmış bir grup üretici örgütünün, gönüllülük esasına dayalı olarak oluşturduğu tüzel kişiliklerdir.

Bölgesel nitelikteki Üretici Örgütü Birlikleri, iki ya da daha fazla üretici örgütü adına hareket eden şemsiye yapılarıdır. Birlikler, ayrı bir tüzel kişiliğe sahiptir ve

⁵⁷ Erdoğan, a.g.e., s. 12.

kendileri bizzat bir üretici örgütü olamaz. Birlikler, üyesi olan üretici örgütleri adına bir işletme programı hazırlayabilir, sunabilir ve uygulayabilirler. Bu durumda, Birlikler, üyesi olan üretici örgütleri adına talepte bulunma ve ödenen yardımları alma hakkına sahiptir. Üye üretici örgütleri kendi adlarına işletme programı sunmak isterlerse, Birlikler, koordinasyonu sağlama ve iki ya da daha fazla üretici örgütünün ortaklaşa aldığı önlemleri ve yaptığı yatırımları yürütme görevini üstlenebilir. Bu gibi durumlarda, üretici örgütleri kendi işletme fonlarını muhafaza etmek zorundadır⁵⁸.

Her bölgedeki örgüt kendi kayıtlı üyeleri arasından oy çokluğu sistemiyle seçilen üyeler tarafından yönetilmektedir. Üretici örgütleri ekonomik yönü ağır basan kuruluşlar olduğu için, üyelerin sermaye payları nispetinde veya üretici birliğinin üretimine buldukları katkı payı oranında oy hakları vardır. Bu seçim sistemi bölgeden bölgeye ve üründen ürüne değişiklik gösterebilir. Yılda bir defa, bütün üst örgütler genel toplantı yapmakta ve buna bütün üyeler çağırılmaktadır. Örgütler, yıllık hesaplarını, faaliyetlerini ve diğer konuları raporlar halinde bu toplantıda ortaya koyarak ibra ettirirler.

Bölge Birliklerinin birleşmesi ile Federasyonlar ya da ulusal seviyedeki Merkez Birlikleri oluşmakta ve bunlar yılda iki defa Ortak Tarım Politikalarını ve çiftçi sorunlarını görüşmek üzere bir araya gelmektedir. Merkez Birliğinin altında çok daha sık toplantılar yapan alt Komiteler vardır. Bunlar; Daimi Komite, Ürün Toplama Komitesi, Teknik Komite, Personel Komitesi ve Teknik Çalışma Komitesidir.

2.9. ÜRETİCİ ÖRGÜTLERİNİN DENETLENMESİ

Üretici örgütlerinin, tanımlanan kriterlere uygun faaliyet göstermeleri ve görevlerini doğru yapmaları için periyodik olarak yılda bir kez yetkili otoriteler tarafından denetlenmesi gerekmektedir⁵⁹.

⁵⁸ Ministry of Agriculture, Fisheries and Food of United Kingdom (MAFF-şimdiki adıyla DEFRA) Explanatory Notes on Producer Organizations.

⁵⁹ Yazgan, a.g.e., s. 9-10.

Bu denetimler Şu hususları kapsar:

- Dűzenli faaliyet raporları,
- GűncelleűtirilmiŐ űye listesi,
- YetiŐtirilen űrűnler,
- Her űrűn için ekim alanı,
- Őrgűtűn yıllık cirosu űzerindeki kontroller.

Denetim mekanizması, űrgűtűn kendi tanımına uygun olup olmadıđı ve gerekli fonksiyonları yerine getirip getirmediđini tespit etmek için yapılır. Yasal tanımlamayı yerine getirmeyen űrgűtlerin faaliyetten çekilmesi gerekir.

2.10. BALIKÇILIK SEKTÖRÜNDEKİ ŬRETİCİ ŐRGŬTLERİ

Balıkçılık sektörendeki, ilk űretici űrgűtleri 1970’li yıllarda oluŐturulmaya baŐlamıŐtır. Bu sistem asıl olarak, tarımsal űrűnler için kurulan piyasa sistemine dayanmaktadır.

Avrupa Birliđi genelinde, 160 kadar űretici űrgűtű bulunmakla birlikte, bunların hepsi aktif deđildir. Bu űrgűtlerin dađılımları űlkelere gűre deđiŐiklik gűstermektedir, örneđin Fransa’da 30-35 adet űretici űrgűtű mevcuttur.

Ŭye űlkeler tarafından tanınması gereken űretici űrgűtlerinin, faaliyette bulunabilmeleri için birtakım űartları yerine getirmeleri gerekmektedir⁶⁰.

Bu űrgűtler;

- Minimum ekonomik aktiviteyi sağlamak,
- Bűlgede iŐletilen teknelerin belirli bir yűzdesini temsil etmek,,
- Karaya çıkarmanın minimum miktarını temsil etmek ve
- Finansman açısından kendilerine yeterli olmak zorundadır.

Bir bűlgede, aynı amaçlı hizmet veren birden fazla űretici űrgűtű bulunamaz, bulunanların da farklı branŐlarda hizmet vermeleri gereklidir. Önceden varolan

⁶⁰ TAIEX Tarımsal Ŭretici Őrgűtleri Semineri, a.g.e.

şirketler, kooperatiflerle birleşerek resmi olarak tanınan üretici örgütleri kurabilmektedir.

Üretici örgütlerinin uygulamaları ve örgütlenmeleri ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin İspanya’da örgütlenme; balıkçıların, şirketlerin ve sanayiinin örgütlenmesi olarak üç aşamada gerçekleşmektedir. “Balıkçılık Komitesi” adındaki kurum da örgütlenmedeki normları belirlemektedir. Üye ülkeler arasında balıkçılık konusunda en iyi örgütlenmiş ülkelerden biri de Danimarka’dır.

AB genelinde, balıkçılık sektöründe COGECA’nın çok aktif bir rolü vardır.

3. AVRUPA BİRLİĞİNDE ZİRAAT ODALARI

Ziraat odaları, yönetiminde çiftçilerin de temsil edildiği, ancak müdürü devlet tarafından atanan, kamu tüzel kişiliğine sahip, bağımsız kuruluşlardır. Tarımsal mesleki çıkarların korunması ve geliştirmesinde kamu iktidarlarına danışmanlık yaparlar ve baskı grubu oluştururlar⁶¹.

Avrupa Birliği ülkelerinde, üreticilerin tümü odalara kayıt olmakta ve devlet odaların çalışmalarına önem vererek onları desteklemektedir. Ziraat Odaları AB’de tarım politikalarında etkin rol oynamaktadır. Hükümetler, Ziraat Odaları’nın görüşlerini ön plana almaktadırlar. Devlet, tarımda yaptığı bazı hizmetleri odalara devretmekte, bu konuda finansman desteği sağlamaktadır⁶².

Ziraat Odalarının temel görevi tarım sektöründe çiftçi eğitimi, yayım, üst danışmanlık, araştırma ve denetim hizmetleridir. Çiftçilerin ziraat odası olarak örgütlenmediği yerlerde ise Tarım Bakanlıkları bu görevleri üstlenmektedir.

⁶¹ Zerrin Çivi Özkan, **Tarım Kesiminde Üretici Birlikleri - Dünyadan Örnekler**, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilimdalı Doktora Semineri (Yayımlanmamış), Ankara, 1998-99 Güz Yarıyılı.

⁶² “Avrupa Birliğinde Ziraat Odaları”, [www.tzob.org.tr], (13 Ekim 2003)

Almanya ve Fransa'da her eyalet veya bölgede bir Ziraat Odası bulunmaktadır. Her köy veya beldede ise Ziraat Odasının bir temsilciliği bulunur. Temsilcilikler vasıtasıyla seçilen delegeler, Bölge Ziraat Odalarında yönetim kurulunu oluştururlar. Bölge ziraat odaları da delegeleri aracılığıyla Ziraat Odaları Merkez Birliğini oluştururlar. Diğer ülkelerde bu yapı farklı şekillerde kendini göstermektedir.

Ziraat Odalarının finansmanın ortalama olarak %40'lık kısmı devlet, kalan kısmı da çiftçiler tarafından karşılanmaktadır. Ziraat odaları bu ülkelerde kooperatifler ve çiftçi birlikleri ile birlikte çalışarak üzerlerine düşen teknik hizmetleri yerine getirirler.

Ziraat Odalarının yönetimlerinde genel olarak çiftçilerin etkin olmasına karşın bazı ülkelerde devlet görevlileri de çalışmaktadır. Fransa'da Ziraat Odaları müdürleri devlet tarafından atanırlar. Almanya'da ise Ziraat Odalarının mevcudiyeti de eyaletlere göre farklılık gösterir. Örneğin Bavyera ve Baden-Württemberg gibi eyaletlerde odaların görevleri Bakanlığın bir bölümü olan Tarım Daireleri ve Çiftçi Birlikleri arasında paylaşılmıştır. Aynı durum Almanya'nın yeni eyaletleri için de geçerlidir. Buna karşılık Ziraat Odası bulunan diğer bölgelerde odalar, eyalet ve AB politikalarının yürütülmesi görevini yürütürler⁶³.

Almanya'da bölgesel düzeyde yayım, araştırma ve eğitim çalışmalarına katılan Ziraat Odaları, okul, fidanlık, araştırma kurumları gibi kuruluşlara sahiptir. Bütün çiftçiler bu odalara üye olmak zorundadır. Bu odaların üst kuruluşları, OTP çerçevesinde ulusal politikaların yürütülmesinde görev almaktadır⁶⁴.

Hollanda'da da, üretici eğitiminde Ziraat Odaları etkin rol oynamakta ve tarımda danışmanlık sistemini uygulamaktadır. Hollanda'daki Ziraat Odaları, bu faaliyetleri yürütürken devlet tarafından desteklenmektedir.

Ülkemizdeki Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yaptığı görevlerin büyük bir kısmını Avrupa'da ziraat odaları yapmaktadır. Avrupa'daki Tarım Bakanlıkları ise eyaletlerinde üretici birlikleri ve ziraat odaları ile planlama, denetim ve destekleme işlemleri ile uğraşmaktadırlar.

⁶³ Erdoğan, op.cit., s. 3.

⁶⁴ Özkan, op.cit.

Ülkemizde Ziraat Odaları kurulurken, Fransız Ziraat Odaları model olarak alınmıştır. Bugün Fransa'da Ziraat Odaları, hem üretici kayıtlarını hem de tarım arazilerinin emlak kayıtlarını tutma görevini yürütmektedir. Ayrıca Ziraat Odaları, üreticilere yönelik yayım hizmetlerini üstlenmiş durumdadır⁶⁵.

Fransa Ziraat Odaları, seçilmiş temsilcileri bulunan profesyonel kurumlardır. 1924 yılında yapılan kanunla kamusal bir yapı kazanan Fransa Ziraat Odaları, kamuya danışma ve yönlendirme olarak iki tür hizmet sunulmaktadır. Bu odaların finansmanı, kısmen vergiler aracılığıyla sağlanmaktadır.

Ziraat Odaları, kamu otoriteleri tarafından istenen fikirlerde ve kendi inisiyatifleriyle yürüttüğü çalışmalarda danışmanlık yapar ve tarımsal konularla ilgili komitelere katılır. Tarımsal, kırsal ve gıda yönlü politikaların belirlenmesinde, kanun ve tüzüklerin hazırlanmasında ve uluslararası Avrupa sorunları ile ilgili konularda söz sahibidir.

Fransa genelinde 4200 seçilmiş temsilcisi ve 6800 ücretli işçi ile toplam 116 Ziraat Odası bulunmaktadır. Ortalama bir Ziraat odasında, 48'i mühendis ve uzman olan 67 ücretli işçi çalışmaktadır. Oda bütçelerinin %50'i kalkınma çalışmaları için kullanılmaktadır⁶⁶.

4. AVRUPA BİRLİĞİNDE ÇİFTÇİ BİRLİKLERİ

Çiftçi Birlikleri çeşitli ülkelerde farklı biçimlerde oluşturulmuştur. Bazı ülkelerde ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde örgütlenen bu birlikler, bazı ülkelerde siyasi partilerin alt grubu gibi çalışmaktadır. Ayrıca, federal yapının özelliği olarak kendi içinde dikey birleşmesini tamamlamış, ama farklı siyasi ve dini yaklaşımlar içinde olan kişilerin katıldığı ve birbirinden bağımsız çalışan birlikler yanında, bazı dernek yapılarında olduğu gibi, genç çiftçilerin ayrı bir birlikte, belli bir yaşın üstündekilerin farklı birlikte bir araya geldiği birlikler de sözkonusudur.

⁶⁵ www.tzob.org.tr, op.cit.

Aynı ülke içinde olsalar bile, birbirinden bu kadar farklı özellikler gösteren bu birliklerin çoğu zaman birbirleri ile ilişkileri kopuktur ve rekabet halindedirler. Ancak Almanya gibi bazı ülkelerde, birlikler siyasi ve sosyal herhangi bir bağıntı olmaksızın bütün tarım üreticilerine açıktır. Bu birlikler, köy, ilçe, bölge, eyalet, federal düzey gibi idari bölünmeler şeklinde üst örgütlenmelerini oluşturmuşlardır⁶⁷.

Almanya’da, bütün gelirlerini tarımdan kazanan, tarımdan ek geliri olan veya yan iş olarak tarımsal faaliyet yapanlar, yahut ülke veya kira arazi üzerinde çalışanlar gibi hiçbir ayırımla karşılaşmaksızın gönüllü olarak Çiftçi Birliklerine üye olabilmektedir. Almanya Çiftçi Birliği/Deutscher Bauernverband (DBV), Raiffeisen Tarım Kooperatiflerinin gelişmesine paralel bir seyir izlemiştir. Almanya’da çiftçi birlikleri, ağırlıklı olarak sosyal hakların korunması ile ilgili politikaları oluşturmakta ve ekonomik faaliyetlerde bulunmamaktadır⁶⁸.

Almanya Çiftçi Birlikleri, 1945 yılında Berlin’de dernekler yasasına göre kurulmuş ve tescil edilmiş, 1974’ten sonra da “Alman Çiftçi Birlikleri Federasyonu” adını almışlardır. Birliklerin temel amacı, mevcut kırsal yapıya göre tarım sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bu birlikler, Ziraat Odaları’nın bulunduğu eyaletlerde daha az etkinken, tarım politikasının Tarım Daireleri aracılığıyla yapıldığı eyaletlerde daha güçlü bir konuma gelmişlerdir.

Almanya Çiftçi Birlikleri Federasyonu, bir şemsiye kuruluş olarak, tüm birliklerin bir üst kuruluşudur. Bölgesel Çiftçi Birlikleri, Kırsal Kalkınma Genç Çiftçiler Birliği, Almanya Raiffesisen Kooperatif Birliği ve Ziraat Mezunları Federal Birliği ile diğer tarım ve orman organizasyonları Almanya Çiftçi Birliği’nin tam üyesidir⁶⁹.

Çiftçi birlikleri, çiftçilere yardım verilmesi, girdi sağlanması yada pazarlama konularında bir rol oynamaz, bunların faaliyetleri ana hatları itibarıyla, sorunlara çözüm aramak, lobi faaliyetleri yürüterek politikacılara etki yapmak, çiftçiye

⁶⁶ Fransa Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı, **French Chambers of Agriculture** (Bilgi Notu), 2000.

⁶⁷ Eraktan, **AB’de Üretici Örgütleri ve Çiftçi Birlikleri**, op.cit.

⁶⁸ Erdoğan, op.cit., s. 6.

⁶⁹ Almanya Çiftçi Birliği, **Deutscher Bauernverband (DBV)**, Information Brochure, 2001.

danışmanlık hizmetleri yapmak, pazarlamadaki halkla ilişkileri yürütmek ve reklam yoluyla ürünlerin kalitelerini yükseltmeğe çalışmaktır.

Çiftçi Birlikleri aynı zamanda, Tarım Bakanlığı'nın gözetiminde yürütülen tarım eğitimine katkıda bulunur. Örneğin Almanya'da 9 yıllık ilk öğretimden sonra bir yıl tarım meslek eğitimi gören gençler 2 yıl da pratik tarım eğitimi yaparlar. Bu iki yıl içinde haftada bir gün tarım okuluna gidilmektedir. Stajın ancak 6 aya kadar olan belirli bir kısmı stajyer öğrencinin aile çiftçiliğinde yapılabilir. Fransa'da çiftçi adayı 2 ay kadar bir süreyi de yurt dışında bir tarım işletmesinde geçirerek, Avrupa tarımını da tanımaktadır. Eğitim çiftçilerin AB yardımlarından yararlanabilmeleri açısından gereklidir⁷⁰.

Birlikler ayrıca isteğe bağlı olarak yetişkin eğitimi de yapmakta, bilgisayar, pazarlama, vergi, muhasebe ve diğer çeşitli alanlardaki kurslarla çiftçiler eksik yönlerini geliştirmektedir.

Bütün AB üye ülkelerindeki Çiftçi Birlikleri, aynı zamanda AB düzeyinde bir Komite olan COPA'ya katılarak, daha üst bir örgütte de temsil edilmektedirler. COPA, çiftçiler için ortak çıkar anlamına gelen tarım konularındaki kararlara temel oluşturan Komisyon tekliflerinin hazırlanmasına bir lobi kuruluşu olarak etkide bulunmakta ve satış kaygısı olmaksızın, birbirinden çok farklı sorunları olan çiftçi kitlelerinin ortak çıkarlarını savunmaya çalışmaktadır.

İngiltere'de de, 1913'te kurulan "İskoçya Ulusal Çiftçiler Birliği" ile 1918 yılında kurulan "Ulster Çiftçi Birlikleri" tarımsal endüstride başarılı çalışmalar yürütmekte ve standartların geliştirilmesi konusunda faaliyetlerde bulunarak, üreticilerin yanında yer almaktadır. "İskoçya Ulusal Çiftçiler Birliği" tarımsal kooperatiflerinin ve pazarlama servislerinin yasal danışmanı durumundadır. Her iki birlik de COPA'ya üyedir⁷¹.

⁷⁰ Eraktan "AB'de Üretici Örgütleri ve Çiftçi Birlikleri", op.cit.

⁷¹ Erdoğan, op.cit., s. 8.

Toplam nüfusunun sadece %1'i tarımla uğraşan İsveç'te ise "İsveç Çiftçi Birliği" adı altında tek bir çiftçi birliği bulunmaktadır. Bu birlik, ülke çapındaki tüm İsveç çiftçilerine danışmanlık yapmakta ve lobi faaliyetleri yürütmektedir⁷².

5. AVRUPA BİRLİĞİNDE BRANŞ BİRLİKLERİ

Meyve-sebze piyasa düzenlemelerinin güçlendirilmesi için, aynı üretim dalında faaliyet gösterenlerin gönüllü olarak kurdukları interdisipliner birlikler öngörülmüştür. Bunlara aynı ürünün üreticileri, pazarlayıcıları ve işleyicileri katılabilmektedir. Bu tür birlikler ancak üye ülkedeki yasal kuralların bu tür birleşmelere izin vermesine halinde kurulabilmektedir⁷³.

Bu tür branş birliklerinin kuruluş amaçları şunlardır:

- Ürün ve pazar bilgisini ve şeffaflığını artırmak,
- Piyasa araştırmaları ve çalışmalarıyla meyve-sebze satışlarında işbirliğine katılmak,
- Topluluk hukuku ile uyumlu standart sözleşmeler hazırlamak,
- Meyve-sebze pazarlamasını artırmak,
- Ürünleri piyasa gerekleri, tüketici damak zevki ve beklentilerine uygun olarak daha kaliteli ve çevre dostu olmaya yönelik bilgi sağlamak ve araştırma yapmak,
- Ürünlerde kalite sağlamak, ayrıca toprak ve su kaynaklarını korumak için ilaç ve diğer işletme girdilerini daha az kullanan yöntemler geliştirmek,
- Ürün kalitesini iyileştirici yöntem ve araçlar geliştirmek,
- Ekolojik tarım, menşe bildirimini, kalite damgası ve coğrafi bildirimini piyasa teşvikini ve korunmasını sağlamak,
- Entegre tarım ve diğer çevre dostu üretim yöntemlerini özendirmek,
- Üretim ve pazarlama kuralları açısından Birliğin veya üye ülkenin yasal hükümlerine göre daha katı hükümler belirlemek.

⁷² TAIEX Tarımsal Üretici Örgütleri Semineri, op.cit.

⁷³ Eraktan, AB'de Üretici Örgütleri ve Çiftçi Birlikleri, op.cit.

Avrupa Birliğinde, hem üretici kuruluşları, hem de gönüllü birliklerle sektörün eş güdüm halinde çalışması, böylece üretim, pazarlama ve işleme aşamalarında çıkabilecek sorunların asgariye indirilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

6. AVRUPA BİRLİĞİNDE ÇİFTÇİ ORGANİZASYONLARI

6.1. AVRUPA BİRLİĞİ TARIMSAL ORGANİZASYONLAR KOMİTESİ

6.1.1. ORGANİZASYON

İlk Avrupa temsilci organizasyonu olan COPA, (Committee of Agricultural Organisations in the European Union) 6 Ekim 1958 tarihinde kurulmuştur. Sekreteryası 1 Nisan 1959 yılında Brüksel’de kurulan COPA’ya, ilk kurulduğunda 6 üye devletten 13 üye organizasyon üyeyken; bugün 15 AB üyesi ülkeden 31 organizasyon dahildir⁷⁴.

Üye sayısının fazla olması COPA’ya üye ülke çiftçilerinin hem özel hem de genel haklarını temsil etme yetkisi vermektedir. COPA, EU otoriteleri tarafından tüm tarım sektörünün temsilcisi olarak tanınmaktadır⁷⁵.

COPA’nın çalışma yapısı üç temele dayanmaktadır; birincisi, bünyesinde çeşitli üretim sektörlerinden temsilcilere yer vermek ve problemlere çözümler önermek; ikincisi, genel tarımsal politikalarla ilgili çalışmalarını koordine etmek ve üçüncüsü de tüm sektörleri birlikte temsil etmektir.

COPA’nın Yönetim Birimleri:

Genel Meclis: Üye devlet temsilcileri tarafından oluşan Genel Meclis, COPA’nın genel politikanın ana hatlarını belirler. Genel Meclis, COPA tüzüğüne göre hareket eder ve yılda en az bir kere olmak üzere ihtiyaç olduğunda toplanır.

⁷⁴Ayla Öner, **Avrupa Topluluğunda Çiftçi Organizasyonları ve Bu Organizasyonların Karar Mekanizması Üzerindeki Etkileri** T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi (Yayımlanmamış), Ankara, Temmuz 1992, s. 40.

⁷⁵ COPA, **Committee of Agricultural Organizations in the European Union**, Information Brochure, 2000

Yönetim Kurulu: Her üye ülkeden birer temsilciden oluşan Yönetim Kurulu genellikle ayda bir toplanır. Ulusal temsilcilerden başka, COPA Kadın Komitesi başkanı, CEJA başkanı ve COGECA başkanı da bu toplantılarda yer alır. Yönetim Kurulunun görevi, COPA'yı temsil etmek ve Genel Meclis tarafından belirlenen genel kurullar çerçevesinde gerekli kararları almaktır. Tarım sektörü ile ilgili Yönetim Kurulu kararları COGECA ile ortak alınmaktadır.

COPA Yönetim Kurulu, yıllık çiftçi ödeme gözden geçirmesi gibi özel öneme sahip konular, piyasa durumu ve OTP'nin gelişimi ile ilgili konuları görüşmek için Tarım ve Kırsal Kalkınmadan sorumlu Komiserlerle düzenli olarak bir araya gelmektedir⁷⁶.

Başkanlık: Başkanlık, Yönetim Kurulu üyeleri arasından seçilen bir başkan ve iki başkan yardımcısından oluşur ve iki yıl süreyle görev yapar.

Uzmanlar Grubu: Her organizasyondan seçilen birer temsilciden oluşan grubun görevi, COPA Yönetim Kurulu için gerekli çalışmalarını yapmak ve COPA ve COGECA'ya sunulmak üzere raporlar hazırlamaktır.

Çalışma Grupları: Bu gruplar tarımsal ürünlere bağlı olarak organize olmuşlardır. Yasal, yapısal ve sosyal alanlarda çalışan 33 uzman ve çalışma grubu vardır. Yıllık yaklaşık 350 toplantı yapan bu çalışma gruplarının çoğu COGECA ile birlikte oluşturulmuştur.

Sekreterlik: 1962 yılından beri COPA ve COGECA ile birlikte görev yapmaktadır. Sekreterlik üye organizasyonlardan bilgi alır ve istedikleri alanlarda onlara bilgi sağlar. İlgili organizasyonlarla olduğu kadar Birlik otoriteleriyle de sürekli temas halindedir. Farklı ülke organizasyonlarından yaklaşık 50 kişiden oluşan Sekreterliğin çalışma dilleri, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca'dır.

⁷⁶ COPA, op.cit.

6.1.2. AMAÇLAR, HEDEFLER VE POLİTİKA ÖNCELİKLERİ

COPA'nın amaçları şunlardır;

- Esas olarak Birlik içindeki profesyonel tarımcıları ilgilendiren fiyat politikaları ile ilgili genel menfaatleri temsil etmek,
- Topluluk tarım politikasını gelişimi ile ilgili konuları incelemek,
- Birlikteki gelişme ve formasyonda kaynaklanan problemleri incelemek. Bu çerçevede COPA, bir bütün olarak tarımın menfaatlerinin savunulması ve özellikle genel tarım politikası ile ilgilenmektedir.
- Genel menfaatleri sağlayacak çözümler aramak,
- Birlik organları ve Avrupa düzeyinde kurulan diğer organizasyon temsilcileri ile sürekli temas halinde bulunmaktadır.

Bu amaçlarla bağlantılı olarak COPA'nın politika öncelikleri şu şekilde özetlenebilir⁷⁷;

- Bütün tarımsal ürünler için Birlik tercihlerini geliştirmek ve korumak,
- Yapısal politikalar, sabit fiyatlandırma, talep ve arz üzerindeki piyasa kuralları gibi tarım sektöründe varolan piyasa organizasyonunu geliştirmek,
- Tarımda ihracat stratejisinin geliştirilmesi için araçlar bulmak. COPA sürekli bir ihracat politikası ve aktif denge oluşturmaya çalışmaktadır.
- Tarımsal fiyatları objektif metotlar esasına göre ayarlamak,
- Entegre bölgesel kalkınma programlarının uygulanmasını güçlendirmek,
- Birliğin genişlemesini desteklemek.

COPA, Birlikteki tüm çiftçilerin menfaatlerini koruyan ve onları temsil eden tek organizasyon ve Komisyon ve ulusal çiftçi organizasyonları arasındaki ilişkiyi sağlayan resmi bir kuruluştur. COPA aynı zamanda CEJA ve COGECA ile de yakın ilişki içindedir.

COPA, 1970'li yıllardan bu yana özellikle yıllık fiyatların gözden geçirilmesinde Birlik organlarını etkilemektedir. COPA ile Avrupa Parlamentosu, Tarım Komitesi

⁷⁷ Öner, op.cit., s. 48.

Üyeleri ve politik grupların sekreterlikleri arasında düzenli olarak bir iletişim sözkonusudur.

6.2. AVRUPA BİRLİĞİ TARIMSAL KOOPERATİFLER GENEL KOMİTESİ

6.2.1. ORGANİZASYON

COGECA, (General Confederation of Agricultural Co-operatives in the European Union) 24 Eylül 1929 yılında AB ülkelerindeki çeşitli ulusal tarım kooperatifleri tarafından kurulmuştur. Birliğin tarım ve balıkçılık kooperatiflerini temsil etmektedir.

14 tam üye organizasyondan oluşan COGECA, 4 adet organizasyonla da yakın ilişki içindedir. COGECA, kooperatifleri ilgilendiren tüm konularda AB politikalarının uygulanmasında ve genel çerçevenin çizilmesinde rol almaktadır.⁷⁸ COGECA'nın asıl amacı, Birlik organları ile yapılan görüşme ve tartışmalarda tarım ve balıkçılık kooperatiflerinin özel ve genel menfaatlerini korumaktır. Her yıl ulusal temsilciler ile 250'den fazla toplantı yapan COGECA'nın karar alma ve danışmanlık hizmetleri için de uzmanlar yılda en az bir kez toplanmaktadır. Bu toplantıların büyük bölümü COPA ile ortak düzenlenmektedir.

COGECA'nın Yönetim Birimleri:

Başkan: İki yıllık bir dönem için seçilen başkana iki başkan yardımcısı eşlik etmektedir. COPA ve COGECA başkanları kendileri ile ilgili konularda anlaşmaya varmak amacıyla, birlikte bir Koordinasyon Komitesi oluştururlar⁷⁹.

Yönetim Kurulu: Bu kurul COGECA'nın amaçları ile ilgili tüm konularda karar verir ve incelemelerde bulunur. COGECA'nın en yüksek karar alma organıdır. Yönetim Kurulunun altında uzman komiteler ve çalışma partileri bulunmaktadır.

⁷⁸ *Ibid*, s. 50.

⁷⁹ COPA, *op.cit.*

Kararlar genellikle oy birliği ile alınmaktadır ancak oy birliğinin sağlanamadığı durumlarda çoğunluk oyu yeterlidir.

Genel Ekonomik Komite: Bu komite, Yönetim Kurulu çalışmalarına doğrudan yardım eder ve onun toplantılarını hazırlar.

6.2.2. AMAÇLAR, HEDEFLER VE POLİTİKA ÖNCELİKLERİ

COGECA'nın amaçları şunlardır;

- Tarımsal kooperatiflerin AB kuruluşları ve diğer birimler nezdinde özel ve genel menfaatlerini temsil etmek,
- Tarımsal kooperatiflerin yasal, ekonomik, finansal ve sosyal çalışmalardaki önemini ortaya çıkararak genel kooperatif hareketinin gelişmesine katkıda bulunmak,
- AB ülkeleri ile tarımsal kooperatifler arasındaki ilişkileri geliştirmek ve farklı alanlardaki tarımsal işbirliği çalışmalarını koordine etmek,
- COPA, diğer tarımsal organizasyonlar ve AB ve dünya çapındaki sosyal ve ekonomik kuruluşlarla yakın temas içinde olmaktır.

COGECA, varolan piyasa koşullarını ve kooperatifleri etkileyebilecek tüm yeni tarım politikalarını izler ve yıllık fiyat politikalarının uygulanmasında COPA'ya yardım eder. COGECA'nın politika önceliklerinden biri, kooperatiflere daha çok önem vererek Birlik içinde yapısal olarak dezavantajlı bölgelerin geliştirilmesine katkıda bulunmaktır.

COGECA, OTP prensipleri çizgisinde olmak kaydıyla tarım ürünleri için aktif bir dış ticaret politikası takip etmektedir.

COGECA'nın diğer bir politika önceliği ise, OTP ile Ortak Ticaret Politikası arasında daha yakın bir koordinasyon kurulmasıdır.

COGECA aynı zamanda, kooperatiflerin ve üyelerin gelişiminde önemli bir role sahip olan kooperatif eğitimi ve öğretiminde de oldukça aktiftir.

6.3. AVRUPA GENÇ ÇİFTÇİLER KONSEYİ

1958 yılında Roma’da kurulan CEJA, (Conseil Européen des Jeunes Agriculteurs/ European Council of Young Farmers) üye ülkelerin genç çiftçilerinden oluşmaktadır. Bugün CEJA’ya, 15 üye devletten 22 organizasyon ve 6 aday ülkeden 6 birlik üyedir. CEJA Özellikle Fransa ve İtalya’da iyi örgütlenmiş yaklaşık bir milyon genç çiftçiyi temsil etmektedir.

CEJA, herhangi bir politik görüşe bağlı kalmadan Avrupa çapındaki tüm genç çiftçileri ve tarımla ilgilenen gençleri bir bütün olarak temsil etmektedir. CEJA, tarımla ilgili konularda AB kurumları, karar mercileri ve organizasyonlarla sürekli iletişim halindedir. Komisyon bünyesinde yer alan 24 Tarım Danışma Komitesine de sürekli katılım sağlamaktadır⁸⁰.

CEJA’nın Yönetim Birimleri:

Genel Meclis: Müdürler ve İdare Heyeti tarafından alınan kararları kontrol etmektedir.

Müdürler İdare Heyeti: Her üye organizasyondan delegelerin katılımıyla oluşan CEJA, politika hedeflerini hazırlayan, bütçeye karar veren ve mali raporları hazırlayan birimdir. Heyet yılda en iki kez toplanır.

İdare Komitesi: Bu komite, bir başkan, başkan yardımcısı, veznedar ve 7 üyeden oluşmaktadır. İdare Komitesinde her ülke bir üye ile temsil edilir ve komite yılda bir kez toplanır.

Sürekli ve Kısa Süreli Çalışma Partileri: CEJA genç çiftçilerin değişim programı ile ilgilenen sürekli bir çalışma grubuna sahiptir. Bu gruplar Avrupa düzeyindeki genç çiftçilerin sorunlarıyla ilgilenmektedir.

CEJA’da kararlar oybirliği ile alınmaktadır.

⁸⁰ “CEJA”, [<http://www.ceja.org>], (25 Aralık 2003)

6.3.1. AMAÇLAR, HEDEFLER VE POLİTİKA ÖNCELİKLERİ

CEJA'nın, Birlik kuruluşlarında AB'deki genç çiftçilerin menfaatlerini korumak, genç çiftçilerin çalışma olanaklarına bağlı olarak ortak ulusal bilgi alışverişini geliştirmek ve genç çiftçiler için ortak programlar oluşturmak gibi üç temel amacı vardır. Bu amaçlara ulaşmak için CEJA çalışma toplantıları ve seminerler düzenlemektedir⁸¹.

CEJA'nın politika öncelikleri şunlardır;

- Tarımın geliştirilmesi için genç çiftçilerin teşvik edilmesini sağlamak,
- Genç çiftçilerin sahip olduğu imkanları geliştirmektir.

⁸¹ Öner, op.cit., s. 57.

III. TÜRK TARIMINDA ÖRGÜTLENME

Ülkemizde, küçük tarım işletmelerinin hakim olduğu, finansman ve teknoloji kullanımının yetersiz olduğu dolayısıyla optimal verimin sağlanamadığı ve tarımın gelir dağılımından aldığı payın diğer kesimlere göre çok düşük olduğu bir tarımsal yapı görülmektedir.

Ülke çapında yaygın ve çok dağınık bir kırsal yerleşim yapısı, küçük üreticilerin ürün fiyatı belirlemede söz sahibi olmasını engellemekte ve pazar koşullarına direnemeyen üreticiler ürünlerini düşük fiyatla pazarlamak zorunda kalmaktadır. Ayrıca, uzayan üretici-tüketici zincirinde tüketici fiyatları çok yükselmesine rağmen, bu zincirdeki dağıtım payı büyük ölçüde aracılar kalmakta ve üreticinin eline ancak maliyetlerine karşılama yetecek çok düşük miktarlar geçmektedir.

Tüm bu nedenler, Türkiye’de tarım ürünleri üreticilerin mevcut yapı içerisinde yenilikleri izleyebilecekleri, dayanışma içinde olabilecekleri ve haklarını koruyabilecekleri güçlü bir örgütlenmeyi gerekli kılmaktadır⁸². Türkiye’de tarım kesiminin örgütlenmesinde, kooperatifler, ziraat odaları, birlikler, vakıflar ve dernekler ile tarıma hizmet sunan kamu kuruluşları esas yapıyı oluşturmakta ancak bu oluşumlar yapıları ve işlevleri itibarıyla tarım sektörümüzün gereksinimlerini karşılamakta çok yeterli olamamaktadır.

Ülkemizdeki mevcut tarımsal örgütlenme yapısını şu şekilde özetlemek mümkündür⁸³:

1. Ekonomik Amaçlı Kuruluşlar;

- Tarım kooperatifleri
- Birlikler (yetiştirici, ihracatçı)
- Şirketler

⁸² Yazgan, *op.cit.*, s. 15.

⁸³ Erhan Ekmen, **Türkiye’de Çiftçi Örgütlenmesi**, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (Yayımlanmamış Hizmet İçi Çalışması), Ankara, 2003.

2. Politika Oluşturan Mesleki Amaçlı Örgütlenmeler;

- Türkiye Ziraat Odaları Birliği

3. Baskı grubu Oluşturan Gönüllü Kuruluşlar;

- Vakıflar
- Dernekler

4. Sosyal Amaçlı Örgütlenmeler;

- Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası
- Türkiye Ziraat Yüksek Mühendisleri Birliği
- Veteriner Hekimler Odası
- Türk Veteriner Hekimleri Birliği
- Gıda Mühendisleri Odası
- Ziraatçılar Birliği
- Ziraatçılar Derneği
- Veteriner Sağlık Teknisyenleri

5. Tarıma hizmet sunan kamu kuruluşları;

- Bakanlıklar (Tarım ve Köyişleri, Sanayi ve Ticaret, Orman, Çevre, Maliye),
- KİT'ler (ÇAYKUR, TEKEL, TİGEM, TŞF AŞ, TMO, TZDK, TÜGSAŞ)
- Devlet Su İşleri, Devlet Planlama Teşkilatı, Türk Standartları Enstitüsü, GAP Bölge Kalkınma İdaresi.

Bu yapı içinde en önemli kısmı kooperatifler, ziraat odaları ve birlikler oluşturmaktadır.

1. TÜRKİYE’DE TARIMSAL KOOPERATİFÇİLİK

Kooperatifler, kişilerin ortak ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaları için ortaklaşa sahip oldukları amaçlar doğrultusunda demokratik şekilde yönetilen bir işletme aracılığı ile gönüllü olarak oluşturdukları özerk örgütlerdir⁸⁴. Bireyler, tek başların yapamayacakları veya birlikte yapmalarında yarar bulunan işleri en iyi bir biçimde ve maliyet fiyatına yapmak üzere ekonomik güçlerini bir araya getirerek kooperatifleri oluştururlar.

Hem gelişmiş ülkeler hem de az gelişmiş ülkeler modern bir örgütlenme biçimi olarak kooperatifçilikten geniş çapta yararlanmaktadır.

Avrupa Birliği ülkelerinde de kooperatifçilik oldukça yaygın bir harekettir ve bunlar güçlü üst örgütlere sahip, tümüyle demokratik kooperatiflerdir. AB ülkelerinde 132 bin kooperatif bulunmaktadır ve bunların ortak sayısı 84 milyon civarındadır. AB ülkelerinde özellikle tarımda kooperatif hareket çok büyük bir ağırlığa sahiptir. AB ülkelerinde ortak sayısı 12 bin olan toplam 32 bin tarımsal kooperatif vardır.

Türkiye’de kooperatifçiliğin tarihçesi, Mithat Paşa’nın Memleket Sandıkları denemesi dolayısıyla 1863 yılın kadar gitmektedir. Fakat ülkemizde bugünkü anlamıyla kooperatifçilik esas itibarıyla Cumhuriyet döneminde başlamıştır. Ülkemizde, ekonomik ve sosyal yapının gereği olarak en fazla kurulan kooperatifler tarım satış, tarım kredi, pancar ekicileri, sulama, esnaf kefalet, tüketim yapı ve köy kalkınma kooperatifleri olmuştur⁸⁵.

Türkiye’nin bir tarım ülkesi olması, tarımsal kooperatifçiliğin önemini arttırmaktadır. Ancak tarımsal kooperatifçiliğin önemli olmasının tek nedeni bu değildir; Türkiye’deki tarım işletmelerinin büyük çoğunluğunun küçük köy işletmeleri oluşturmaktadır. 1991 Tarım sayımına göre işletmelerin %85’ i 100 dekardan küçük toprağa sahiptir. Bu nedenle, Türkiye’de tarımın kalkındırılması için

⁸⁴ Özkan, op.cit.

⁸⁵ Ziya Göklap Mülayim, **Kooperatifçilik**”, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003, s. 24.

öncelikle küçük köy işletmelerinin kalkındırılması gerekmektedir, bunu sağlayacak en önemli araç da kooperatiflerdir.

Ülkemizde tarımsal kooperatifçiliğe önem kazandıran diğer bir neden de, Türkiye'nin tarım ürünlerinin büyük bir kısmının ihraç edilmesidir. İhracatta karşılaşılan en önemli güçlük ise dış pazarlara sunulan ürün fiyatlarının, dış piyasaya göre çok yüksek olmasıdır. Hem bu durumu dengelemek hem de ihracattan elde edilen gelirin büyük kısmının aracılara yerine üreticinin cebine girmesini sağlamak yönünden de tarımsal kooperatifçilik ülkemiz için ayrı bir önem taşımaktadır.

1.1. TARIM KOOPERATİFLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Tarım kooperatifleri, ortakları çiftçi ve faaliyet alanı tarım olan kooperatiflerdir. Bu kooperatifler ortak olan çiftçilerin ekonomik haklarını savunmak amacıyla bizzat çiftçiler tarafından kurulmuşlardır. Çiftçiler, tüketici, üretici ya da kredi alıcısı olarak ekonomik haklarını savunmak için birleşmişler ve çeşitli isimlerde tarım kooperatiflerini kurmuşlardır.

Tarım kooperatifleri, amaçlarına göre “Tek Amaçlı” ve “Çok Amaçlı” olmak üzere ikiye ayrılmakta ve sonra da bu gruplar içerisinde faaliyetlerine göre sınıflandırılmaktadır.

Tarım Kooperatifleri:

I. Tek Amaçlı Tarım Kooperatifleri

1. Tarım Alım Kooperatifleri
2. Tarım Kredi Kooperatifleri
3. Tarım Sigorta Kooperatifleri
4. Tarım Satış Kooperatifleri
5. Tarım İşleme Kooperatifleri
6. Arazi Kullanma Kooperatifleri
7. Tarım Hizmet Kooperatifleri

II. Çok Amaçlı Tarım Kooperatifleri

Köy Kalkınma (Tarımsal Kalkınma) Kooperatifleri

1.2. TEK AMAÇLI TARIM KOOPERATİFLERİ

Tek amaçlı tarım kooperatifleri, satın alma, kredi sağlama, satış, işleme, sigorta gibi ortaklarının sadece belli bir konudaki gereksinimini karşılayan kooperatiflerdir. Bu kooperatifler, faaliyetlerine göre yedi ana gruba ayrılmaktadır.

1.2.1. TARIM ALIM KOOPERATİFLERİ

20. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa tarım tekniğinde meydana gelen değişiklikler ve özellikle tarım kimyasındaki ilerlemeler, tarım alım kooperatiflerinin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Çiftçilerin, yüzyıllardır ekile ekile besin maddeleri yönünden fakirleşmiş olan toprağın verimini artırarak bol ürün alabilmek için kimyasal gübre kullanmaya başlaması ve bu sayede sık sık pazarla temasa geçmek zorunda olması sonucunda Avrupa'da çeşitli kimyasal gübre alım kooperatifleri kurulmaya başlamıştır.

Tarım alım kooperatiflerinin en önemli amacı, çiftçilere, kimyasal gübre, ıslah edilmiş tohum, zirai mücadele ilaçları, alet ve makineler gibi gereksinim duyduklarım üretim girdilerini en uygun fiyat koşullarıyla sağlamaktadır.

Ortakları küçük, orta ve büyük olmak üzere her türlü çiftçiden oluşan tarım alım kooperatiflerinin diğer bir amacı da, çiftçilere kaliteli mal sağlamaktır. Bunun için, tarım alım kooperatifleri sağladıkları girdinin uygunluk denetimini de yapar. Bu denetim, böyle bir çalışmayı tek başına yapamayacak olan çiftçiler için çok önemli bir hizmettir.

Tarım alım kooperatifleri, ayrıca çiftçilere işletmelerine en uygun girdileri en uygun biçimde kullanabilmeleri için teknik danışmanlık hizmeti de sunmaktadır. Bu nedenle de bu kooperatifler çiftçilere sağladıkları teknik avantajlardan dolayı tarım tekniğinin ilerlemesinde en önemli araçlardan biri olarak kabul edilmektedirler.

Tarım alım kooperatiflerinin geliştiği ülkelerde birim kooperatifler üst örgütlenmeye giderek, birlikler ve bir merkez birlik oluştururlar. Çünkü, yerel bir tarım alım kooperatifi tek başına yerel tüccarlara karşı çiftçileri koruyabilmekte; fakat üretim

girdilerini ithal eden veya üreten tüccar ya da işletmelerin birleşmelerine karşı bir şey yapamamaktadır. Böyle durumlarda ancak, tarım alım kooperatifleri merkez birliği etkili olabilmektedir.

1.2.1.1. TÜRKİYE’DE TARIM ALIM KOOPERATİFLERİ

Ülkemizde, tarım alım kooperatifleri adı altında bağımsız tarım kooperatifleri bulunmamaktadır. Bunun nedeni, son yıllara kadar, tarımsal üretim girdi ve araçlarının büyük bölümünün dağıtım işinin, Türkiye Zirai Donatım Kurumu, Zirai Mücadele, Yem Sanayii, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü gibi devlet kuruluşları tarafından yapılmasıdır⁸⁶.

Tarım alım kooperatiflerinin ülkemizde bağımsız olarak gelişmemelerinin diğer bir nedeni de, ülkemiz tarımında modern tarım tekniğinin gerektirdiği tarımsal üretim girdileri kullanımının Avrupa tarımına göre çok daha geç başlamış olmasıdır.

Tarım alım kooperatifleri ülkemizde tek başına gelişmemiş olmakla beraber, aynı görev başka adlarla kurulmuş pek çok tarım kooperatifi tarafından nispeten yürütülmektedir. Tarım alım kooperatifi hizmetini gören kooperatifler, tarım satış, tarım kredi, pancar ekicileri, çay ekicileri ve köy kalkınma kooperatifleridir.

Tarım Satış Kooperatifleri: Bugün yürürlükte olan 1985 tarih ve 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Yasasının beşinci maddesinde tarım satış kooperatiflerinin çalışma konuları arasında bu nokta “ortakların ve ortak olmayan üreticilerin tarımsal üretim faaliyeti ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak” şeklinde yer almaktadır. Ancak asıl görevleri ortaklarının ürünlerinin satışını sağlamak olan tarım satış kooperatifleri bu hizmeti ancak sınırlı olarak yerine getirebilmektedir.

Tarım Kredi Kooperatifleri: Son yıllarda ülkemizdeki tarım kredi kooperatifleri de ortakları olan çiftçilere, gübre, yem, tohum, ilaç gibi pek çok üretim girdisini aynı kredi şeklinde vermeye başlamıştır.

⁸⁶ Mülâyim, op.cit., s. 218.

Pancar Ekicileri Kooperatifleri: 1951 yılında Adapazarı'nda kurulan bu kooperatifler 1972 yılında üst örgütlenmeye giderek Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği'ni (PANKOBİRLİK) kurmuşlardır. 1999 yılında PANKOBİRLİĞE bağlı kooperatif sayısı 28, ortak sayısı ise 1.591.770'e ulaşmıştır⁸⁷. Pancar üreticilerinin muhtelif ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan bu kooperatiflerin en önemli faaliyetlerinden biri; ortaklarının ihtiyacı olan her türlü tohum, ilaç, tarım alet ve makineleri ile kimyasal gübreleri ortaklarına uygun fiyatla satmaktır.

Çay Ekicileri Kooperatifleri: İlki 1946 yılında Rize'de kurulan ve bugün sayıları 104 olan bu kooperatiflerin, birlik sayısı ise beştir. Çay kooperatiflerinin amaçları arasında "çay üreticilerinin ucuz fiyatla üretim ve tüketim ihtiyaçlarını sağlamak" bulunmaktadır.

Köy Kalkınma Kooperatifleri: 1965 yılında kurulmaya başlanan ve bugün oldukça gelişen köy kalkınma kooperatifleri çok amaçlı kooperatiflerdir. Muhtelif amaçları arasında ortaklarına girdi temini de yer almaktadır.

Ülkemizde tarım alım kooperatifleri olmamasına karşın, girdi kullanımında muhtelif tarım kooperatifleri görev almaktadır. Ancak yine de Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında, ülkemizde girdi temininde kooperatifçiliğin payı oldukça düşüktür. Bu alanda, ülkemizde de tarım alım kooperatifleri ve üst örgütlerinin kurulması ve tarımsal girdi temininde kooperatiflerin payının artırılması gerekmektedir.

1.2.2. TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ

Amacı ortakların olabildiğince ucuz ve yeterli kredi sağlamak olan tarım kredi kooperatiflerinin ortakları, genellikle küçük çiftçilerdir. Küçük çiftçilerin tek başlarına bankalardan kredi alabilmeleri çok zor hatta imkansızdır, çünkü küçük çiftçilerin teminat olarak gösterecek mal varlıkları ya da ipotek yaptırabilecek toprakları yoktur.

⁸⁷ Erdoğan, op.cit., s.18.

Bankalardan kredi alamayan küçük çiftçiler, şahıslardan borç alma yoluna giderler ancak bu durumda da yüksek faiz sorunuyla karşı karşıya kalırlar, çünkü köylerde krediye gereksinim duyan küçük çiftçi sayısı oldukça fazladır, çiftçiye borç verenlerin sayısı ise sınırlıdır. Kar oranının zaten düşük olduğu tarım alanında yüksek faizle borç alarak çalışmak çiftçiler için hiç de uygun değildir ama tarımsal kredinin iyi örgütlenmemiş olduğu yerlerde küçük üreticilerin başka bir şansı yoktur.

Tarım kredi kooperatifleri, bankalardan ve şahıslardan borç almanın getirdiği sorunlar karşısında, küçük çiftçilerin kredi gereksinimlerini en uygun şekilde karşılayabilecek tek örgüt konumundadır.

Tarım kredi kooperatiflerinin asıl faaliyeti, kooperatif ortaklarıyla tasarruf sahipleri ya da kredi kuruluşları arasında aracılık yaparak, küçük çiftçinin tek başına alamadığı krediyi maliyet fiyatına sağlamaya çalışmaktır.

Tarım kredi kooperatiflerinin amaçları, mevduat toplamak, kredi sağlamak, faiz oranını düşürmek, ortaklarına kredi konusunda önerilerde bulunmak ve alınan kredinin üretimde kullanılmasını gerçekleştirerek tarımsal üretimin artmasını sağlamaktır. Bu nedenle, tarım kredi kooperatifleri sadece üretim amacıyla kullanılmak üzere kredi vermektedir.

Tarım Kredi Kooperatiflerinin İlkeleri⁸⁸:

1. Kooperatifler hisse senetsiz kurulur: Tarım kredi kooperatifleri, köylüden para olarak kurulmazlar, kuruluşlarında hiç bir sermayeleri yoktur. Bu kooperatifler ortaklarına verecekleri krediyi üçüncü şahısların kooperatife yatırdıkları mevduatlardan ya da diğer bankalardan sağlarlar. Ancak zaman içinde, tarım kredi kooperatiflerinin hisse senetsiz kuruluşu esası değiştirilmiş ve her ortağın giriş anında en azından bir ortaklık payı alması şartı getirilmiştir.

2. Sınırsız sorumluluk: Tarım kredi kooperatifi ortakları, üçüncü şahıslara karşı tüm malvarlıklarıyla sınırsız sorumludur. Bu ilke, tarım kredi kooperatiflerinin tamamen

⁸⁸ Mülâyim, op.cit., s. 226-230.

sermayesiz kurulması ve üçüncü şahısların paralarına gereksinim duymalarından kaynaklanmaktadır.

3. Çalışma alanının darlığı: Tarım kredi kooperatiflerinin çalışma alanı genellikle bir köy sınırı ya da en fazla bir bucaktır. Ortak sayısının da birkaç yüzü geçmemesi arzu edilir. Bu ilke, sınırsız sorumluluk ilkesinin bir gereğidir. Dar alan ilkesi ortakların birbirlerini tanımaları ve kontrol etmeleri olanağını yaratır.

4. Memurların ücretsiz çalışması: Tarım kredi kooperatiflerinde muhasebeciden başka memur ve yöneticilere ücret ödenmez. Burada amaç, maaş ve ücretler dolayısıyla masrafların büyütülerek kredi maliyetinin yükseltilmesinin önlenmesidir.

5. Yedek akçe toplanması: Tarım kredi kooperatiflerinde, faaliyetlerden elde edilen yıllık kazancın üçte ikisi devamlı ve bölünmez bir yedek akçeye ayrılır. Böylece, verilen kredilerin zamanında ya da hiç ödenmemesi durumunda, üçüncü şahıslara olan borçlar bu yedek akçeden karşılanır.

6. Tarım kredi kooperatiflerinin yönetimi: Tarım kredi kooperatiflerinde genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulu olarak üç organ vardır. En geniş yetkilere sahip olan genel kurul, kooperatifin bütün ortaklarından oluşan bir meclistir. Genel kurul, ortaklara açılacak kredi miktarını belirler, yönetim kurulu tarafından hazırlanan yıllık çalışma raporunu inceler ve kooperatifin yıllık bilançosunu onaylar. Yönetim kurulu, kooperatifi yönetir ve dışarıda temsil eder. Denetim kurulu ise, bütün şubelerde yönetim kurulunun işlerini denetler.

7. Ortaklara kredi verme: Tarım kredi kooperatiflerinde ortaklara ancak, ekonomik olduğu ispat edilebilen ve gereken işler için kredi verilir. Bu kooperatifler yalnızca üretim işlerinde kullanılmak üzere kredi verir. Tarım kredi kooperatifleri sadece ortaklarına kredi verir, mevduat kabulünde ise bu şart aranmaz. Alınan kredinin doğru yerde kullanılıp kullanılmadığı yönetim kurulu tarafından denetlenir. Kredinin ödenme tarihi de yönetim kurulu tarafından belirlenir.

1.2.2.1. TÜRKİYE’DE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ

Türkiye’de bugünkü anlamda, tarımsal kredinin ilk kooperatifleşme hareketi 1863 yılında Mithat Paşa tarafından kurulan "Memleket Sandıkları" ile başlamıştır.

Modern kooperatifçilik anlayışının kurumsallaşması ve temel hukuki normlara kavuşturulması ise Cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle 1924 yılında çıkarılan “İtibari Zirai Birlikler Kanunu”, 1929 yılında yayınlanan 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” ve 1935 yılında yürürlüğe giren 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” ile gerçekleştirilmiştir⁸⁹.

Ülkemizde geniş bir örgüte sahip Ziraat Bankası varken, ayrıca tarım kredi kooperatiflerinin kurulma nedenleri şunlardır⁹⁰;

- Ziraat Bankaları ilçe ve il merkezlerinde kurulmuştur. Bankanın köylerde ve bucaklarda örgütü yoktur, bu da kredi almak, aldığı kredi ile ilgili işlemler yapmak ya da borcunu ödemek isteyen köylünün her seferinde Ziraat Bankalarının bulunduğu merkeze gitmesini gerektirmektedir.
- Ziraat Bankası doğrudan doğruya köylülere kredi verdiğinde, pek çok köylüyle aynı anda ilgilenmek zorunda kalmakta, bu durumda da onların parayı nerede kullandığını takip edememektedir. Bu şekilde kredi vermek, tarım politikası açısından rasyonel değildir.
- Küçük çiftçiler, Ziraat Bankasından kredi almak için gerekli olan gerçek garantiyi gösterebilecek güçte değildirler, bu nedenle şahsi krediye ihtiyaçları vardır.

Tarım Kredi Kooperatifleri bu sakıncaları ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuştur. Almanya Raiffeisen Kooperatifleri örnek alınarak hazırlanan 2836 sayılı kanun ile Tarım Kredi Kooperatiflerine, ortaklarının tarımsal girdi, alet ve makine ihtiyaçlarını

⁸⁹ “Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatifleri”, [<http://www.tarimkredi.org.tr>], (18 Eylül 2003).

⁹⁰ Mülâyim, *op.cit.*, s. 240.

karşılama ve ucuz üretim kredisi temin ederek yurt içi ve yurt dışı rekabet gücünü geliştirmek gibi görevler yüklenmiştir⁹¹.

Daha sonra bu kanun yerini gelişen ve değişen ihtiyaçlara göre 1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı Kanuna bırakmıştır. Bu kanunla Tarım Kredi Kooperatiflerine yeni bir teşkilatlanma şekli getirilmiş, organizasyon içinde Bölge Birlikleri ve Merkez Birliğinin de yer alması sağlanmıştır.

Faaliyeti bütün yurdu kapsayan, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Bölge Birliklerinin bağlı oldukları Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, 1581 Sayılı Kanun esaslarına göre kurulan 16 Bölge Birliği tarafından 17.05.1977 tarihinde kurulmuş tek üst kuruluş olup çalışma merkezi Ankara'dadır. Ülkemizde 2000 yılı itibarıyla 2561 adet Tarım Kredi Kooperatif bulunmaktadır. Bu kooperatiflere ortak 1.572.174 çiftçimiz vardır⁹². Bir Tarım Kredi Kooperatifinin kurulabilmesi için; kurucu ortak olarak en az 30 üreticinin bir araya gelmesi gerekmektedir.

1.2.2.1.1. Tarım Kredi Kooperatiflerinin Amaç ve Çalışma Konuları

Üreticilerin ekonomik menfaatlerini korumak, özellikle meslek ve geçimleriyle ilgili ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla karşılıklı yardım ilkesine dayanarak kurulan, değişir ortaklı, değişir sermayeli ve tüzel kişiliğe sahip Tarım Kredi Kooperatiflerinin çalışma konuları şunlardır;

- a) Ortaklarının, kısa,orta vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak, ortak mahsullerini değerlendirmek ve müştereken faydalanabilecekleri her çeşit makine, ekipman ve tesisleri temin etmek,
- b) Ortak ve gerektiğinde diğer üreticilerin;
 - üretim ve zaruri tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak ve bu maksatla, Merkez Birliği Yönetim Kurulunun müsaadesi ile kuruluşlara iştirak etmek,
 - el sanatlarını geliştirmek ve mamullerini değerlendirmek,

⁹¹ www.tarimkredi.org.tr, op.cit.

⁹² Türkiye Ziraat Odaları Birliği, **Zirai ve İktisadi Rapor 1999-2000**, Yayın No: 204, s. 7.

- mesleki ve teknik yönden bilgilerini artırmak, sosyal ve kültürel konularla ilgili faaliyetlerde bulunmak, kurslar açmak ve seminerler tertip etmek,
- c) Mevduat toplamak, bankacılık hizmetleri ve sigorta acenteliği yapmak,
- d) 1581 sayılı Kanun ile ek ve değişikliklerine göre kurulmuş diğer Kooperatifler, Bölge Birlikleri ve Merkez Birliği ile kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere banka ve sigorta şirketi kurmak veya bu gibi kuruluşlara iştirak etmek,
- e) Bölge Birliğince kendisine verilecek diğer görevleri yapmak.

1.2.2.1.2. Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birliklerinin Amaç ve Çalışma Konuları

Ortak kooperatiflerinin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmeleri yolunda faaliyette bulunmak ve çalışmalarını düzenlemek üzere kurulan Bölge Birliklerinin çalışma konuları şunlardır;

- a) Kooperatiflerin finansman işlerini düzenlemek,
- b) Ortak mahsullerinin değerlendirilmesi ile ilgili işleri yürütmek,
- c) Gerektiğinde kooperatiflerin ihtiyaç duydukları üretim ve zaruri tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak veya imal etmek, imal eden kuruluşlara Merkez Birliğinin müsaadesi ile iştirak etmek,
- d) Kooperatiflerin işlerinin kooperatifçilik prensiplerine ve mevzuat hükümlerine uygun olarak yürütülmesini sağlamak üzere gerekli tedbirleri almak, teknik ve idari yardımlarda bulunmak ve ortakların genel ve mesleki eğitim faaliyetlerini düzenlemek,
- e) Kooperatifleri denetlemek,
- f) Mevduat toplamak, bankacılık hizmetleri ve sigorta acenteliği yapmak,
- g) 1581 Sayılı Kanun ile ek ve değişikliklerine göre kurulmuş Kooperatifler, diğer Bölge Birlikleri ve Merkez Birliğinin kredi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, banka ve sigorta şirketi kurmak veya bu gibi kuruluşlara iştirak etmek,
- h) Merkez Birliğince kendine verilecek diğer görevleri yapmak.

1.2.2.1.3.Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinin Amaç ve Çalışma Konuları

Merkez Birliği, 1581 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu esaslarına göre 17/05/1977 tarihinde 16 Bölge Birliği tarafından kurulmuş kooperatif en üst kuruluşudur.

Tarım Kredi Kooperatifleri ile Bölge Birliklerinin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmeleri yolunda faaliyette bulunmak ve her türlü çalışmalarını düzenlemek üzere kurulan Merkez Birliğimizin çalışma konuları şunlardır;

- a) Kooperatif ve Bölge Birliklerinin 1581 Sayılı kanun ile ek ve değişiklik hükümlerine ve Kooperatifçilik prensiplerine uygun olarak gelişmesini sağlamak, kooperatifçilik ve mesleki eğitim faaliyetlerinde bulunmak,
- b) Kooperatif ve Bölge Birliklerine finansman kaynakları temin etmek ve bunların geliştirilmesi için her türlü tedbirleri almak, kredi işlerinin düzenle yürütülmesini sağlamak ,
- c) Kooperatif ve Bölge Birliklerinin üretim ve zaruri tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak, imal etmek ve ortak mahsullerinin değerlendirilmesi ile ilgili faaliyetleri rasyonel bir şekilde düzenlemek ve bu konularda her türlü teşebbüse girişmek veya iştirak etmek ve gerekli tesisleri kurmak,faaliyet konularına giren hususlarda ithalat ve ihracat yapmak,
- d) Kooperatif ve Bölge Birliklerinin görev ve çalışma konularının düzenle yürütülmesini sağlamak üzere genel uygulama esaslarını tespit etmek,
- e) Kooperatif ve Bölge Birliklerini denetlemek,
- f) Kooperatiflerle Bölge ve Merkez Birliklerinin personel politikasını tespit etmek ve yürütmek,
- g) Tarım ve Köyişleri Bakanlığından izin almak kaydıyla Kooperatif ve Bölge Birliklerinin kuruluşuna, birleştirilmesine karar vermek ve kuruluş merkezini ve çalışma alanını tespit etmek,
- h) Kooperatif ve Bölge Birliklerinin finansman ihtiyaçlarını karşılamak üzere tahvil çıkarmak,

- i) Hükümetçe finansman sağlanarak görevlendirildiğinde, Devlet Destekleme Alımları ile ilgili faaliyetleri yürütmek
- j) Kooperatiflerin ve Bölge Birliklerinin toplayacakları mevduatın kullanılma şekil ve şartları ile bu konudaki üst kuruluşlarla olan bağlantılarını gösteren yönetmeliği hazırlayarak Tarım ve Köyişleri Bakanlığı kanalı ile Maliye Bakanlığı ve Hazine Müsteşarlığından izin almak,
- k) Birlik ve kooperatiflerce sağlanan kredi ile edinilen araç ve gereçlerin kullanılış şekil ve şartları ile amaca uygun olarak kullanıldığının kontrolünü gösteren bir yönetmelik hazırlamak,
- l) Bölge Birlikleri ve Kooperatiflerle, kredi ihtiyaçlarını da karşılamak üzere ortaklaşa bir banka ve sigorta şirketi kurmak veya bu gibi kuruluşlara iştirak etmek.

Tarım Kredi Kooperatifleri teşkilâtının giderek büyümesi, ortak ihtiyaçlarının artması ve ülkedeki sosyal, idari ve iktisadi yapısının gelişmesi, zamanla Tarım Kredi Kooperatiflerinin temel yapısında bir takım değişiklikler yapmayı gerektirmiş ve 1984 yılında, 237 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununun bazı maddeleri değiştirilmiş ve tarım kredi kooperatifleri Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Daha sonra bu KHK'nin değiştirilerek kabulü hakkında 1985 yılında 3223 sayılı yasa çıkarılmış ve 1995 yılında 553 sayılı KHK ile 1581 sayılı yasada tarım kredi kooperatifleri ve üst örgütlerinin demokratikleştirilmesi yönünde önemli değişiklikler yapılarak, Tarım Kredi Kooperatifleri özerk bir yapıya kavuşturulmuştur⁹³.

Tüm bu gelişmelerde ve tarım kredi kooperatiflerinin kurulmasında 1995 yılına kadar çiftçilerin hiç rolü olmamış hatta çiftçiler bu kooperatiflerin yönetiminde de yer almamıştır. 1995 yılında yapılan değişiklikle ortakların kooperatif ve üst örgütlerinin yönetimine daha çok katılmalarını sağlamak amaçlanmaktadır⁹⁴.

⁹³ Erdoğan, *op.cit.*

⁹⁴ Mülâyim, *op.cit.*, s. 242.

Tablo 3. Tarım Kredi Kooperatiflerimizin Sayısal Gelişmeleri

Yıllar	Kooperatif Sayısı	Kooperatifleşmiş Köy Sayısı	Ortak Sayısı
1930	191	558	20.170
1940	543	4.437	138.126
1950	900	9.277	438.410
1960	1.572	16.560	937.696
1970	2.021	21.370	1.305.461
1980	2.236	23.354	1.435.790
1990	2.459	26.242	1.579.208
1995	2.506	28.086	1.569.353
2000	2.489	29.462	1.569.844
2001	2.359	29.462	1.569.844
2002	2.281	29.474	1.557.787

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdürlüğü.

1.2.3. TARIM SİGORTA KOOPERATİFLERİ

Sigorta, ilerde meydana gelebilecek kaza ya da felaketler nedeniyle ortaya çıkacak maddi zararları karşılamak amacıyla oluşturulan maddi garantidir. Sigorta kuruluşları da belli bir prim karşılığında, kazanın meydana gelmesi halinde sigorta olanın o kazadan dolayı görmüş olduğu zararı karşılayacağını garanti eden kuruluşlardır.

Sigortacılık, pek çok alanda yaygınlaşmasına rağmen tarım alanında çok fazla yaygın değildir. Bunun nedeni, tarımsal alanda sigortacılık uygulanmasının diğer alanlardaki kadar kolay olmamasıdır. Tarımda, hayvan hayatı ve hastalıkları, dolu, kuraklık, sel, ihtiyarlık, fiyat düşmesi gibi hususlar sigorta konusunu oluşturmaktadır.

Tarımsal alanda sigortacılığın uygulanmasında kooperatiflere önemli görevler düşmektedir. Tarım alanında özel sigorta şirketlerinin gideremeyeceği pek çok sorun ancak sigorta kooperatifleri aracılığıyla çözülmektedir⁹⁵.

1.2.3.1. TARIM SİGORTA KOOPERATİFİ ÇEŞİTLERİ

a) Hayvan Sigorta Kooperatifleri: Hayvan sigortası, hayvanların karşılaştıkları ölüm, kaza, öldürme ve işe yaramazlık gibi tehlikeler yüzünden hayvan sahiplerinin uğradıkları zararları karşılamak amacıyla yapılan sigortadır. Çiftçileri, hayvanların kaza ve hastalıklarından dolayı ortaya çıkan zarara karşı koruyan hayvan sigortası, teknik açıdan oldukça zordur, çünkü burada risk sübjektiftir yani hayvan sahibinin hayvanına iyi bakıp bakmamasına göre risk oranı değişmektedir. Ayrıca hayvanın ölümü halinde tekrar tanınması oldukça zordur. Bu nedenle de, sigorta şirketleri bu alanda işe girmeye pek yanaşmamakta, bu da hayvan hayat sigortası ile uğraşan kooperatiflerin varlığını zorunlu kılmaktadır. Bu kooperatifler, ortaklarından aldıkları belli bir prim karşılığında, herhangi bir şekilde hayvanlarının kaybı nedeniyle ortaya çıkacak maddi zararlarını karşılamayı teminat etmektedir.

b) Dolu Sigorta Kooperatifleri: Dolu sigortasında çiftçi, elde edeceğini umduğu geliri sigorta ettirmektedir. Bu sigorta türünde de pek çok zorluk sözkonusudur. Sigorta yapılan kazalar çoğu kez rizikonun düzenliliği kuralına uyar, ancak dolu olayı bu kurala uymamaktadır. Dolu sigortalarında, zararın değerini biçmek oldukça güçtür, rizikonun değişikliği de sermaye miktarının fazla olmasını gerektirmektedir. Bu nedenle dolu sigortası alanında büyük sermaye şirketleri ya da kooperatifler hizmet vermektedir. Kooperatiflerde amaç, sigorta hizmetini ortaklara maliyet fiyatına sağlayabilmektir. Bu alanda pek çok ülkede devlet de işe karışmakta, dolunun çok zarar verdiği yıllarda bu kooperatiflere destek olmakta hatta bazen kendisi sigorta yapmaktadır.

⁹⁵ Ibid., s. 283.

1.2.3.2. TÜRKİYE’DE TARIM SİGORTA KOOPERATİFLERİ

Ülkemiz tarımında da, kaçınılması olanaksız ya da çok güç olan dolu, don, sel, kuraklık, yangın, deprem ve hayvan ölümü gibi pek çok kaza sık sık görülmekte ve bunlar çiftçileri büyük zararlara sokmaktadır. Bu felaketler bütün gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de ancak tarımsal sigorta aracılığıyla karşılanabilmektedir.

Türkiye’de, sigortacılık diğer alanlarda gelişmiş olmasına rağmen tarım kesiminde pek gelişmemiştir. Ülkemizde ilk tarım sigortasını 1954 yılında kurulan Şeker Sigorta Anonim Şirketi uygulamıştır. 1957 yılından itibaren, şeker pancarı, buğday, arpa, çavdar, yulaf gibi ürünlerin doluya karşı sigortası yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’de tarım sigortası ile uğraşan ikinci kuruluş ise 1960 yılında kurulan Başak Sigorta A.Ş.’dir⁹⁶.

İlk tarımsal sigorta şirketlerinden biri olan Güven Sigorta da 2000 yılında özelleşerek Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinin bir iştiraki haline getirilmiş ve bu alanda hizmet vermeye başlamıştır.

Ülkemizde tarımsal sigortayı geliştirebilmek için, sigortaya esas teşkil eden istatistiksel verilerin daha sağlıklı hale getirilmesi ve oldukça yüksek olan tarım sigortası primlerinin, tüm çiftçiler tarafından ödenebilecek makul bir seviyeye çekilmesi gerekmektedir. Devlet katkısı ile yapılacak zorunlu tarım sigortası bu duruma bir çözüm oluşturabilir.

1.2.4. TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ

Küçük çiftçiler için en önemli sorunlardan biri de ürünlerini değer fiyatına satabilmektir. Bu satışlar sırasında çiftçiler çoğunlukla aracı tüccar ya da komisyoncularla karşı karşıya kalmaktadır. Bu elden ele geçişler sonucunda ise ürünün fiyatı fazlaca artmakta ve bu yüksek fiyat tüketici talebinin düşmesine neden

⁹⁶ Ibid., s. 294.

olmaktadır. Ancak tüketicinin ödediği bu yüksek fiyata karşın, üreticinin eline ancak üretim masraflarını karşılmasına yetecek bir para geçmektedir⁹⁷.

Üretici ile tüketici arasında rol oynanan aracılara ortadan kaldırmada ve aracılardan elde ettiği kazancı en aza indirmede tarım satış kooperatiflerinin önemli bir rolü vardır.

Tarım satış kooperatiflerinin en temel amacı, ortakları olan çiftçilerin ürünlerini en iyi şekilde değerlendirmek, bunun için de ürünlerin iç ve dış piyasada değer fiyatında satışını gerçekleştirmek ve tüketicilerin ödediği paranın olabildiğince çiftçilerin cebine gitmesini sağlamaktır.

Tarım satış kooperatifleri, çiftçilerin ürünlerini tek elden satmalarını sağlayarak küçük çiftçilerin pazar karşısındaki dezavantajlı durumlarını gidermekte ve onları tüccarların spekülasyonlarına karşı korumaktadır. Bu kooperatifler, satışta daha elverişli olan geniş iş hacminin oluşturulmasını da sağlamaktadır. Pazar için üretim yapan küçük çiftçilerin tek başlarına bu hacmi elde etmesi mümkün değilken, bu kooperatifler aracılığıyla birleşen çiftçiler büyük iç ve dış piyasalar için gerekli olan satış hacmine rahatça ulaşabilmektedir.

Tarım satış kooperatifleri, sattıkları ürünlerin kalitesini garanti ederek, iç ve dış pazarlarda iyi bir isim yapılmasına katkı sağlamakta ve daha iyi satılabilecek iyi kaliteli ürünler elde edebilmeleri için ortaklarına teknik yardımda bulunmaktadır.

Bağımsız olarak faaliyet gösteren bir tarım satış kooperatifi, yerel aracılardan rekabet edebilir, bazı aracılara ortadan kaldırabilir ve ortaklarına bazı teknik avantajlar sağlayabilir; ancak geniş çapta iş yapamaz, ayrıca bazı ürünlerin imalatını ya da ihracatını elinde bulunduran büyük tüccar ve sanayicilerle rekabet etmesi de imkansızdır⁹⁸. Bunların gerçekleştirilebilmesi için tarım satış kooperatiflerinin bölge çapında birlikler ve ülke çapında bir merkez birliği oluşturması gerekmektedir.

Tarım satış kooperatifleri birliğinin ortakları birim satış kooperatifleridir. Birliğin genel kurulu bu kooperatiflerin temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu birlikler de ülke

⁹⁷ *Ibid.*, s. 297.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 303.

apında bir tarım satış kooperatifleri merkez birliğinin ortağı konumundadır. Merkez birliği, birlikler ve kooperatiflerin devletle ilişkisini sağlar, onlara hukuksal, bilimsel ve teknik konularda yardımda bulunur, ancak tarımsal ürünlerin satışıyla uğraşmaz. Fakat bazı durumlarda, merkez birliklerinin tüm bu faaliyetleri yanında, geniş çaplı satış işleri ve özellikle de tarım ürünlerinin ihracatıyla uğraşması da söz konusu olabilmektedir.

1.2.4.1. TÜRKİYE’DE TARIM SATIş KOOPERATİFLERİ

Ülkemizdeki ilk tarım satış kooperatifi 1911 yılında, Aydın ilinde “Aydın İncir Himayei Zrra A.ř.” adı altında kurulmuştur. Ancak bugünkü tarım satış kooperatiflerinin temeli 1914 yılında kurulan “Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı” ile atılmıştır. 1933 yılında kurulan ilk tarım satış kooperatifleri birliği ise, “Aydın Zirai Satış Kooperatifi İttihadı” adını tařımaktadır⁹⁹.

Ülkemizdeki tarım satış kooperatifleri, asıl yapısal benliklerini 1935 yılında kabul edilen 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununun çıkması ile kazanmıştır. Bu yasaya dayanarak, 1937 yılından itibaren küçük üreticileri desteklemek amacıyla bugünkü anlamda tarım satış kooperatifleri kurulmaya ve çeşitli birlikler içinde örgütlenmeye bařlamıřtır¹⁰⁰.

Tarım satış kooperatifleri giderek yaygınlaşmış, ilk başta üzüm, incir ve pamuk konusunda kurulan bu kooperatifler zamanla fındık, fıstık, ipek kozası, zeytinyağı ve yaş meyve ve sebze gibi pek çok alanda faaliyet gösterir hale gelmiş ve 1970 yılı sonunda birim kooperatif sayısı 618’e, birlik sayısı ise 32’ye ulaşmıştır. 1969 yılı sonuna kadar, tarım satış kooperatifleri yalnızca birlik düzeyinde örgütlenmeye gidebilmiş, merkez birlikleri şeklinde örgütlenmeleri ise ancak 1969 yılında çıkan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ile olmuştur. Bu kanunun çıkması üzerine aynı yıl 23 tarım satış kooperatifleri birliği bir araya gelerek Tarım Satış Kooperatifleri

⁹⁹ Ibid., s. 313.

¹⁰⁰ Ziraat Odaları Birliği, **Zirai ve İktisai Rapor 1999-2000**, op.cit.

Merkez Birliği'ni (TARKO) kurmuşlardır. Ancak TARKO 1980 yılında kapatılmış ve henüz yerine yeni bir merkez birliği kurulamamıştır¹⁰¹.

Ülkemizdeki tarım satış kooperatiflerinin amacı, 2000 tarih ve 4572 sayılı yasada, üreticilerin “karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle mesleki faaliyetleri ile ilgili ihtiyaçlarını sağlamak, ürünlerini daha iyi şartlarda değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak” şeklinde belirtilmiştir. Ülkemiz, küçük çiftçilerin çoğunlukta olduğu bir tarımsal yapıya sahiptir. Bu çiftçilerin, ürünlerini iyi bir şekilde tek tek pazarlamaları ve ihraç etmelerinin mümkün olmaması ve genel olarak Türk çiftçisinin teknik yardıma duyduğu ihtiyaç tarım satış kooperatiflerinin varlığını ve gelişmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak uygulamada, fındık, üzüm, incir, pamuk ve ayçiçeği dışındaki ürünlerde tarım satış kooperatifleri hala, yeterli bir şekilde gelişmelerini tamamlayamamıştır.

Tablo 4 . Tarım Satış Kooperatiflerinin Gelişme Durumu

Yıllar	Birlik Sayısı	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1937	72	19	12.187
1940	7	57	66.110
1950	10	143	130.468
1960	15	214	160.769
1970	32	618	239.402
1980	23	826	674.026
1990	16	389	684.343
2000	16	331	743.545
2001	17	332	735.370
2002	17	443	780.475

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü, 1999.

Ürün bazında bu kooperatiflerin pazarlamadaki payı; pamukta %49, kuru incirde %28, kuru üzümde %18, ayçiçeğinde %32, fındıkta %37, yerbuğunda %5,

¹⁰¹ Mülâyim, op.cit., s. 314.

bakliyatta %1, tiftikte %12, narenciyede %2, yumurtada %1'dir. 1985-1988 yılları arasında ülkemiz tarımsal ürünler dış satımında tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin payı ise sadece %4,8'dir. Sayısal veriler tarım satış kooperatiflerinin yetersizliğini göstermektedir. Tarım satış kooperatifleri ülkemiz için bu kadar önem taşıdığı halde bugün sayıları ancak 433'tür. Ortak sayısı ise 780.475'tir. Ülkemizde yaklaşık 4 milyon tarımsal işletme bulunduğu dikkate alınacak olursa, çiftçilerimizin yalnızca %19'unun tarım satış kooperatifi ortağı olduğu ortaya çıkmaktadır¹⁰².

2002 yılı sonunda ülkemizde buluna 433 tarım satış kooperatifinden 364'ünün 17 tarım satış kooperatifleri birliği etrafında toplandığı, 48'inin ise faal olmadığı görülmektedir.

Tarım satış kooperatiflerinin varlıklarını sürdürebilmeleri ve gelişebilmeleri için gerekli olan en önemli husus yeterli kredi teminidir. Bu kooperatiflerin özkaynakları genellikle onların finansman ihtiyaçlarını karşılayamamakta ve bu durum da büyük miktarda kredi gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri kredi gereksinimlerini eskiden Ziraat Bankası'ndan giderir, bu kredi talebinin tamamını kendi kaynaklarından karşılayamayan Ziraat Bankası da genellikle T.C. Merkez Bankasından reeskont yoluyla sağlamış olduğu olanaklardan yararlanırdı. Ancak bu durum kredi faizinin çok yüksek olmasına neden olurdu. Bugün ise, tarım satış kooperatif ve birlikleri artık Ziraat Bankasından kredi alamamaktadır. Bu konuda Ziraat Bankası tamamen devreden çıkmıştır.

Bugün tarım satış kooperatif ve birlikleri, Dünya Bankası kaynaklı Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) adı altındaki bir fondan kredi kullanmaktadır. Bu kredinin faiz oranı %37,5'tur. Bazı birlikler, yurt içi ve yurt dışı özel banklardan kredi kullanma yoluna da gitmektedir.

Tarım satış kooperatiflerinin, Ziraat Bankasından kredi sağlayamayarak başka kaynaklara başvurmak zorunda olması, bu kooperatiflerin gelişmesi için en önemli şart olan finansman ihtiyacının karşılanması konusunu daha da zorlaştırmıştır. Bu

¹⁰² Ibid., s. 317.

durumda en iyi çözüm, ülkemizdeki tarım satış kooperatifleri ve üst örgütlerini finanse edebilecek bir “Kooperatifler Bankası”nın kurulması olacaktır. Böylece, tarım satış kooperatiflerinin kredi bulmaları sadece hükümetlerin politikalarına veya Dünya Bankası fonlarına bağlı kalmayacak ve bu kooperatifler ve üst örgütleri çalışmalarına çok daha rahat devam edebilecektir¹⁰³.

1.2.4.2. BÖLGELERE GÖRE TARIM SATIŞ KOOPERATİFÇİLİĞİ¹⁰⁴

a) Ege Bölgesi:

Türkiye’de tarım satış kooperatifçiliği açısından en iyi örgütlemiş olan bölge Ege Bölgesidir. Bu bölgede tarım çok gelişmiştir, en iyi kuru incir, çekirdeksiz üzüm, zeytin ve pamuk burada üretilmektedir. Tarım satış kooperatifleri de bu ürünlerin ihracatını yapabilmek amacıyla oluşturulmuştur.

Ege Bölgesinde, pamuk, incir, üzüm, tütün, zeytinyağı satışı ile uğraşan 106 tarım kooperatifi vardır. 10.471 ortağı bulunan bu kooperatifler her bir ürün için ayrı tüzel kişiliği olan dört tarım satış kooperatif birliği kurmuşlardır. Bu dört birlik TARIŞ çatısı altında faaliyete bulunmaktadırlar. TARIŞ hem iç satımda hem de dış satımda önemli bir role sahiptir.

TARIŞ’e bağlı birlikler şunlardır:

1. İzmir Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği,
2. İzmir İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği,
3. İzmir Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği,
4. İzmir Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği.

b) Akdeniz Bölgesi:

Akdeniz Bölgesindeki tarım satış kooperatifleri pamuk, narenciye, soya ve yerfıstığı konularında faaliyet göstermektedir.

¹⁰³ Ibid., s. 321.

¹⁰⁴ Ibid., s. 321-325.

Bu kooperatiflerin bağı olduğu iki birlik şunlardır:

1. ÇUKOBİRLİK,
2. ANTBİRLİK.

c) Karadeniz Bölgesi:

Karadeniz Bölgesindeki tarım satış kooperatifleri fındık, ayçiçeği ve soya alanında çalışmakta olup iki birlikte toplanmışlardır.

Bu iki birlik şunlardır:

1. FİSKOBİRLİK (Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği),
2. KARADENİZBİRLİK (Karadeniz Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği).

d) Marmara Bölgesi:

Marmara Bölgesindeki tarım satış kooperatifleri yaş ipek kolzası, zeytin, zeytinyağı ve ayçiçeği konularında faaliyet göstermektedir.

Bu kooperatiflerin oluşturduğu üç birlik şunlardır:

1. KOZABİRLİK (Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği),
2. MARMARABİRLİK (Bursa Marmara Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği),
3. TRAKYABİRLİK (Edirne Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği).

e) İç Anadolu Bölgesi:

İç Anadolu Bölgesi'ndeki tarım satış kooperatifleri çekirdekli kuru üzüm, yaş üzüm, şarap, gülçiçeği ve tiftik alanlarında çalışmaktadır. Bu kooperatifler üç birlik çatısı altında toplanmıştır.

Bu birlikler şunlardır:

1. TASKOBİRLİK (Nevşehir Üzüm ve Mamulleri Tarım Satış Kooperatifleri Birliği),

2. GÜLBİRLİK (Isparta Gül ve Gülyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği),
3. TİFTİKBİRLİK (Ankara Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği).

f) Güneydoğu Anadolu Bölgesi:

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki tarım satış kooperatifleri bakliyat, antepfıstığı, kırmızı biber, çekirdekli kuru ve yaş üzüm, zeytinyağı ve pamuk konularında çalışmaktadır.

Bu kooperatiflerin bağlı olduğu iki birlik şunlardır:

1. GÜNEYDOĞUBİRLİK (Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri Birliği),
2. GAPBİRLİK (GAP Tarım Satış Kooperatifleri Birliği).

Bu birlik, GAP Projesine paralel olarak 201 yılında kurulmuş olup gelişme halindedir.

g) Doğu Anadolu Bölgesi:

Bu bölge, sosyal ve iktisadi konularda olduğu gibi tarım satış kooperatifçiliğinde de geri kalmıştır. 1937 yılında Iğdır'da kurulmuş olan Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği başarılı olamadığı için dağıtılmış, yine 1969 yılında kurulmuş olan Malatya Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (KAYISIBİRLİK) aynı nedenle tasfiye edilmiştir. Ancak KAYISIBİRLİK 1991 yılında tekrar faaliyete geçmiş olup, bugün Doğu Anadolu Bölgesi'nde faaliyette bulunan tek birliktir.

Doğu Anadolu'da kurulan bağımsız tarım satış kooperatifleri de kayda değer bir gelişme gösterememiştir, bu durumun en önemli nedeni bu bölgede pazar ekonomisinin henüz gelişmemiş olmasıdır.

Türkiye geneline bakıldığında, tarım satış kooperatiflerinin, daha çok tarımda pazar ekonomisinin geliştiği ve özellikle dış satımın daha kolay yapıldığı kıyı bölgelerimizde yaygınlaştığı ve geliştiği görülmektedir. Ürün bazında ise kooperatifçilik daha çok bozulmayan ve dış satımı kolay olan fındık, üzüm, incir ve pamuk alanında ilerlemiştir. Hububat, et, canlı hayvan gibi alanlarda ise tarım satış kooperatifçiliği henüz hiç gelişmemiştir.

1.6.2000 gün ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun ile bu kuruluşlara verilen destek sona erdirilmiş ve Tarım Satış Kooperatiflerinin tasfiye süreci başlatılmıştır¹⁰⁵.

Tablo 5. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri

Adı	Faaliyeti	Merkez	Bağlı Koop.	Ortak
	İncir T.S.K (K. İncir)	İZMİR	15	6.683
TARIŞ	Üzüm TSK (K. Üzüm)	İZMİR	14	27.397
	Pamuk T.S.K.(Pamuk)	İZMİR	44	66.544
	Zeytin ve Zeytinyağı T.S.K.	İZMİR	33	27.097
ÇUKOBİRLİK	Pamuk, Yer Fıstığı	ADANA	40	63.001
	Soya Fasulyesi			
	Pamuk			
ANTBİRLİK	Narenciye	ANTALYA	6	29.172
FİSKOBİRLİK	Fındık	GİRESUN	49	230.221
TRAKYABİRLİK	Ayçiçeği	EDİRNE	48	109.308
KARADENİZBİRLİK	Ayçiçeği, Soya Fasulyesi	SAMSUN	21	68.897
	Bakliyat,			
GÜNEYDOĞUBİRLİK	Üzüm,Kırmızı Biber	GAZİANTEP	14	17.449
	Zeytinyağı, Antep Fıstığı			
MARMARABİRLİK	Zeytin	BURSA	8	43.847
KOZABİRLİK	İpek Kozası	BURSA	5	10.342
GÜLBİRLİK	Gül Çiçeği	ISPARTA	6	7.392
TİFTİKBİRLİK	Tiftik	ANKARA	12	18.449
TASKOBİRLİK	Üzüm	NEVŞEHİR	9	4.310
KAYISIBİRLİK	Kayısı	MALATYA	6	8.178
TOPLAM*			330	742.317

Kaynak: Ziraat Odaları Birliği, **Zirai ve İktisadi Rapor 1999-2000.**

¹⁰⁵ Ziraat Odaları Birliği, **Zirai ve İktisadi Rapor 1999-2000**, op.cit.

1.2.5. TARIM İŞLEME KOOPERATİFLERİ

Bu kooperatifler, ortaklarının tarımsal ürünlerini işleyen, işlenmiş ürünü geri veren ya da toptan satışını yapan kooperatiflerdir. Tarım imal kooperatifi adı da verilen bu kooperatifler genellikle satış işlemini de yapmaktadır.

Tarım işleme kooperatifleri, tarımsal faaliyet sonucunda elde edilen ancak uzun süre beklenmesi mümkün olmayan ürünlerin ilerde tüketilmek üzere işlenerek başka hale sokulması gereği sonucunda ortaya çıkmıştır. Süt, üzüm, zeytin, domates, meyve, sebze ve et gibi ürünleri bu halleriyle uzun süre saklamak mümkün olmadığı için bu ürünleri işleyerek uzun süre dayanabilecek peynir, tereyağı, şarap, zeytinyağı, salça, meyve suyu, salam ve sucuk gibi ürünlere dönüştürmek gerekir. Bu işlem ya çiftçiler tarafından özel olarak kendi işletmelerinde ya da sanayiciler tarafından fabrikalarda yapılır. Çiftçilerin bu işlemi kendi işletmelerinde tek başlarına yapmaları mümkün değildir, çünkü bu işlemi yapabilmek için teknik bilgi, gerekli makineleri satın alabilmek için de büyük çaplı sermayeye gerek vardır. Bu nedenle ancak büyük çiftçiler bazen bu işlemi tek başlarına yapabilirler, küçük çiftçilerin ise böyle bir şansları yoktur.

Tarımsal ürünleri işlemek için genelde özel fabrikalar kurulur ve çiftçilerin ürünleri bu fabrikalarda değer fiyatına satın alınıp işlenir. Ancak bu fabrikalar her zaman çiftçilerin yararına olmayabilir. Bazı durumlarda, tek alıcı konumunda olan sanayici, ürün alış fiyatını kendisi belirleyerek tekel yaratabilir ya da o bölgede ürünleri işleyecek böyle bir tesis kurulmamış olabilir. Böyle durumlarda çiftçiler adına bu işi yapacak ve onların menfaatlerini gözetecek bir tarım işleme kooperatifine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kooperatifler aracılığıyla çiftçiler bir araya gelerek kendi çıkarlarını koruyabilecekleri bir birlik oluşturmuş olurlar.

Tarım işleme kooperatiflerinin amaç ve yararlarını şöyle sıralayabiliriz;

- Ortakları olan üreticilerin süt, üzüm, zeytin, meyve, sebze gibi ürünlerini toplu olarak, modern makinelerle ve teknik elemanların kontrolü altında işleyerek temiz, ucuz ve standart olarak işlenmiş ürünler elde etmek,
- Geniş çaplı üretim sayesinde üretim masraflarını düşürmek,
- İşlenmiş ürünleri toplu olarak satarak yüksek fiyat elde etmek,
- Ortaklarına teknik yardımda bulunmak,
- Çiftçiler arasında birleşmeleri ve yardımlaşmaları sağlamak ve böylece kooperatifçilik hareketini geliştirmek.

Tarım işleme kooperatiflerinin başarılı olabilmesi için, bu kooperatifler sadece ortaklarının ürünlerini işlemeli, ortak sayısı kooperatifin işleme tesisinin kapasitesine göre sınırlandırılmalı, tesis masraflarının karşılanabilmesi için ortaklık payları yeterince yüksek tutulmalı ve faaliyet yılı sonunda ortaklara ödeme yapılırken ürünlerin kalitesi de dikkate alınmalıdır.

1.2.5.1. TARIM İŞLEME KOOPERATİFİ TÜRLERİ

- a) Sütçülük Kooperatifleri
- b) Şarapçılık Kooperatifleri
- c) Zeytinyağı Üretim Kooperatifi
- d) Değirmencilik Kooperatifi
- e) Tütün Kurutma Kooperatifi
- f) Meyve Kurutma ve Konserve Kooperatifi
- g) Meyve Suları Kooperatifi
- h) İpekböceği Kozası Kurutma Kooperatifi
- ı) Şekerpancarı İşleme Kooperatifi.

Tüm bu kooperatiflerin amacı, ortaklarının ürettiği ürünleri toplamak, toplanan bu ürünleri modern makinelerle ve teknik elemanların kontrolü altında işlemek ve iç ve dış pazarlarda en iyi şekilde satarak değerlendirmektir¹⁰⁶. Bu kooperatiflerden en

¹⁰⁶ Mülayim, op.cit, s. 369-373.

eski ve dünyada en çok yayılmış olan tarım işleme kooperatifleri sütçülük ve şarapçılık kooperatifleridir.

1.2.5.2. TÜRKİYE'DE TARIM İŞLEME KOOPERATİFLERİ

Ülkemizde, ayrıca tarım işleme kooperatifi adında kooperatif bulunmamakla birlikte, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinden bazıları sattıkları ürünlerin işlenmesiyle de uğraşmaktadır. İzmir ve Nevşehir Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri şarap fabrikalarında ortaklarının üzümlerini şaraba çevirip satmaktadır. İzmir Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifi de zeytinyağı ve sabun fabrikalarında ortaklarından aldığı zeytinleri işlemektedir.

Ülkemizde tarım işleme kooperatifçiliği hareketi, birkaç tarım işleme kooperatifinin ikincil faaliyeti halinde kalmış ve tek başına bir kooperatif türü olarak gelişmemiştir, çünkü ülkemizde tarımsal endüstri henüz yeni gelişmeye başlamıştır.

Türkiye'de tarımsal ürünlerin işlenmesinde kooperatiflerin payı süt sanayiinde %2,9; şarapta %2,7; zeytinyağında %6,8; bitkisel yağda %9,7; hayvan yeminde %9,5; meyve suyunda %5; unda ise %1'dir. AB ülkelerinde %30 ile %100 arasında değişen bu oranın ülkemizde %1 ile %10 arasında kaldığı görülmektedir¹⁰⁷. Tarım işleme kooperatiflerinin yaygınlaştırılması, geliştirilmesi ve üst örgütlenmelerinin tamamlanması için büyük oranda devlet desteğine ihtiyaç vardır.

1.2.6. ARAZİ KULLANMA KOOPERATİFLERİ

Arazi kullanım kooperatiflerinde, kooperatif hareket sadece alım, satış, kredi sağlanması gibi belli konularla sınırlı değildir; bu kooperatif türünde bir büyük arazi ya da çiftlik, ya da bir çok küçük işletme toplu olarak kooperatif biçiminde işletilmekte ya da bu kooperatifler bir araziyi işletmek suretiyle bizzat üretimde bulunmaktadırlar.

Arazinin kooperatif biçiminde işletilmesi ve elde edilen hasılatın ortaklar arasında paylaşılması yani toprağın ortaklaşa kullanılması temeli çok eskilere dayanan bir

¹⁰⁷ Ibid., s. 382-383.

uygulama biçimidir, ancak özellikle son 70 yılda büyük bir oranda gelişmiş ve geniş uygulama alanı bulmuştur.

Arazi kullanma kooperatifleri amaçları yönünden farklılıklar göstermektedir. Bazılarında amaç, toprak sahiplerinin kira ya da ortaklık spekülasyonlarına engel olmak; bazılarında ise bizzat üretimde bulunarak ortakların işgüçlerini en yüksek fiyatla değerlendirmektir¹⁰⁸.

Bütün diğer tarım kooperatiflerinde olduğu gibi, arazi kullanma kooperatifleri de merkez bir birlik ya da federasyon meydana getirerek üst örgütlenmeye gitmişlerdir. Ortakları tarım işçileri olan bu kooperatiflerin, daha iyi tarım yapabilmek için teknik tarım bilgisine, kanunlar karşısında zor duruma düşmemek için hukuksal bilgiye, ayrıca eğitime ihtiyaçları vardır. Bütün bu hizmetler en iyi şekilde ve tarafsız olarak ancak federasyonlar ya da merkez birlikleri tarafından sağlanabilir.

Arazi kullanma kooperatifleri Batı ülkelerinde özellikle İtalya'da geniş uygulama alanı bulmuş ve köylerdeki kronik işsizliği önlemede çok etkili olmuştur. Fransa ve İspanya'da ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu kooperatif türü, arazi ve üretim araçlarının birleştirilerek toplu üretim yapılması şeklinde görülmüştür.

Arazi kullanma kooperatiflerinin işleyişi ve ortaklarına sağladığı yararlar ülkeden ülkeye önemli farklılıklar gösterdiği için, genel bir yapı ve uygulama biçimi ortaya koymak çok zordur. Bu kooperatifler uygulandıkları her ülkede ayrı bir yapı oluşturmuş ve ülke koşullarına göre bir gelişme sergilemişlerdir.

1.2.6.1 TÜRKİYE'DE ARAZİ KULLANMA KOOPERATİFLERİ

Türkiye'de bugün arazi kullanma kooperatiflerinin hiç bir türü mevcut değildir. Diğer tarım kooperatifleri oldukça gelişmiş olmasına rağmen, ülkemizde, doğrudan doğruya araziyi işleyerek üretimde bulunan bu tür kooperatifler hiç bir gelişme gösterememişlerdir.

¹⁰⁸ Ibid., s. 294.

Son yıllarda ülkemizde bazı Avrupa ülkelerindeki kooperatiflere benzer arazi kullanma kooperatifleri kurma denemeleri görülmektedir. Bazı küçük çiftçiler, topraklarını birleştirerek toplu işleme yolunda teşebbüse geçmişlerdir, bazı yerlerdeki çiftçiler de kurmuş oldukları kooperatifler aracılığıyla toplu meyvelik ya da ağaçlık tesis etmektedir. Ancak bu birleşmelerin amacı daha çok sermayelerini arttırmak olduğu için bunları gerçek bir üretim kooperatifinden çok, şirket yönü ağır basan toplu üretim birimleri olarak nitelemek mümkündür¹⁰⁹.

Türkiye’de arazi kullanma kooperatiflerin kurulmasının önünde herhangi bir engel bulunmamasıyla birlikte 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’nda bu kooperatiflerin kurulmasını kolaylaştırıcı hükümler de yer almamaktadır. Oysa bu kooperatiflerin yaygın olduğu İtalya, Fransa ve İspanya gibi ülkelerin kooperatifçilik kanunlarında arazi kullanma kooperatiflerini özendirici yasal hükümler bulunmaktadır.

Koşulları ülkemiz koşullarına benzeyen İtalya, İspanya gibi ülkelerin bu konudaki mevzuatları incelenerek ülkemizde de arazi kullanım kooperatiflerinin geliştirilmesi, köylerdeki işsizliği önlemede ve ortakçılık ve kiracılık koşullarının ortakçı ve kiracı lehine çevrilmesinde önemli faydalar sağlayabilir. Ülkemizin tarım bünyesine uygun arazi kullanma kooperatifleri anasözleşmelerinin hazırlanmasından sonra deneme amaçlı kooperatiflerin oluşturulmasıyla başlanacak bu çalışma devlet tarafından desteklenmeli ve elde edilen sonuçlara göre bu kooperatifler ülke çapında uygulanmaya başlanmalıdır.

1.2.7. TARIM HİZMET KOOPERATİFLERİ

Tarım hizmet kooperatifleri, tarıma hizmet götüren ancak alım, kredi, sigorta, satış, işleme ve arazi kullanma kooperatifleri dışında kalan kooperatiflerdir. Bu kooperatiflerin amacı da ortakları olan üreticilerin hayat koşullarını iyileştirmektir.

Tarım hizmet kooperatifleri makine kullanma, sulama, damızlık yetiştirme ya da suni tohumlama, çiftçiler için defter tutma, soğutma ve muhafaza, ürünleri kurutma, tarımsal mücadele, köyleri elektrikleendirme, toprak ıslahı, mera ıslahı, yağmur yağdırma, dondan koruma, sağlık, taşıma, teknik rehberlik ve araştırma gibi pek çok

¹⁰⁹ Ibid., s. 414.

farklı alanda faaliyette bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin bazıları özel olarak kurulmuş olan kooperatifler bazıları ise kurulmuş olan alım, satış, işleme ya da çok amaçlı kooperatifler tarafından yürütülmektedir.

1.2.7.1. TARIM HİZMET KOOPERATİFİ TÜRLERİ

1.2.7.1.1. Makine Kullanma Kooperatifleri

Makine kullanma kooperatiflerinin amacı ortakları tarafından kullanılmak üzere muhtelif tarım makinelerini satın almak, bunların en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak ve onarımları için tamirhaneler kurmaktır. Modern ve rasyonel tarım yapabilmek için gün geçtikçe daha çeşitli makinelere ihtiyaç duyulmaktadır. Büyük çiftçilerin tek başlarına bu makineleri satın alıp kullanmaları mümkün olduğu halde küçük çiftçilerin bunu yapabilecek maddi olanakları yoktur. Ayrıca makineyle iş yapmanın ekonomik olabilmesi için bir makinenin bir yılda belirli bir saat kullanılması gerekir. Küçük çiftçiler ise ancak makineyi ortaklaşa kullanarak yani bir makine kullanma kooperatifi kurarak makinelerin yılda belirli saat çalışmasını sağlayabilirler¹¹⁰.

Makine kullanma kooperatifleri, çiftçilere ait olup, onların ferdi işletmelerindeki makine işlerini yapan ve kooperatif statüsü altında demokratik olarak yönetilen kuruluşlardır. Bu kooperatifler sahip oldukları makineleri belirli bir sıraya göre ortaklarının hizmetine sunmaktadır. Bu nedenle kooperatif ortak sayısının makinenin kapasitesine göre sınırlandırılması ve kooperatiften yararlanacak arazilerin birbirine yakınlığı kooperatifin başarısı açısından büyük önem taşımaktadır.

1.2.7.1.2. Türkiye’de Makine Kullanma Kooperatifleri

Türkiye’de küçük tarım işletmelerinin egemen olduğu bir tarımsal yapının bulunması ve tarım makineleri fiyatlarının çok yüksek olması makine kullanma kooperatiflerinin faaliyetini gerekli kılmaktadır. Ancak bu tür kooperatifler ülkemizde hiç gelişmemiştir. Sadece köylerde harman makinesi ve biçerdöver gibi

¹¹⁰ Ibid, s. 418.

bazı makinelerin köyün ortak mülkiyetinde kullanılması sözkonusudur. Bazı tarım kredi ve tarımsal kalkınma kooperatifleri ortaklarına makine kullanma hizmeti de sunmaktadır. Ancak sayıları çok az olan bu kooperatiflerin faaliyetleri, ülkemizdeki makine kullanma kooperatiflerin eksikliğini gidermede yeterli değildir.

1.2.7.1.3. Sulama Kooperatifleri

Kurak yerlerde tarımında verimin arttırılması için gerekli olan en önemli unsur toprağın yeterince sulanabilmesidir. Sulama tesisleri, özel firmalar ya da çok amaçlı kooperatifler tarafından yapılabilir. Ancak, sulama tesisinin pek çok çiftçi tarafından aynı anda yararlanması ve bu durumda çiftçilerin kullanacağı su miktarının ve su alma sırasının düzenlenmesi için sulama kooperatiflerine ihtiyaç vardır. Özellikle suyun kıt olduğu ve yaşamsal önem taşıdığı bölgelerde, su tesislerinin ortaklaşa işletilmesi esasına dayanan bu kooperatiflerin çok önemli bir işlevi vardır.

1.2.7.1.4. Türkiye’de Sulama Kooperatifleri

Ülkemizde pek çok köyde su, kooperatife benzer bir örgüt tarafından köylülere dağıtılmakta ve suyun dağıtımını kurulan bir heyetçe yapılmaktadır. Su araklarının ve kanallarının yapımı ve bakımı için de ücretli çalışanlar tutulmaktadır. Sudan yararlanan arazi sahipleri, kullandıkları miktara göre ücret ödemekte, toplanan bu paralarla da masraflar karşılanmaktadır. Bu su dağıtım örgütlerini, örf ve adetlere göre yürütülen basit sulama kooperatifleri olarak tanımlamak mümkündür.

Türkiye’de gerçek anlamda sulama kooperatifleri ise 1963 yılından itibaren “Toprak-Su Kooperatifleri” adı altında kurulmaya başlamıştır. Günümüzde isimleri “Sulama Kooperatifi”ne dönüştürülmüş olan bu kooperatiflerin amacı, devlete ait sulama tesislerinden veya tarım arazilerinden çıkarılan suyun tarımda kullanılması ile ilgili, arazi tesviyesi, tarla başı kanalları, tarla içi sulama ve drenaj gibi zirai sulama kanallarını kurmak veya kurulmuş olan sulama tesislerini işletmek, işletirmek, bakımını yapmak ve yaptırmaktır¹¹¹.

¹¹¹ Ibid, s. 427.

Sulama kooperatifleri 1163 sayılı Kooperatifler kanununa göre kurulup işletilmektedir. 2002 itibarıyla Türkiye’de 252.620 ortağı bulunan toplam 2157 sulama kooperatifi bulunmaktadır. Bunlardan Afyon, Niğde, Konya, Amasya, Erzurum, Eskişehir ve Manisa’da bulunan 7 sulama kooperatifleri birliği 2000 yılında birleşerek Türkiye Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği’ni kurmuştur.

Sulama kooperatiflerine, Tarım ve Köyışleri Bakanlığı ve Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü arasında yapılmış bir protokole göre kredi sağlanmakta ancak kredi mekanizmasının işleyişindeki güçlükler nedeniyle genellikle sağlanan kredi yetersiz kalmaktadır.

Türkiye’de bugün var olan sulama kooperatifleri ile 512.000 hektar toprak sulanmaktadır. Bu alan, ülkede sulanan tüm toprakların %9’unu oluşturmakta ve bundan 270.000 çiftçi yararlanmaktadır.

Sulama kooperatifleri yerüstü ve yeraltı sularından yararlanmalarına göre ikiye ayrılmaktadır. Yerüstü suyundan yararlanan 674 sulama kooperatifi ile toplam 92.111 hektar toprak sulanmaktadır. Yeraltı suyundan yararlanan 1.198 sulama kooperatifi ile sulanan alan ise 268.240 hektardır¹¹².

Türkiye’deki sulama kooperatifleri 2000 yılına kadar bir Merkez Birliğine sahip olmadıkları için büyük oranda devletin vesayeti altında geliştirilmişlerdir. Kooperatifler, devlet hizmetlerini köye iletmede bir araç olarak kullanılmaktadır.

1.2.7.1.5. Damızlık Yetiştirme veya Yapay Tohumlama Kooperatifleri

Bu kooperatiflerin amacı, ortaklarına aşım hizmetlerini maliyetine temin ederek, hayvancılığın ıslahını sağlamaktır. Hayvancılığın ıslahında en önemli unsur, aşım için kullanılan damızlık hayvanın niteliklerinin iyi olmasıdır. Ancak az sayıda hayvanı olan küçük çiftçi için kıymetli bir damızlığı satın almak çok zordur. Bu çiftçiler için iyi bir damızlığın hizmetinden yararlanabilmenin en iyi yolu, birleşerek bir damızlık yetiştirme kooperatifi kurmaktır. Böylece üreticiler bu kooperatif

¹¹² Ibid., s. 428.

aracılığıyla iyi bir damızlık satın alabilir ve bu damızlığın hizmetinden ufak bir ücret karşılığında yararlanabilirler.

Bu kooperatifler, hayvancılıkta yapay tohumlama uygulanmaya başlanmasından sonra hızla gelişmişlerdir. Yapay tohumlama sayesinde bir boğa ile 15.000 inek aşılabilir. Bu bakımdan yapay tohumlamada damızlığın niteliği daha da önem kazanmaktadır. Yapay tohumlama yapılabilmesi için teknik personele ve veterinerlere de ihtiyaç vardır. Bu nedenle, artık aşılama bir çiftçinin kişisel olanakları ve kapasitesi ile tek başına gerçekleştiremeyeceği bir niteliktedir. Bu da, bu alanda kooperatifçiliğin gelişmesini hızlandırmaktadır.

1.2.7.1.6. Türkiye’de Damızlık Yetiştirme veya Yapay Tohumlama Kooperatifleri

Ülkemizde henüz hiç bir damızlık yetiştirme ve yapay tohumlama kooperatifi yoktur. Oysa hayvancılığın tarımımızda önemli bir yeri vardır. Ayrıca hayvanlarımızın verimi düşüktür ve kalitelerinin ıslahı gereklidir. Bu ıslahın çiftçilerimizce yapılması mümkün olmadığı gibi, ülkenin her tarafına yayılmış bulunan milyonlarca hayvana devletin kaliteli hayvan tohumu iletmesi de çok zordur.

Tüm bu nedenlerden dolayı, hayvancılığının gelişmesinde ve ıslahında damızlık yetiştirme ve özellikle yapay tohumlama kooperatiflerine ihtiyaç vardır. Ülkemizde bu hizmet, Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca 1995 yılında çıkarılan “Türkiye’de Damızlık Süt Sığırtı Yetiştiricileri Birliği Hizmetleri Hakkında Yönetmelik” uyarınca kurulan Damızlık Sığırtı Yetiştiricileri Birlikleri tarafından verilmektedir. Ancak bu birlikler tam olarak kooperatiflerin yerini tutmamaktadır, çünkü yapay tohumlama hizmetinin maliyet fiyatına elde edilmesi sadece kooperatifler vasıtasıyla gerçekleşebilir. Damızlık yetiştirme ve yapay tohumlama kooperatiflerinin ülkemizde gelişmesi ise ancak devlet tarafından finansal ve teknik destek sağlanması koşuluyla mümkün olacaktır ¹¹³.

¹¹³ Ibid, s. 433.

1.2.7.1.7. Su Ürünleri Kooperatifleri

Su ürünleri kooperatiflerinin amacı, her türlü su ürünlerinin üretimi, yetiştiriciliği, avcılığı, işleme, depolama ve pazarlama konularında ortaklarına hizmet vermek ve bu alanda faaliyet veren tesisleri kurmak ve işletmektir.

1.2.7.1.8. Türkiye’de Su Ürünleri Kooperatifleri

Türkiye’de bu kooperatifler 1965 yılından itibaren gelişmeye başlamış, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun kabulünden sonra da serbestçe kurulup işletilmişlerdir.

2002 yılı itibarıyla ülkemizde bu amaçla kurulmuş ve halen faaliyet gösteren 413 su ürünleri kooperatifinin 21.719 ortağı bulunmaktadır. 8 Birliğe bağlı olarak çalışan bu kooperatifler, henüz bir Merkez Birliği oluşturamamıştır. Bir an önce bir Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği’nin oluşturularak, bu birliğin Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine üye olması, su ürünleri kooperatifçiliğinin ulusal ve uluslararası kooperatifçilik hareketine entegre olması açısından büyük önem taşımaktadır.

1.2.7.1.9. Tarımsal Muhasebe Kooperatifleri

Kredi ve maliyet hesaplarını yapabilmek ve teknik tarıma uyabilmek için bütün tarım işletmelerinin defter tutmaları gerekmektedir. Ayrıca pek çok ülkede tarımsal vergi dolayısıyla çiftçiler defter tutmak zorundadır. Büyük çiftçiler işletmelerinin defterlerini kendileri tutabildikleri gibi bu işi ücretli elamanlara da yaptırabilirler. Küçük çiftçilerin pek çoğu ise defter tutabilecek düzeyde değildir, defter tutmak için ücretli eleman çalıştırmaları da ekonomik olarak mümkün değildir. Bu nedenle bazı ülkelerde, küçük çiftçiler bu sorunu halledebilmek için tarımsal muhasebe kooperatifleri kurmaktadır.

Tarımsal muhasebe kooperatiflerinin görevi, ortakları olan çiftçilerin defterlerini tutmak ve idari konularda ortaklarına yardımda bulunmaktır. Kooperatif ortakları, her sonunda o haftanın çiftlik kayıtlarını kooperatife getirmekte ve kooperatif uzmanları gerekli işlemleri yaparak bu kayıtları defterlere geçirmektedir.

1.2.7.1.10. Türkiye’de Tarımsal Muhasebe Kooperatifleri

Ülkemizde tarımsal muhasebe çok önemli olmakla birlikte bu tür kooperatifler gelişmemiştir. Ancak çiftçilerimizin pek çoğunun kendi defterlerini tutması ya da bu iş için ücretli eleman çalıştırması mümkün değildir. Bu nedenle bu hizmeti üreticiye maliyet fiyatına ulaştıracak, bağımsız tarımsal muhasebe kooperatiflerinin kurulması ya da mevcut tarımsal kooperatiflerin kuracakları özel bir örgüt aracılığıyla ortaklarına bu hizmeti vermesi tarım işletmelerimizin rasyonelleştirilmesi ve AB’ye uyumu açısından çok büyük önem taşımaktadır.

Tarım hizmet kooperatiflerin, bu sayıların dışında ayrıca Köy Sağlık Kooperatifleri, Yonca Kurutma Kooperatifleri, Soğuk Hava Deposu Kooperatifleri, Köyleri Elektriklendirme Kooperatifleri ve Tarımsal Taşıma Kooperatifleri gibi ülkemizde pek yaygın olmayan ancak kurulmasının çiftçilerimiz açısından faydalı olacağı türleri de bulunmaktadır.

1.3. ÇOK AMAÇLI TARIM KOOPERATİFLERİ

Çok amaçlı kooperatifler, ortaklarının her tür ihtiyacını birden karşılamak üzere kurulan kooperatiflerdir.

Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ülkemizde var olan çok amaçlı kooperatiflerdir.

1.3.1. TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİ

Tarımsal kalkınma kooperatifleri, ortaklarının bütün yönlerden kalkınmasını hedef alan çok amaçlı kooperatiflerdir. Bu kooperatiflerin temelini, 1965 yılından itibaren kurulmaya başlamış ve sonraları çok büyük gelişme göstermiş olan Köy Kalkınma Kooperatifleri oluşturmaktadır. Ancak Köy Kalkınma Kooperatiflerinin adı Tarım ve Köyişleri bakanlığınca 1989 yılında “Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri” olarak değiştirilmiştir.

Ülkemizde çok amaçlı tarımsal kalkınma kooperatiflerinin oluşumu, tek amaçlı tarım kooperatiflerine göre oldukça yenidir. Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin temeli

olan köy kalkınma kooperatifleri ilk olarak 1965 yılında kurulmaya başlamış ve hızla yayılmıştır. Bu kooperatiflerin sayısı, 1966 yılında 558'e, 1971 yılında 2270'e, 1974 ise yılında 6000'e ulaşmıştır. 1989 yılı itibarıyla ülkedeki mevcut 5275 köy kalkınma kooperatifinin ortak sayısı 468.810, birlik sayısı ise 63'tür.

1989 yılında köy kalkınma kooperatiflerinin adı değiştirildiğinden, bu tarihten sonra istatistiklerde tarımsal kalkınma kooperatiflerinin sayıları yer almaktadır. 1990 yılı itibarıyla 3.250 kooperatifin 522.500 ortağı ve 73 birliği varken 2002 yılında kooperatif sayısı 5.064, ortak sayısı 728.588 ve birlik sayısı 60 olmuştur¹¹⁴. Bunların 17 tanesi köy kalkınma, 15 tanesi ormancılık, 14 tanesi hayvancılık, 7 tanesi tarımsal kalkınma ve 7 tanesi de çay kooperatifleri birliğidir.

1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun çıkmasıyla köy kalkınma kooperatifleri demokratik olarak üst örgütlenmeye de gitmişler, önce iller düzeyinde bölge birliklerini kurmuşlar, 1971 yılında da kısa adı "KÖY-KOOP" olan merkez birliğini oluşturmuşlardır. Bölge birlikleri ve merkez birliği 1980 yılına kadar büyük gelişme göstermiş, ancak KÖY-KOOP 1980 yılında kapatılmış, pek çok bölge birliğinin faaliyeti de durdurulmuştur. Daha sonra yeniden faaliyete geçen bu birlikler ancak 1999 yılında yeni bir merkez birliği kurmayı başarmışlardır.

Bugün var olan 60 kooperatif birliğinin oluşturduğu 1 adet Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği (KÖY-KOOP), 1 adet Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP), 1 adet de Çay Kooperatifleri Merkez Birliği bulunmaktadır.

Ülkemizde var olan tarımsal kalkınma kooperatiflerinin amaçları şunlardır;

- Ortakların her türlü bitkisel, hayvancılık ve ormancılık konularındaki istihsalini geliştirmek ve ihtiyaçları ile ilgili temin, tedarik, işletme, pazarlama ve değerlendirme faaliyetlerinde bulunmak,
- Ortakların ekonomik ve sosyal yönden gelişmelerine yardımcı olmak, iş sahası temin etmek,

¹¹⁴ Ibid., s. 448.

- Ortakların ekonomik gücünü arttırmak için tabii kaynaklardan faydalanmak, el ve ev sanatları ile tarımsal sanayinin gelişmesini sağlayıcı tedbir almaktır.

Tarımsal kalkınma kooperatifleri, tek amaçlı kooperatiflerin tümünün ayrı ayrı sağladıkları alım, tüketim, satış, işleme, kredi, sigorta gibi bütün hizmetleri beraberce ortaklarına sağlama amacını gütmektedir.

Ülkemiz tarımında polikültür bir yapının hakim olması nedeniyle, tarımsal kalkınma kooperatifleri oldukça yaygındır. Üreticiler birden fazla ürün üretmekte, bu nedenle de farklı girdilere ihtiyaç duymakta ve ürettiği ürün çeşitlerine göre farklı pazarlama yapıları ile karşılaşmaktadır. Bu da üreticinin her tür ihtiyacına cevap veren tarımsal kalkınma kooperatiflerini gerekli kılmaktadır¹¹⁵.

Çok amaçlı tarımsal kalkınma kooperatifleri, yönetim ve faaliyetlerinde bağımsız kuruluşlardır. Bu kooperatiflerde devletin rolü, kooperatiflerin kuruluşlarını özendirme, olara yol gösterme, genel kooperatifçilik ve teknik konularda eğitimlerini sağlamak, kooperatif ve ülke koşullarına uygun yatırım faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için danışmanlık yapmak ve bu faaliyetler için gerekli finansman olanaklarının hazırlanmasında yardımcı olmaktır.

Tarımsal kalkınma kooperatifleri köylere yönelik yatırımlar yapmaktadır. Bu sayede, köylerimizde çeşitli fabrikalar, mandıralar, depolar ve seralar kurulmuştur. Bu kooperatifler ayrıca, kırsal alanda kooperatifçiliğin yukarıdan değil, tabandan gelişmesini sağlamış ve bu konuda üreticinin payını arttırmıştır. Tarımsal kalkınma kooperatifleri, gerçek sahipleri olan köylüler ve küçük tarım üreticileri tarafından kurulup geliştirilmişlerdir. Bu nedenle tarımsal kalkınma kooperatifleri kırsal alanda kooperatifçiliğin gelişmesi ve köylerin kalkınmasına bu anlamda da katkıda bulunmuşlardır.

Açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, ülkemizde tarımsal amaçlı kooperatiflerin faaliyetine yönelik olarak tek bir kanun mevcut olmayıp adı geçen kooperatifler

¹¹⁵ Ziraat Odaları Birliği, **Zirai ve İktisadi Rapor 1999-2000**, op.cit.

genel kooperatifler kanunu ile, özel kanunlara tabi kurulmuş kooperatifler olarak faaliyet göstermektedirler. Tarımsal Kalkınma, Su Ürünleri, Sulama, Pancar Ekicileri kooperatifleri 1969 tarih ve 1163 sayılı Genel Kooperatifler Kanununa, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri 1995 tarih ve 553 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri 1985 tarih ve 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununa ve Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri 1969 tarih ve 1196 sayılı Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanununa tabidir.

Tablo 6. Tarımsal Kooperatif Nevi, Ortak Sayısı ve Üst örgütleri (Haziran 1999)

Kooperatif Nevi	Tabi Olduğu Mevzuat	Kooperatif Sayısı		Ortak Sayısı		Kooperatif Birliği		Merkez Birliği	
		Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)
Tarımsal Kalkınma	1163	4822	47,8	648.558	13,47	36	1908	2	16
Pancar Ekicileri Kooperatifleri	1163	28	0,3	1.591.770	33,07	1	27	-	-
Sulama Kooperatifleri	1163	1952	19,3	245.375	5,10	7	324	-	-
Su Ürünleri Kooperatifleri	1163	374	3,7	19.058	0,40	4	75	-	-
Tarım Kredi Kooperatifleri	1581	2538	25,1	1.571.397	32,64	16	2538	1	16
Tarım Satış Kooperatifleri	3186	330	3,3	715.075	14,85	16	330	-	-
Tütün Tarım Satış	1196	51	0,5	22.482	0,47	-	-	-	-
TOPLAM		1.009	100	4.813.735	100	80	5.202	3	32

Kaynak: Tarımsal Üretici Birliklerinin Geliştirilmesine Yardım Projesi Ulusal Çalışma Grubu Tebliği, Antalya, (20-23 Eylül 1999).

Bu kooperatiflerden Tarım Satış Kooperatifleri, Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığının diğer tarımsal kooperatiflerde Tarım ve Köy İşleri Bakanlığının yetki ve sorumluluğu altında bulunmaktadır. Bugün tarımsal amaçlı kooperatiflerin sayısı 10.095'e ortak sayısı da 4. 813. 735'e ulaşmıştır¹¹⁶.

Ancak tarımsal kooperatifçiliğin gelişmesi büyüteç altına alındığında gelişmenin daha çok sayısal olduğu, ve kooperatiflerin kendinden beklenen görevleri gerçek anlamda yerine getiremedikleri görülmektedir. Bu bağlamda tarım kooperatiflerinin geliştirilip kendinden beklenen gerçek işlevlerine kazandırılabilmesi için, öncelikle kooperatifler konusunda mevcut olan yasal karmaşanın giderilmesi ve tüm kooperatiflerin, kooperatifçilik ilkelerine uygun tek bir demokratik yasaya tabi olmaları sağlanmalıdır.

2. TÜRKİYE'DE ZİRAAT ODALARI VE TÜRKİYE ZİRAAT ODALARI BİRLİĞİ

2.1. ZİRAAT ODALARI

Ziraat Odaları üreticilerin mesleki örgütleridir. Kamu kurumu niteliğindeki Ziraat Odaları, üyelerinden aldıkları güç ölçüsünde görevlerini yerine getirmekte ve üretici refahının artması için çalışmaktadırlar. Hali hazırda bu odalara kayıtlı yaklaşık 3 milyon çiftçi bulunmaktadır¹¹⁷.

2.1.1. ZİRAAT ODALARININ TARİHÇESİ

Ziraat Odaları ilk kez 1881 yılında çıkarılan bir tüzükle kurulmuş ve 1881-1897 döneminde Ziraat Odaları'nın sayısı 99'a yükselmiş ancak, genellikle bir danışma kurulu niteliğinde olan Ziraat Odaları, o dönemde yeterli düzeyde hizmet verememiştir. 1912 yılında çıkarılan bir tüzükle Ziraat Odaları'nın ilçe düzeyinde

¹¹⁶ Erdoğan, op.cit., s. 19.

¹¹⁷ Ibid., s. 18.

kurulması sağlanmış, ancak Ziraat Odaları'na yeterince mali kaynak temin edilemediğinden, Odalar kendilerinden beklenen görevleri yerine getirme konusunda yine çok başarılı olamamışlardır.

Cumhuriyet döneminde 1937 yılında yürürlüğe giren 3203 Sayılı Ziraat Vekaleti Vazife ve Teşkilatı Kanununun 6 ve 7. maddelerine göre, Ziraat Odaları'nın yeniden canlandırılmasına çalışılmış ve bu amaçla 1940 yılında yeni Ziraat Odalarının kurulması için seçimler yapılmıştır. Ancak, başarılı bir sonuç elde edilememiş ve Ziraat Odaları'nın, çiftçileri bünyesinde toplayan aktif bir kuruluş haline gelmesi için özel bir kanuna ihtiyaç olduğuna karar verilmiştir.

6964 Sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu, 1957 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak, kanuna ilişkin tüzük zamanında çıkarılmadığı için; Ziraat Odaları'nın faaliyete geçmeleri 1963 yılından itibaren başlamıştır. Aradan geçen süre içerisinde, 6964 Sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanununun bazı maddeleri, 1971 yılında 1330 Sayılı Kanunla, 1984 yılında ise 1979 Sayılı Kanunla değişikliklere uğramıştır¹¹⁸.

Çiftçilik ile uğraşanların yasal kuruluşu olan Ziraat Odaları da, diğer meslek kuruluşları gibi hukuki dayanağını anayasadan alan, kamu kurumu niteliğinde mesleki kuruluşlardır. Nitekim, Anayasanın 135. maddesinden anlaşılacağı gibi “kamu kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşlar” ancak kanunla kurulabilmektedir. 6964 Sayılı Kanunun 1979 Sayılı Kanunla değişen 2. maddesine göre, her ilin merkez ilçesi ile bağlı ilçeler, Ziraat Odası'nın faaliyet alanı sayılmaktadır.

Ülkemizde halen 654 Ziraat Odası'nda 3.800.000 çiftçi kayıtlıdır. Ziraat Odaları'nın her köyde bir delegesi vardır. Ülke genelinde köy delegelerinin sayısı 35.000'den fazladır. Bu odalarda, 15.000 yönetici ve 2500'den fazla personeli bulunmaktadır¹¹⁹.

¹¹⁸ www.tzob.org.tr, op.cit.

¹¹⁹ Ibid.

2.1.2. ZİRAAT ODALARININ KURULUŞU

Ziraat Odaları 6964 Sayılı Kanunun 7 ve 8. maddelerinde belirtilen umumi heyetin oluşturulması ve faaliyete geçmesi ile kurulur. Ziraat Odalarının çalışma sahaları ilçe sınırlarıdır. Kanuna göre, her ilin merkez ilçe ve bağlı ilçelerinde bir Ziraat Odası'nın kurulması gerekmektedir. Ancak, Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin gerekçeli kararı ile odası kurulamamış ve on dörtten daha az muhtarlık çevresi olan ilçelerdeki üreticiler, kendilerine en yakın ilçedeki Ziraat Odasına kaydolar ve bu odanın hizmetlerinden yararlanırlar.

Odanın bulunduğu ilçe ve merkez ilçede, her yıl Eylül ayında, Ziraat Odasına köy muhtarlarınca köydeki üreticiler hakkında beyannameler teslim edilir. Dört yılda bir Aralık ayında köy delege seçimleri ve seçilen delegelerle iki yılda bir Şubat ayında Ziraat Odası seçimleri yapılır. Mart ayında da ildeki Ziraat Odaları, aralarında Genel Kurul delege seçimi yapar ve yine iki yılda bir Mayıs ayında Birlik Genel Kurulu seçilir.

Ülke genelinde, il bazında 80 adet İl Koordinasyon Kurulu bulunmaktadır. Bu kurullar, ildeki Ziraat Odaları arasındaki koordinasyon çalışmalarını yürütmektedir. Diğer taraftan, illerin buldukları tarımsal bölgeler dikkate alınarak oluşturulan 9 adet de Bölge Başkanlığı vardır.

2.1.3. ZİRAAT ODALARININ AMACI

Ziraat Odaları'nın kuruluş amacı; meslek hizmetleri görmek, tarım sektörünün her alanının genel menfaatlere uygun olarak gelişmesine ve devletin tarımsal plan ve programlarının gerçekleşmesine yardımcı olmak, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslek faaliyetlerini kolaylaştırmak ve çiftçilerin birbirleri ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni sağlamaktır. Ziraat Odaları, tüm bu amaçları en iyi şekilde gerçekleştirmek ve tarımda mesleki disiplin ve ahlak birliğini korumak amacıyla kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır.

2.1.4. ZİRAAT ODALARININ GÖREV VE FAALİYETLERİ

6964 Sayılı Kanunda ayrıntılı olarak belirtilen Ziraat Odaları'nın görevleri şunlardır¹²⁰;

- Tarım ve çiftçiyi ilgilendiren her türlü bilgi ve haberleri toplamak, bu mevzularda her türlü inceleme, endeks ve istatistikleri yapmak, yayınlamak ve ilgililere istenilen bilgi ve kayıtları vermek,
- Bakanlıklara veya bunlara bağlı kuruluşlara, idari makamlara, belediyelere, bankalara ve diğer mesleki odalara faaliyet konularına uygun tekliflerde bulunmak, Ticaret ve Sanayi Odaları, borsalar, hal ve mezbahalar ile umumi sergilere ve gerekli gördüğü yerlere temsilci göndermek,
- Tarımın gelişmesi için gerekli mevzuat değişikliklerini yapılabilmesi ve yeni mevzuat çıkarmak amacıyla Türkiye Ziraat Odaları Birliği'ne teklifte bulunmak,
- Köylerin sosyal ve ekonomik yönden kalkınmasına ait plan ve programların hazırlanmasında, ilgili idare ve teşekküllerle işbirliği yapmak ve onlara yardımcı olmak,
- Çiftçilere pratik bilgiler vermek üzere eğitici ziraat kursları, ve konferanslar düzenlemek, tarımsal eğitimi teşvik etmek amacıyla, tarımsal öğretim ve eğitim sistemi hakkında görüş ve önerilerini ilgililere bildirmek,
- Faaliyet bölgelerindeki ormanların korunması, çıplak yerlerin ağaçlandırılması, elverişli yerlerde kavaklık, söğütlük gibi ağaçlıkların kurulması için halkı teşvik etmek ve gerekli telkinlerde bulunarak ağaç ve orman sevgisini yaymak,
- Çiftçi kütüklerini tutmak, çiftçilere, kredi ve tohumluk verecek kuruluşlara, kredilere ve verilecek tohumluklara esas olacak gerekli bilgiyi bildirmek ve bunların yerinde kullanılıp kullanılmadığını inceleyerek ilgili kuruluşlara bilgi vermek,
- Dünya tarımındaki bilimsel gelişmelere uygun, modern tarım işletmesi kurmak isteyenlere yol göstermek, bunların plan ve hesaplarını yaptırmak, kredi imkanlarını hazırlamak, çiftçilerin her türlü tarımsal faaliyetleriyle ilgili

¹²⁰ Ibid.

ihtiyaçların giderilmesini ve üreticilerin odaca temin edilecek uzman ve ustalardan ücretsiz olarak faydalanmasını sağlamak,

- Sergi ve panayırklar açmak, yarışmalar düzenlemek ve ürünlerin standartlaşmasına çalışmak,
- İlgililerin ve resmi makamların talebi üzerine, meslek ihtilaflarında hakemlik görevini üstlenmek ve mahkemelere bilirkişi göndermek,
- Tarımsal konularda, diğerk meslek odaları ve kuruluşlarla işbirliğı yapmak.

Ziraat odaları maddi olanaklarının yeterli olması halinde şu görevleri de yerine getirmektedir;

- Tarım Bakanlığı ile işbirliğı yaparak tarım ile ilgili laboratuvar, müze, kulüp, kitaplık, seyyar sinema, ilaçlama ve tohum satış yeri, bitki ve hayvan hastalıkları ile mücadele tesisi, her çeşit zirai sanayi tesisi, fidanlık ve ağaçlık, damızlık ve numune ahır ve ağılı, aşım durağı, örnek ziraat işletmelerini açmak ve işletmek; sulama, kurutma, ağaçlandırma, toprak koruma ve verimliliğı muhafaza için tatbikat grupları kurmak,
- Tarım ile ilgili kooperatifler kurmak veya bunlara ortak olmak,
- Yetenekli ve muhtaç çiftçi çocuklarının, ülke içi ve dışında ziraat okullarında oda hesabına okumalarını sağlamak ve ihtisas ve staj için yurt dışına göndermek,
- Çiftçiyi aydınlatmak amacıyla mesleki yayınlar yapmak.

Bu görevler yanında Ziraat Odaları şu faaliyetleri de yürütmektedir;

- Üreticilere yapılan desteklerde gerçek çiftçilerin desteklerden yararlanmasını sağlamak üzere, üyelerle ilgili belgeler düzenler ve üyelerin faaliyetlerini takip eder,
- Başta biçerdöver tescili olmak üzere, üreticinin alet makine varlığına ait kayıtları tutar,
- Üreticilerin ihtiyacı olan gübre, tohumluk, zirai ilaç, tarım alet makineleri odalara ait olan satış yerlerinde karşılanır ve yörede bu girdilerde bir fiyat dengesi sağlanmaya çalışılır.

Ziraat Odaları, tüm bu faaliyetleri gerçekleştirmek ve görevleri yerine getirmek için ihtiyaç duydukları geliri şu kaynaklardan elde etmektedir;

- Odaya giriş ücreti,
- Yıllık aidat,
- Yayın geliri,
- Bağış ve yardımlar,
- Tesis ve iştiraklerden elde edilecek karlar,
- T.C. Ziraat Bankası, Tarım Bakanlığı ve Ticaret Borsaları'nın gelirlerinden düşen pay,
- TZOB'dan yapılacak yardımlar.

Türkiye'de Ziraat odaları, bir baskı grubu oluşturamamaktadır. Yasal mevzuata göre, Ziraat Odaları siyasetle uğraşması, siyasal parti, sendika ve derneklerle ortak hareket etmesi yasaktır. Bu durum gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında, Ziraat Odaları ve Birliklerinin etkinliğini engellemektedir. Hükümet-Oda işbirliğinin zayıflığı da, bu kuruluşun hükümet ve parlamento'ya etki etmesine olanak vermemektedir¹²¹.

2. 2. TÜRKİYE ZİRAAT ODALARI BİRLİĞİ

2.2.1. TÜRKİYE ZİRAAT ODALARI BİRLİĞİ'NİN KURULUŞU

Ankara'da bulunan Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Ziraat Odaları'nın bağlı bulunduğu örgüt merkezini oluşturmaktadır. İl Genel Kurulları'nda, Birlik Genel Kurulu'na illerden delegeler seçilmekte ve bu delegeler Ankara'da toplanacak Birlik Genel Kurulu'nu oluşturmaktadır.

İki yılda bir Mayıs ayında yapılan Türkiye Ziraat Odaları Birliği Genel Kurulunda, on kişiden oluşan Birlik Yönetim Kurulu üyeleri ve seçilir. Yönetim kurulu da kendi arasından bir başkan seçer.

¹²¹ Özkan, op.cit.

Merkezdeki idari yapılanma, başta 10 kişiden oluşan yönetim kurulu olmak üzere, bir genel sekreteri, teknik ve idari genel sekreter yardımcıları ile bunlara bağlı birimlerden oluşmaktadır. Birlik merkezinde yaklaşık 70 personel görev yapmaktadır¹²².

2.2.2. TÜRKİYE ZİRAAT ODALARI BİRLİĞİ'NİN GÖREVLERİ

TZOB'un görevlerini şöyle sıralamak mümkündür;

- Ziraat Odaları arasındaki ihtilafları çözümlmek,
- Ziraat Odaları arasında işbirliği ve uyumu sağlamak,
- Hükümetin tarım politikası ve programının uygulanmasına yardımcı olmak ve Ziraat Odalarının sonuçlar hakkındaki görüşlerini Hükümete bildirmek,
- Tarım ve üretici ile ilgili mevzuatı incelemek ve bunlar hakkındaki düşüncelerini ilgili makamlara bildirmek,
- Genel raporlar düzenleyerek Tarım Bakanlığı'na vermek ve yayınlamak,
- Yurt dışındaki Ziraat Odaları'nın hizmet ve faaliyetlerini izlemek, tarımsal yayın ve yeniliklerden Türk çiftçisini haberdar etmek ve Tarım Bakanlığı'na rapor vermek,
- Sergi ve fuarlar düzenlemek,
- Uluslararası benzer kuruluşlara üye olmak veya bu kuruluşların fahri temsilciliğini yapmak,
- Ziraat Odaları'nı teftiş etmek ve denetlemektir.

2.2.3. TÜRKİYE ZİRAAT ODALARI BİRLİĞİ'NİN FAALİYETLERİ

TZOB, 6964 Sayılı Kanununun 24. maddesinde belirtilen görevleri ile ilgili olarak tarım politikasının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak ve uygulanan tarım politikasının sonuçlarını değerlendirmek için raporlar hazırlar. Bu raporlar, çiftçilerin uygulanan politikalar hakkındaki düşüncelerinden yararlanarak hazırlanmaktadır.

¹²² www.tzob.org.tr, op.cit.

Böylece tarım sektörünün ülke ekonomisine yaptığı katkının artırılmasına ve çiftçilerin ekonomik ve sosyal yönden gelişmesine çalışılmaktadır¹²³.

TZOB, tarım sektörü ile ilgili toplantılara iştirak eder veya bu tür toplantıların düzenlenmesi konusunda çalışmalar yapar. Ayrıca tarım ile ilgili yeni kanun teklifleri hazırlar ve hazırlanan kanun teklifleri ile ilgili görüş bildirir.

TZOB'nin bir diğer işlevi de, hükümet yetkilileri ile görüşmeler yaparak, çiftçilerin sorunlarını ve bunların çözümüne ilişkin önerileri iletmesidir. Diğer taraftan zaman zaman yapılan bölgesel toplantılarla, çiftçilerin uygulanan tarım politikaları ile ilgili görüşleri belirlenmektedir.

Diğer taraftan, TZOB uluslararası platformlarda da ülkemizi temsil etmekte, üreticilerimizin ve ülkemizin menfaatlerini korumaktadır. Birliğin üyesi bulunduğu uluslararası kuruluşlar; IFAP ve CEA'dır.

TZOB, ayrıca, çiftçi eğitimi konusunda faaliyetler yürütmektedir. Bu amaçla Önder Çiftçi Danışmanlık Projesi kapsamında Önder Çiftçi Danışmanlık Dernekleri kurdurulmuş olup bu dernekler aracılığı ile üreticilerin eğitimi sağlanmaktadır.

TZOB, faaliyetlerinin finansmanını elde ettiği gelirlerle yapmaktadır. TZOB'un gelirleri şunlardır;

- Odalardan alınan paylar,
- Tarım Bakanlığı'ndan alınan destek,
- Ticaret Borsaları'ndan alınan pay,
- TC Ziraat Bankasından alınan destek,
- Tesis ve iştiraklerden elde edilecek karlar,
- Yayın geliri,
- Bağış ve yardımlar.

¹²³ Ibid.

2.2.4. ZİRAAT ODALARI'NIN YAPTIĞI ÖRNEK ÇALIŞMALAR

A. Önder Çiftçi Projesi

Amacı, kendi sorumluluklarıyla çalışan çiftçilerin, ortaklaşa ve birbirine yardımcı olarak çalıştıkları bir organizasyon modelinin ortaya çıkarılması ve dolayısıyla, üretimde kalite ve verimi aynı anda artırmak olan “Önder Çiftçi Projesi”; Türkiye Ziraat Odaları Birliği ve Alman Tarım Birliği'nin işbirliği ile 1986 yılında pilot bölge olarak seçilen Tekirdağ İli'nde faaliyete başlamıştır.

Tekirdağ'ın Merkez, Muratlı, Malkara ve Çorlu İlçeleri'nde kurulan dernekler, üye çiftçilerine danışmanlık hizmeti vermektedirler. Eylül 1996 yılında projenin kapanışıyla Alman Tarım Birliği'nin projeye olan katkıları sona ermiştir, ancak proje sonucu oluşan bu 4 adet Danışmanlık Derneği, TZOB ve üye çiftçilerinin katkılarıyla faaliyetlerini başarıyla sürdürmektedir.

Bundan sonra Birliğin amacı, bu tür danışmanlık derneklerinin ülkemizin diğer yörelerinde de kurulmasıdır. 2002 yılında Alman Tarım Birliği ile Birliğimiz arasında imzalanan işbirliği anlaşması ile TZOB, söz konusu derneklerin yaygınlaştırılması ile ilgili çalışmalarda bulunacağını, Alman Tarım Birliği de kurulmuş ve kurulacak olan tüm derneklere teknik anlamda her türlü desteği vereceğini belirtmiştir.

Bu çerçevede halen Tekirdağ'da bulunan Merkez, Malkara, Muratlı ve Hayrabolu derneklerinin haricinde Polatlı, Bafra, Silivri, Ceylanpınar, Osmaniye, Yüreğir ve Şanlıurfa Merkez'de kurulmuş bulunan yeni derneklerle Türkiye'deki Önder Çiftçi danışmanlık derneği sayısı 11'e ulaşmıştır.

B. Yayın Çalışmaları

Ziraat Odaları gerek kanunla kendisine verilmiş olan görevler ve gerekse ülke çapında her ilçede teşkilatlanmış olmaları yönlerinden Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndan sonra tarımsal yayım hizmetleri veren ve böylece Bakanlığın bu

alandaki yükünü hafifleten en uygun çiftçi örgütüdür. Gelişmiş birçok Avrupa ülkesinde tarımsal yayım hizmetlerinin büyük bir bölümü ziraat odaları tarafından verilmektedir. Buna en çarpıcı örnek Fransa Ziraat Odalarından verilebilir. Neredeyse ülkemizdeki Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın tüm görevleri Fransa'da Ziraat Odaları tarafından yerine getirilmektedir¹²⁴.

Türkiye Ziraat Odaları Birliğinin aylık yayını olan "Çiftçi ve Köy Dünyası" adlı dergi 1985 yılından bu tarafa düzenli olarak yayın hayatına devam etmekte, eğitici ve güncel içeriği ile tarım kesimindeki haberleşme ve eğitim konularında büyük bir boşluğu doldurmaya ve tüm üreticilerimize faydalı olmaya çalışmaktadır. Dergi, çiftçilerin ter türlü sorununa, Ziraat Odalarının etkinliklerine, iç ve dış tarımsal haberlere ve gelişmelere, Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerine, her türlü tarımsal gelişmeye, okuyucuların istek ve sorularına, Resmi Gazetede yayımlanan kanun, karar, yönetmelik ve tebliğlere, Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin yaptığı ve katıldığı tüm faaliyetlere ve ayrıca tarımla ilgili uzmanların, araştırmacıların ve Ziraat Fakültesi Öğretim Görevlilerinin araştırma ve makalelerine yer vererek tarımsal gelişmelerin çiftçilerimize ulaştırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Türkiye Ziraat Odaları Birliği de kuruluşundan bu yana geniş bir kitap arşivine sahiptir. TZOB, Ziraat Fakültelerindeki öğretim görevlilerinin yaptığı çeşitli araştırmaların "Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayın" olarak basımını üstlenmiş ve bugüne kadar 250'yi aşkın kitap yayınlanmıştır.

Ancak yine de Ziraat Odalarının tarımsal yayım konusundaki potansiyelleri, bu tür hizmetlerin verilmesi iyi bir altyapıyla birlikte belirli bir finansman yükünü de beraberinde getirdiği için yeterince kullanılamamaktadır. Yapısal güçlenmelerinin sağlanması ile birlikte tarımsal yayım konusunda daha aktif hale gelecek olan ziraat odaları, böylece hem Bakanlığın bu konudaki iş ve finansman yükünün bir kısmını üstlenebilecek, hem üyelerinin sorunlarına çözüm bulmada yardımcı olabilecek hem de ziraat mühendisi, teknisyeni ve veteriner istihdam ederek bu alandaki işsizliğin giderilmesine büyük katkılar sağlayacaktır. Ziraat Odalarının, yapılacak gerekli düzenlemeler ile, tarımda danışmanlık hizmetlerini yüklenmesi de mümkündür¹²⁵.

¹²⁴ Ziraat Odaları Birliği, **Zirai ve İktisadi Rapor 1999-2000**, op.cit.

¹²⁵ Ibid.

3. TÜRKİYE’DE BİRLİKLER

3.1. DAMIZLIK SIĞIR YETİŞTİRİCİLERİ BİRLİKLERİ

Ülkemizde, sığırılığın geliştirilmesi ve yetiştiricilerin yaşam standartlarının yükseltilmesi amacıyla çeşitli projeler uygulanmakta ve bu projeler ile ülke sığırılığının içinde bulunduğu sorunlara kamu ve özel sektör aracılığı ile çözümler getirilmeye çalışılmaktadır.

Yetiştiricilerin yapılan çalışmalara daha etkin katılımını sağlamak amacıyla 1980’li yılların sonunda yabancı ülkeler ile işbirliği çerçevesinde projeler başlatılmış ve yetiştiriciler kendi örgütlerini kurma yönünde, Türk-Alman ve Türk-İtalyan Teknik İşbirliği kapsamında uygulanmaya konan proje çalışmaları sonunda, 1995 yılında bu birliklerin kurulması için gerekli yasal çerçeve oluşturularak 09.08.1995 tarih ve 22369 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan “Türkiye Damızlık Süt Sığırı Yetiştiricileri Birliği Hizmetleri Yönetmeliği” çerçevesinde “Damızlık Sığırı Yetiştiricileri Birlikleri” kurulmuştur¹²⁶.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan ve yayınlanan yönetmeliğe göre, Damızlık Sığırı Yetiştiricileri Birlikleri; yetiştiricilerin kendi aralarında teşkilatlanarak, üstün verimli hayvanların yetiştirilmesi için yurt içinde yetiştirilen ya da yurt dışından ithal edilen ırkların genetik potansiyellerinin geliştirilmesi, verimlerini arttırılması, bunların soy kütüğü ve verim kayıtlarının tutulması, hayvanlarla ilgili sağlık ve sigorta işlemlerinin yürütülmesi, üyelerinin eğitimlerinin sağlanması, ihtiyaçlarının temin ve tedariki ile ürünlerinin yurt içinde ve dışında pazarlanması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve ürünlerinin değerlendirilmesi için gerekli tesislerin kurulması ve işletilmesi amacıyla kurulan örgütlerdir.

İlk Damızlık Sığırı Yetiştiricileri Birliği, 1995 yılında Bursa’da kurulmuş ve sayıları giderek artmıştır. Halihazırda 38 ilde bulunan birlikler faaliyetlerini sürdürmekte olup, 2003 yılı içinde 48 ilde yeni birlikler kurulmuştur. Başarılı çalışma örnekleri

¹²⁶ Ekmen, op.cit.

sergileyen bu birlikler, sığır yetiştiricilerini üstün verimli sığırlar yetiştirmeye teşvik etmektedir¹²⁷.

Yönetmeliğe göre birlikler il düzeyinde oluşturulmakta ve her ilde her bir sığır ırkı için yalnızca bir birlik kurulabilmektedir. İlde aynı ırktan en az 5 ineği bulunan asgari 7 yetiştirici bir araya gelerek Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından düzenlenen anasözleşmeyi noter huzurunda imzaladıktan sonra Tarım İl Müdürlüğüne baş vurarak kuruluş izni alır. Daha sonra Birlik Anasözleşmesi, Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde yayımlanır ve 3 ay içerisinde en az 25 üye ile Genel Kurul yapılarak birlik kuruluşu tamamlanır. Birliğin kurulduğu ilde bulunan ve birliğin kuruluş amacında belirtilen sığır ırkından en az 5 baş saf ırk ineği bulunan her yetiştirici birliğe üye olma hakkına sahiptir¹²⁸.

İl düzeyinde kurulan birlikler, faaliyetlerini daha etkin bir şekilde gerçekleştirmek ve diğer ülkelerle ilişkilerin geliştirilmek amacıyla üst örgütlenmeye giderek 1998 yılında "Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği"ni kurmuşlardır¹²⁹.

Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birlikleri, yurt içi ve yurt dışında konu bazında eğitim görmüş uzman kadroları ile, üyelerine her tür hizmeti sunarak onlara ürünlerinin üretiminden pazarlanmasına kadar yardımcı olmaktadır.

Birliklerin sunduğu hizmetleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Soykütüğü hizmetleri,
- Önsoykütüğü hizmetleri,
- Damızlık değer tahmini,
- Döl kontrolü (Projeny testing),
- Sığırlarda dış görünüme göre değerlendirme,
- Test edilmiş boğa sperması satışı,
- Damızlık satışı,

¹²⁷ Gülcan Eraktan, **Türk Tarımında Kooperatif Dışı Örgütlenmeler Konusunda Arayışlar**, A.Ü. ATAUM Ders Notları (Yayımlanmamış), Ankara.

¹²⁸ Buket Erol, **"Damızlık Sığır Yetiştirici Birlikleri"** Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Büyük ve Küçükbaş Hayvancılık Daire Başkanlığı (Yayımlanmamış Bilgi Notu), Ankara, Ekim 2003.

¹²⁹ Ekmen, op.cit.

- Hayvan sağlığı hizmetleri,
- Girdi temini,
- Yayım ve eğitim alışmaları,
- Tanıtım ve reklam hizmetleri,
- Yut içi ve uluslararası platformlarda temsil,
- Hayvancılık politikalarını yönlendirilmesi.

Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliklerine üye olmanın üyelerine sağladığı pek çok yarar vardır¹³⁰;

- Tohumlama hizmeti zamanında verilir, böylece dl tutma sorunu azalır,
- En kaliteli boğaların spermaları uygun fiyatla temin edilir,
- Damızlık zellikleri üstün yavrular elde edilir böylece yetiştirici sürüsünü iyileştirir,
- Damızlık fazlası sığırlar il içi veya il dışı pazarlarda piyasa fiyatının üzerinde kolayca pazarlanır,
- Kayıtlı hayvanlara devletçe verilen desteklerden yararlanılır,
- Koruyucu hekimlik hizmetlerinden yararlanılır, daha ucuz ve kaliteli sağlık hizmeti alınır,
- Yetiştiricilerin damızlık hayvan, alet ve ekipman, kaba ve kesif yem, yem bitkileri tohumlukları gibi girdi gereksinimleri sağlanır ve dağıtılır,
- Yetiştiriciler, rnlerinin değer fiyatına satışını sağlayacak pazarlama organizasyonlarından faydalanır,
- Hayvanlar ve hayvancılık işletmeleri ile ilgili her türlü sigorta hizmetleri yapılır veya yaptırılır.

Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliklerinin lke genelinde amacına ulaşabilmesi ve geliştirilmesi için Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yoğun desteği gerekmektedir. Bu çerçevede, ülkesel ıslah programları hazırlanmalı, birliklere yeliği özendirecek önlemler alınmalı, ye sayısı ve kayıtlı inek sayısında artış sağlanmalı ve damızlıki işletme sahipleri özel bir eğitimden geçirilmelidir.

3. 2. SULAMA BİRLİKLERİ

Sulama birlikleri, ülkemizde Devlet Su İşlerine (DSİ) ait sulama tesislerinin işletme, bakım ve onarım hizmetlerinin yürütülmesinde üzerinde en çok durulan işletmecilik şekillerinden biridir. Bunlar sulama hizmetlerinin birden fazla köy veya beldeye gitmesi durumunda tesislerin işletilmesi, bakım ve onarımlarının sağlanması amacı ile 1580 Sayılı Belediye Kanunu, 442 Sayılı Köy Kanunu ve 5442 Sayılı İller İdaresi Kanunu ile İçişleri Bakanlığı “Tip Birlik Tüzüğü”ne göre kurulmuşlar, daha sonra Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunun 11.01.1991 gün ve 2990/98 sayılı kararı ile Tip Tüzük bağlayıcı olmaktan çıkarılmış ve yol gösterici bir nitelik kazanmıştır¹³¹.

Sulama Birlikleri, birlik meclisi, birlik başkanı ve birlik encümenince yönetilmekte, sulama tesisinin işletilmesi ile sulama hizmetlerinin sevk ve idaresi ise birlikte çalışan yeter sayıda su dağıtım elemanı tarafından yürütülmektedir.

Sulama mevsiminden önce sulamadan faydalanacak çiftçilerin şebeke dahiline göre listeleri çıkarılarak su dağıtımının planlaması yapılır. Mevcut su rezervine göre çiftçilere kaç defa su verileceği ve suyun birliğe üye belediye ve muhtarlıklar arasında nasıl dağıtılacağı kararlaştırılır. Suyun yetersiz olması durumunda ise üye köy ve belediyeler arasında rotasyona gidilir.

Bakım onarım hizmetleri birlik tarafından işgücü veya makine kiralanarak yapılmaktadır. Daha büyük ölçekli bakım ve onarım hizmetleri için ise DSİ’den yardım alınmaktadır. Bu amaçla, her yıl sulama mevsimi bitiminden sonra DSİ ve birlik tarafından görevlendirilen elemanlar bir araya gelerek bakım ve onarım ihtiyaçlarını tespit ederler. DSİ tarafından yapılan harcamalar daha sonra birlikten tahsil edilmektedir.

Sulama birliklerinin başlıca avantajları şu şekilde sıralanabilir;

- Yerinden yönetimin olması, birliklerce toplanan sulama ücretlerinin yine aynı yöreye yatırım ve kaynak olarak dönmesini sağlar,

¹³⁰ Erol, op.cit.

¹³¹ Ekmen, op.cit.

- DSİ'nin çeşitli sebeplerden yeterince yerine getiremediği işletme ve bakım hizmetleri daha verimli olarak yapılır,
- Yasal yetersizlikler nedeniyle devletçe toplanamayan su ücretleri, birliklerce etkili biçimde tahsil edilebilir.

Bu birliklerinin bağlı olduğu bağımsız bir kanununun olmayışı ve çeşitli kanunlardan faydalanılmak zorunda olması, uygulamalarda farklılıklara yol açmakta ve bu durum bazı güçlükler yaratmaktadır. Ayrıca, sulamadan faydalanacak çiftçilerin tesisin işletme kuralları üzerinde etkilerinin çok az olması, bu birliklerin çiftçinin kendi öz yönetimi ve denetimi ile oluşturulan demokratik yapıda kuruluşlar olmasını engellemektedir. Sulama Birliklerinin bu sakıncalarını ortadan kaldırmak ve ülke çapında daha yaygın ve faydalı kuruluşlar olmalarını sağlamak için yeni yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır.

3.3. KÖYLERE HİZMET GÖTÜRME BİRLİKLERİ

Köylere Hizmet Götürme Birlikleri de, Sulama Birlikleri ile aynı mevzuata dayanmaktadır. İçişleri Bakanlığı; 5442 Sayılı İl İdaresi Kanununun, 1580 Sayılı Belediye Kanununun ve 442 Sayılı Köy Kanununun çeşitli maddelerine dayanarak Köylere Hizmet Götürme Birlikleri Tip Tüzüğü hazırlanmıştır. Bu tüzüğün günümüzde bir yaptırımını bulunmamakla birlikte, köy birlikleri ile ilgili olarak çıkarılması gereken “Köy Birlikleri Kanunu” henüz çıkarılamamıştır.

Tip Tüzüğe göre hizmet birliklerinin kuruluş amaçları; üye köylere kanunlarla verilen hizmetlerin yerine getirilmesinde yardımcı olmak veya gerektiğinde hizmetleri bizzat yapmak, ilçe ve köy halkının yararına olan ekonomik, sosyal, eğitimsel, kültürel, sınıai tesis ve hizmetleri yapmak, ilçenin ekonomik ve sosyal kalkınmasını sağlamak, ürünleri değerlendirecek her türlü sanayi ve ticari kuruluşları kurmak, işletmek veya kuranlara yardımcı olmaktır. Bu birlikler ayrıca, köylülere üretilen bitkisel ve hayvansal nitelikli her türlü ürünün değerlendirilmesi ve pazarlanması faaliyetlerini yürütür ve bu konularda diğer kuruluşlarla işbirliği yapar¹³².

¹³² Ibid.

İlçe ve köylerdeki yol, su, okul, lojman, cami, sağlık tesisi, köy konağı, kanalizasyon ve bunlara benzer her türlü hizmet ve yatırımları ile ilçedeki resmi kuruluşlara ait binaların yapılmasından ve yapanlara yardımcı olunmasından da bu birlikler sorumludur. Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, belirtilen bu hizmetleri yapmak için personel istihdam eder, her türlü araç ve gereci alır ve organizasyonlar kurar. Üye köyler de, birliğin amacı kapsamına giren ve birlik tarafından yapılması kararlaştırılan hizmetlerin yapılması için birliğe yardımcı olur ve o konuda yasalarla verilen görev ve yetkileri birliğe devrederler.

Ülkemizde, 1980'li yıllardan itibaren tarıma ağırlık veren birliklerin sayısında artış görülmüştür. Bunlardan özellikle süt fabrikası, yem fabrikası, hayvan hastalıkları polikliniği, soy kütüğü ve suni tohumlama tesisleri, silaj makinesi, konkasör şantiyesi gibi yatırımlara sahip olan, Malkara İlçesi Köylere Hizmet Götürme Birliği kamuoyunda oldukça başarılı olarak değerlendirilmektedir.

Sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerden geri kalmış yörelerde ise, bu birliklerin halka benimsetilmesi ve halk desteğinin sağlanması oldukça zordur ve zaman almaktadır. Ayrıca birlikleri kuran, örgütleyen ve geliştiren kişilerin genellikle tayinle gelip, belli bir zaman için görev yapan kamu yöneticileri olmaları nedeni ile birliklerin bütün il ve ilçelerde kurulması mümkün olmamaktadır. Birliklere yeterli ve sürekli gelir sağlayan kaynakların bulunmasındaki sorunlar, denetimin yetersizliği ve birliklerin çalışma koşullarını belirleyen tek bir kanunun bulunmaması da birliklerin başarılı olarak çalışmasını engellemektedir.

Ülkemizin çeşitli yörelerinde kurulan hizmet birlikleri, çok amaçlı tarımsal kalkınma kooperatifleri ile benzerlik göstermesi ve üreticiler yararına çalışmalar yapmasına karşın, bu örgütlerde üreticilerin ortaklığı veya üyeliği olmayıp mahalli idare amirlerinin üyeliği söz konusudur. Nitekim birliklerin tasfiyesi halinde üreticiler kişisel olarak birliklerin varlıklarından yararlanamamaktadırlar.

Günümüzde üç farklı yasaya dayandırılarak İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Köylere Hizmet Götürme Birlikleri, kooperatiflere alternatif bir örgütlenme modeli olmayıp kooperatifler ve üst örgütleri ile işbirliği yaparak, Türk tarımına ve kırsal kesime yararlı hizmetler verebilecek organizasyonlardır. Başkanlığını

kaymakamın yaptığı bu yönüyle doğrudan olmasa ile bir kamu müdahalesi ve desteği bulan Köylere Hizmet Götürme Birliklerini, ülkemizdeki örgütlenme alanındaki boşluğun yarattığı bir gelişme olarak değerlendirmek de mümkündür¹³³.

Bu birliklerin amacına en iyi şekilde ulaşabilmesi için, sözkonusu birliklerin çalışma konuları, faaliyetleri, finansmanı, denetimi, yönetimi ve diğer tarımsal ve kırsal özel hizmet kurumları ile ilişkilerini düzenleyen “Tarımsal Üretici Birlikleri Kanununun” bir an önce çıkarılması ve buna göre mevcut birliklerin uyumunun yapılması gerekmektedir.

4. TÜRKİYE’DE ÜRETİCİ BİRLİKLERİ

Türkiye’de tarımsal işletmelerin küçük olması ve girdi, finansman ve teknoloji kullanımının yetersizliği, optimal verimin sağlanamamasına ve üreticilerin ürünlerini değeri fiyatına pazarlayamamalarına sebep olmaktadır. Ayrıca üretici-tüketici arasındaki pazarlama kanalında aracı kademelerin çok olması, gelirin önemli bir kısmının bu ara kademelerde kalmasına neden olmakta, bu durum da hem üreticiyi hem de ürüne yüksek fiyatlar ödemek zorunda kalan tüketiciyi mağdur etmektedir.

Ülkemizdeki üreticiler, henüz ürün pazarını denetleyebilecek şekilde güçlü bir teşkilatlanma gerçekleştirememişlerdir. Ayrıca iç ve dış piyasaların ürün taleplerinin bilinmemesi, üretim planlaması yapmaya imkan tanımamakta ve özellikle rekolte durumuna göre bazen üretim fazlası, bazen de üretim noksanlığı ile karşılaşmaktadır. Bu nedenle bir an önce, ürün desenini ülke içi ve dışı ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirmeye imkan verecek piyasa düzenlerinin oluşturulması gerekmektedir¹³⁴.

Ülkemizde, üretimin yönlendirilmesi, pazarlanması ve fiyat oluşumu konusunda üreticilere hizmet götürülmeye yönelik, üretici düzeyinde örgütlenme yetersizdir. Üreticilerimizin kooperatifler şeklinde teşkilatlanmasını sağlayabilecek hukuki ve mali alt yapı bulunmasına rağmen, AB üyesi ülkelerde olduğu gibi, ürün, ürün grubu ve konu bazında üreticilerin ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomik ve sosyal

¹³³ Eraktan, **Türk Tarımında Kooperatif Dışı Örgütlenmeler Konusunda Arayışlar**, op.cit.

haklarını koruyacak ve pazar talebine uygun standart kalitede üretim düzenini sağlayacak tarımsal üretici örgütleri mevzuatı bulunmamaktadır¹³⁵. Bunun sonucunda da, hem kırsal alandaki yerleşim dağınıklığı ve yaygınlığı hem de yetersiz teşkilatlanma yüzünden, ürün fiyatlarının oluşmasında üreticiler etkin bir rol oynayamamakta ve pazar şartlarına direnemeyen üreticiler, ürünlerini kısa zamanda fakat düşük fiyatla pazarlamak zorunda kalmaktadır. Kamu kesiminde ise, yetki dağınıklığı ve koordinasyon yetersizliği devam etmektedir. Bu sorunların çözülebilmesi, ve üreticilerin devlet desteği olmadan kendi kendilerine yeterli olabilmesi, ancak üreticilerin aralarında teşkilatlanmaları ile mümkün olabilecektir.

Bunun ötesinde, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine mesnet olan temel belgeler ışığında Türk tarım politikasının AB Ortak Tarım Politikasına uyum yükümlülüğünün önemli bir aracı olarak “üretici örgütlerinin” oluşturulması gerekmektedir. Nitekim, üretici örgütlerinin kuruluşu, gelişmesi ve bununla ilgili hukuki düzenlemelerin yapılması hususu, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan hukuki ve kurumsal düzenlemeler kapsamında tarımsal politikalar ile ilgili yapısal değişim projesi dahilinde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’na verilmiştir.

Bu doğrultuda, konu ile ilgili ilk çalışmalar 1996 yılında başlamış ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nca, bir “Tarımsal Üretici Birlikleri Kanun Tasarısı” hazırlanmıştır. Ancak, sözkonusu tasarı, 2004 yılına kadar pek çok değişikliğe uğramış ve tasarının, kanunlaşma süreci 2000 yılı sonuna kadar tamamlanamadığı için, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan üretici örgütlerinin kuruluşu, gelişmesi ve bununla ilgili hukuki düzenlemelerin yapılması hususundaki hüküm, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planında da yer almıştır.

“Tarımsal Üretici Birlikleri Kanun Tasarısı” ile ilgili çalışmalar halen devam etmektedir. 2003 yılı Temmuz ayında Ankara’da, AB Uzmanları tarafından bu konuda bir seminer düzenlenmiş ve sözkonusu tasarı değerlendirilmiştir. AB Uzmanları, tasarının mümkün olduğunca genel ve kısa olmasının gerektiğini ve metinde çok fazla detayın yer almamasının daha iyi olacağını belirtmişler ve düzenleme konusundaki yetkinin Tarım ve Köyişleri Bakanlığında olmasının daha

¹³⁴ Yazgan, *op.cit.*, s. 16.

¹³⁵ Erdoğan, *op.cit.*, s. 20.

yararlı olacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca, tasarının yalnızca katılım öncesi süreçte geçerli olacağı ve tam üyelikle birlikte AB mevzuatı uygulanmaya başlanacağı için hazırlanan taslağın AB mevzuatına yakın olması gerektiğini vurgulamışlar ve bunun için de, tasarıdaki terminolojinin AB terminolojisiyle paralel olmasının faydalı olacağını belirtmişlerdir. Tasarı, bu görüşler doğrultusunda 2003 Ağustos ayında yeniden düzenlenmiş, ancak Başbakanlık tarafından ilgili Bakanlıkların görüşlerinin de eklenmesi talep edilmiştir. En son 14 Ocak 2004 tarihinde yeniden düzenlenerek Ek 1’de sunulan son hali verilen “Üretici Birlikleri Kanun Tasarısı” TBMM’ye sunulmuştur.

AB’de örgüt/topluluk/grup şeklinde adlandırılan bu tarımsal örgütlenme biçimi, sözkonusu tasarıda “birlik” olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu kullanım, üretici örgütlerinin, AB’deki üretici örgütlerinin üst kuruluşları olan “Üretici Örgütü Birlikleri” ile karıştırılması sorununu doğurabilecektir.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı’nca hazırlanan sözkonusu tasarısının amacı;

“Tarımsal üretimin kalite ve miktar açısından talebe göre düzenlenmesini, üreticilerin ekonomik ve sosyal haklarının korunmasını, üretici fiyatlarında istikrar sağlanmasını, üretim maliyetinin azaltılmasını ve böylece üyelerin ürettikleri ürünlerin ulusal ve uluslararası düzeyde pazarlama gücünü yükseltmek üzere ürün, ürün grubu veya konu bazında tarımsal amaçlı üretici birliklerinin kurulması ve teşvik edilmesini sağlamak” olarak ifade edilmiştir.

Kanun tasarısına göre, bu amaçları gerçekleştirmek için her türlü bitkisel ve hayvansal ürünler ile su ürünleri üretimini yapan gerçek ve tüzel kişilerden oluşan üreticilerin, üretici birlikleri, bölge birlikleri ve merkez birlikleri şeklinde teşkilatlanmaları öngörülmekte, tarımsal üreticilerin oluşturacakları birliklerin, hangi ürün, ürün grubu veya konu bazında kurulacağı hususunun ise yönetmeliklerle düzenleneceği belirtilmektedir. Bu durum, uygulama sırasında doğabilecek sorunların giderilmesinde büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

Birlikler, en az on beş tarımsal üreticinin bizzat imzaladıkları tüzük ile birlikte Tarım Bakanlığı’na müracaatları üzerine tüzel kişilik kazanmaktadır. Birlik

tüzüğünün, gerçek kişilerin bizzat kendileri tarafından, tüzel kişilerde ise yetkili temsilciler tarafından imzalanmış olması şarttı aranmaktadır.

Birlikler, bu Kanunun amacı doğrultusunda, üyelerine teknik destek sağlamak, eğitim ve yayım hizmeti vermek, pazar bilgisi toplamak ve aktarmak, girdi teminine yardımcı olmak, üyelerinin üretimleri hakkında toplanan bilgiler ve pazar koşulları çerçevesinde üretim planlamasını yapmak ve üretilen ürünlerle ilgili ulusal ve uluslararası pazarlarda üyelerinin pazarlık gücünü artırıcı faaliyetlerde bulunmakla görevlidir. Birlikler, aynı zamanda üyelerini hükümet ve diğer ulusal ve uluslararası kesimler önünde temsil etmektedir.

Tarımsal üreticiler, sadece kendi faaliyet alanları ile ilgili birliklere üye olabilmekte ve üyelikten kendi istekleri ile ayrılabilirlerdir.

Birlik organları; Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetleme Kurulu olarak belirlenmiştir. Kanun tasarısına göre, birliklerin mali iç denetimleri, Denetleme Kurulu ve/veya bağımsız denetim kuruluşlarınca, dış denetimleri ise Bakanlıkça yapılmaktadır.

Tasarı ile, çeşitli kanunlarla halen kurulmuş ve faaliyette bulunan tarımsal örgütlerin, Tarım Bakanlığına müracaatları halinde; Bakanlık tarafından tabi oldukları yönetmeliklerin hazırlanması ve ana sözleşme veya tüzüklerinin genel kurullarınca intibak işlemlerinin yapılması ile bu Kanuna tabi olabilmelerine de imkan tanınmaktadır.

Söz konusu kanun tasarısının genel gerekçesinde ise¹³⁶;

“VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Yıllık Programlarda “Kamudan bağımsız bir yapıda üreticilere üretimden pazarlamaya kadar olan safhalarda hizmet vermek üzere kar amacı gütmeyen organizasyonlar oluşturmaya yönelik bir Üretici Birlikleri Kanunu çıkarılacaktır. Örgütlü çiftçi kesiminin desteklenmesi ve bu yönde teşvik önlemlerinin uygulamaya geçirilmesi sağlanacaktır. Söz konusu örgütlerde

¹³⁶Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, **Tarımsal Üretici Birlikleri Kanun Tasarısı Genel Gerekeçe**, 14 Ocak 2004.

denetimin özerkleştirilmesi yönünde düzenlemeler yapılacaktır.” hükmü yer almaktadır.

24 Temmuz 2003 tarih ve 25178 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlan “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı” ile “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine İlişkin Karar” kapsamında da Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu’na atıf yapılmaktadır.

Ülkemizde tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık olması, söz konusu işletmelerin girdi, finansman, teknoloji, bilgi ve pazarlara erişimlerinin yeterli olmaması, pazarlama kanallarında aracı kademelerin çok sayıda olması, üreticilerin iç ve dış piyasalara yönelik ürün taleplerini ve fiyatları yeterince takip edememeleri gibi nedenlerle arzın bazı ürünlerde yüksek, bazı ürünlerde ise düşük seviyelerde gerçekleşmesi ve bunların sonucu olarak arz ve talep dengesinin kurulamaması, fiyatlarda ve üretici gelirlerinde istikrarın sağlanamaması sonucu ortaya çıkmaktadır.

Üreticilere kredi ve girdi temini ile muhtelif hizmetler götürmek ve üretilen ürünleri pazarlayabilmek amacıyla Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, tarımsal amaçlı diğer kooperatifler, sulama birlikleri, hayvan yetiştirici birlikleri, makine kullanım birlikleri, zirai mücadele birlikleri, köye hizmet götürme birlikleri, süt birliği gibi değişik kanunlarla kurulmuş, değişik bakanlık ve kuruluşlar tarafından yönlendirilen bu örgütler, hizmetlerin hedef kitleye ulaştırılmasında dağınıklığa, yetki karmaşasına ve kaynak israfına yol açmaktadır. Bunun yanında, var olan örgütlenme düzeyi istenen düzeyde gerçekleşmemiş olup, üretici örgütlenmesi üretimden pazarlamaya kadar her aşamada yetersiz kalmıştır.

Gelişmiş ülke modellerinin birçoğunda olduğu gibi örgütlenmenin Ziraat odaları, kooperatifler ve üretici birlikleri şeklinde teşekkül etmesi gerekmektedir. Bu üç örgütün birbirine alternatif veya rakip olarak değil, aksine birbirini tamamlayıcı nitelikte olması öngörülmektedir. Üretici birliklerinin daha çok dernekler statüsüne yakın bir yapı içerisinde ürün, ürün grubu ve konu bazında, devletten bağımsız, üreticilerin kendi inisiyatifinde kurulan ve faaliyetlerini yürüten, bağımsız denetim kuruluşlarınca denetimleri yapılan, yönetimlerinde profesyonel kadrolar istihdam

edebilen bir organizasyon biçimi olarak ülke tarımı ve üreticiler için önemli işlevler üstleneceği beklenmektedir. Kanun ile, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı başta olmak üzere diğer kamu kurum ve kuruluşların, birliklerin kuruluş ve işleyişini kolaylaştırması, ulusal ve uluslar arası koşullara ve gelişmelere göre yönlendirmesi, izleme ve denetim faaliyetlerinin demokratik, adil ve şeffaf olarak yerine getirilmesi öngörülmüştür.

Bu kanun ile ülkemizde küçük ölçekli ve aile işletmesi şeklinde faaliyet gösteren üreticilerin daha büyük ölçeklerde faaliyetlerini yürütmesi, üretimden pazarlamaya kadar olan safhalarda verim, gelir ve maliyetler açısından avantajlı bir konumda bulunması ve buna karşılık devletin üretici kitleye yönelik politika ve uygulamaları daha kolay ve etkin olarak yerine getirmesi sağlanacaktır.” denilmektedir.

Hem zayıf olan çiftçi örgütlenme yapısının güçlendirilmesi, hem AB üyeliği halinde Ortak Piyasa Organizasyonlarının işleyişinde rol alacak örgütleri oluşturabilmek için kuruluşu öngörülen Üretici Örgütleri Kanun Tasarısı üzerinde çalışılmakta ve bu tasarının yasalaşması 58. Hükümet tarafından Acil Eylem Planı içine alınmış bulunmaktadır. Tasarı örgütlerin gönüllülük esasına dayalı olarak Dernekler Kanunu, dolayısıyla Medeni Kanun çerçevesinde yukarıda sayılan amaçları yerine getirmek için kurulmasını öngörmektedir. Bir çerçeve kanun niteliğinde çıkartılması düşünülen tasarıda, çeşitli ürünlerle ilgili olarak üretici birliklerinin kuruluşunun yönetmeliklerle düzenlenmesi esas alınmaktadır¹³⁷.

2000’li yıllarda Türkiye’de üretici örgütlenmesi içinde artan bir şekilde öne çıkartılmaya başlanan ve “Üretici Birlikleri” adı altında kurulmaları öngörülen üretici örgütlerinin bir an önce oluşturulabilmesi için, söz konusu yasa tasarısının bir an evvel çıkarılması gerekmektedir.

¹³⁷ Eraktan, “AB - Türkiye Üretici Örgütülüğü ve Değişim”, op.cit.

IV. SONUÇ

AB ülkelerindeki tarımsal örgütlenme modellerinin geçmişi, oldukça eskilere dayanmaktadır. Bu ülkelerdeki üreticiler, yaşanan deneyimler neticesinde ülke şartlarına uygulanabilir bağımsız, demokratik çiftçi örgütlerini yıllar önce oluşturmuşlar ve bu örgütlerin eğitim ve yayımdan başlayarak bilinçlenme sürecini tamamlamışlardır. Örgütler, kendi sorunlarına sahip çıkarak serbest piyasa ekonomisi içerisinde var olan pazarlara göre üretimlerini gerçekleştirmiş ve bu süreçte hükümetler tarafından özellikle maddi destek sağlamışlardır. AB ülkelerinde, ana hedef kendi kendine çiftçi organizasyonlarının kurulması olmuş ve yaklaşık yüzyıllık süre zarfında tabandan tavana bütünleşmeyi sağlamış bir örgütlenme yapısı oluşturulmuştur.

Avrupa Birliği'nin geneline bakıldığında; üretimden pazarlamaya ve üretilen ürünlerin işlenerek satılmasına kadar her aşamada etkin bir rol oynayan kooperatifler, çiftçi eğitimi ve üst danışmanlık hizmetleri ile uğraşan ziraat odaları, çiftçiye direk olarak danışmanlık hizmeti götüren çalışma grupları, çiftçinin ekonomik ve sosyal her türlü hakkını savunan ürün bazında ve özel konularda branşlaşmış birlikler, sendikalar ve bunların toplamının oluşturduğu üst örgütlenme biçimleri görülmektedir. Bu örgütlenme içinde kadınların ve özellikle gençlerin ve çocukların dahi birlikteliğine tanık olunabilmektedir. Bu seviyeye gelmelerindeki ana etken ise tarımda çiftçi eğitimine verilen özel önemdir¹³⁸.

AB'de tarım üreticilerinin kurdukları örgütler izledikleri farklı hedeflere göre üretim ve pazarlama ile ilgili olabildikleri gibi, çiftçinin üretim ve piyasa koşulları hakkında bilgilendirilmesi ve çıkarlarının korunması gibi faaliyetlerle ilgili de olabilmektedir. Çiftçi kuruluşları, rekabet hukukunu ilgilendirmediği sürece, ülkelerin ulusal düzenlemeleri ile yönlendirildiği için, tüm Avrupa Birliği bünyesinde aynı özellikleri taşımamakta, hatta federatif yapıdaki üye devletlerde bir eyaletten diğerine üretici kuruluşlarının işlev ve yöntemleri farklılık gösterebilmektedir. Bu bakımdan tüm ülkeleri üretici kuruluşları açısından bir şablon altında toplamak mümkün değildir.

¹³⁸ Erdoğan, *op.cit.*, s. 1.

Bu çerçeve içinde örneğin tarım kooperatifleri, üretimden pazarlamaya ve hatta satışa kadar her aşamada etkindirler. Ziraat odalarının ise farklı bir yapı vardır. Ziraat odaları, genelde çiftçinin çıkarlarını savunan, devlet ile çiftçi arasında bilgi ve yönlendirme açısından aracılık yapan, çiftçi kayıtlarını tutan, çiftçi eğitim ve tarımsal araştırma hizmetlerini gören, hatta AB politikalarının yürütülmesini izlemekle sorumlu olan kuruluşlardır. Bu yönleri ile üretimde yol gösterici, ama pazarlama hizmetlerine girmeyen bir faaliyet biçimi sözkonusudur.

Buna karşılık üretici örgütleri/grupları üretimi yönlendirme ve ürünü pazara hazırlama görevini üstlenirler. Üretici örgütleri, AB'nin en kapsamlı düzenlemelerinden biri olan OTP'nin önemli yapı taşlarından biridir. Bu kuruluşlar kontrollü bir şekilde devlet desteği almakta, ancak faaliyetlerinde büyük ölçüde kendi inisiyatifleri ile hareket etmektedirler. Üretimden tüketime kadar her kademedeki etkin olan üretici örgütleri, örgütlenmeden beklenebilecek yararları azami bir şekilde üyelerine sunmaktadır¹³⁹. Çiftçi Birlikleri ise üreticilerin haklarını korumak, onlara bilgi aktarmak, eğitmek gibi farklı bir alanda faaldirler. Bütün bu kuruluşlar birbirinden, bir kuruluş da başka bir ülkedeki kuruluştan farklı özellikler taşıyabilmektedir.

Tarımsal örgütlenme için, Avrupa Birliği genelinde tek bir yöntem belirlemek mümkün olmadığı için, her ülke kendine en uygun olan örgütlenme şeklini seçmiştir¹⁴⁰. Ancak yine de örgütlenme şekilleri ortak bazı özellikler göstermektedir; üye ülkelerin hemen hemen hepsinde, kooperatifler, üretici örgütleri ve meslek örgütlerinden oluşan üçlü bir örgütlenme yapısı görülmektedir. Tarımsal yapılanma içinde hem kooperatifler hem üretici birlikleri yer almakta ve her ikisi de önemli görevler yürütmektedir. Bu iki örgüt, birbirinin alternatifi olarak değil, tamamlayıcısı olarak çalışmakta ve tarım kesimine yönelik politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında etkin bir rol oynamaktadır¹⁴¹.

¹³⁹ Yazgan, *op.cit.*, s. 20.

¹⁴⁰ TAIEX Tarımsal Üretici Birlikleri Semineri, *op.cit.*

¹⁴¹ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Desteklama Genel Müdürlüğü, "Ülkemizdeki Tüm Kooperatifleri Kapsayan Tek Bir Kooperatifler Yasasının Hazırlanması Hususunda Bakanlık Görüşü" (Yayımlanmamış Rapor), Ankara, 2003.

Özetle, AB ülkelerinde üreticiler güçlü örgüt yapılanmaları sayesinde üretimin planlanmasından, pazara arz edilmesine ve tarımla ilgili ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesine kadar her boyutta üstlendikleri rolleri ile doğrudan söz sahibidirler ve bu sayede bir yandan yaşam düzeylerinin yükselmesine katkıda bulunurlarken diğer yandan en iyi şekilde koruyarak üretim faaliyetlerini sürdürmektedirler¹⁴².

Ülkemizin tarımsal yapısına baktığımızda ise; küçük ölçekli tarım işletmelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu işletmelerde girdi, finansman ve teknoloji kullanımının yeterli olmaması nedeniyle optimal verim sağlanamamaktadır. Üretici-tüketici arasındaki pazarlama kanalında aracı kademelerinin çok olması ise, gelirin önemli bir kısmının bu ara kademelerde kalmasına neden olmakta ve üretici emeğinin karşılığını almaktadır. Ayrıca iç ve dış piyasaların ürün taleplerinin tam olarak bilinmemesi yüzünden, ülkemizde düzenli bir üretim planlaması yapılamamakta ve bu yüzden rekolte durumuna göre bazen üretim fazlası, bazen de üretim noksanlığı ile karşılaşmaktadır.

Ülkemizde ayrıca, tarımla ilgili girdileri zamanında, ucuz ve kaliteli bir şekilde sağlayıp, uygun teknolojileri kullanmak suretiyle üretimin yönlendirilmesi, fiyat oluşumu, pazarlanması konularında hizmet götürülmesi yönünden üreticilerin örgütlenmesi yetersizdir.

Ülkemizde, çiftçi örgütlenmesi yönünden oldukça karmaşık bir yasal dağınıklık söz konusudur. Ülkemizdeki kooperatifler, Ek 2'de incelenen, üç ayrı kanunla yönlendirilmektedir. Bugünkü durum itibarıyla 26 farklı tür altında faaliyet gösteren 58.318 kooperatifin 8.720.906 ortağı, 503 Birliği ve 11 Merkez Birliği bulunmaktadır. Ayrıca, tüm kooperatifler, en üst birliği olan Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine bağlıdır. Söz konusu kooperatifler, kuruluş ve denetim yönünden Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı olmak üzere iki Bakanlıkla, finansman yönünden de 8 ayrı kuruluş, 8 ayrı banka ve bazı diğer bankalarla ilişkili bulunmaktadır.

¹⁴² Erdoğan, op.cit., s. 17.

Üç ayrı kanunla yönlendirilen kooperatifler, ülkemizin ihtiyaçlarına nazaran çeşit ve sayı yönünden oldukça fazla ve dağınık bir yapı sergilemektedir. Bu durum kaynakların bölünmesine ve götürülen hizmetlerin dağınıklığına sebep olduğu gibi, kooperatifçilik anlayışı yönünden de ikilemlere yol açmakta ve kooperatifçilik politikalarının tek bir yönde birleştirilmesi yönünde zorluk çıkarmaktadır.¹⁴³

Avrupa Birliği ülkelerinde ise, kooperatiflerin kuruluş ve işleyişi tek bir kanun çerçevesinde olmakta, hemen hepsinde kooperatifleri finanse eden, yönetimlerine kendilerinin hakim olduğu bir banka bulunmakta ve buradaki kooperatifler kooperatifçilik ilkelerine uygun olarak kendi kendine yardım, kendi kendini idare ve müşterek prensiplerine göre çalışmaktadır.

Çiftçilerimiz kooperatifler kanalıyla halledemedikleri meselelerini çözümleyebilmek için çeşitli yasaların verdiği imkanlardan yararlanarak ziraat odaları, dernekler, vakıflar ve birlikler kurma yoluna gitmişlerdir. Ancak, bunlardan ziraat odaları haricinde kalanların, çiftçilerimizin ihtiyaçlarına cevap veren kendilerine özgü kanunları bulunmamakta ve dolayısıyla bu örgütler, mahalli seviyede küçük çiftçi örgütleri şeklinde ortaya çıkmakta ve üst teşkilatlanmaya gidemedikleri için ulusal ve uluslar arası anlamda çiftçilerimizi temsil edecek yapıya kavuşmamaktadırlar.

En geniş kapsamlı üretici örgütü ve çiftçilikle uğraşanların yasal mesleki kuruluşu olan Ziraat Odaları kamu kurumu niteliğinde bir kuruluş olup, görevleri çiftçi kütükleri tutmak, kayıtlı üyelerine girdi temin etmek ve dağıtmak, biçerdöver kayıt ve tescil işlemleri yapmak, diğer tarım kuruluşları ile ortaklaşa tarım kursları düzenlemek, tarımsal toplantılar yapmak veya bu tür toplantılara katılmak, sosyal amaçlı çalışmalara destek olmak, ayrıca hükümet yetkilileri ile görüşmeler yaparak, çiftçilerin sorunlarını ve bunların çözümüne ilişkin önerileri iletmektir.

Bu odalara, hali hazırda 3 milyona yakın çiftçi kayıtlıdır. Ancak ülkemizdeki ziraat odaları görevlerini yerine getirmekten uzak, ve daha çok partililik düzleminde politize olmuş bir faaliyet içersindedir. Genelde yönetimler, temsil etmeleri gereken

¹⁴³ Tarım ve Köyüşleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Desteklama Genel Müdürlüğü, “Ülkemizdeki Tüm Kooperatifleri Kapsayan Tek Bir Kooperatifler Yasasının Hazırlanması Hususunda Bakanlık Görüşü”, op.cit.

mesleki kimlik yerine parti kimliklerini öne çıkarmakta, gerek kendi bölgelerinde gerek odalar arası ilişkilerde sorunlar yaşanmakta, tarıma yönelik politikalar üretmemekte ve ortak güç birliği içinde davranmamaktadırlar. Diğer yandan mali yönden yetersizlik de faaliyetleri ayrıca engellemekte ve yeni gelişmelere ayak uydurulamamakta ve gerek yurt içi gerekse yurt dışı tarım kuruluşları ile ilişkiler çok sınırlı kalmaktadır¹⁴⁴.

Dernekler, vakıflar ve birlikler gibi, tarımda muhtelif kanunlar ile muhtelif Bakanlık ve kuruluşlar tarafından yönlendirilen organizasyonlar ise, hizmetlerin götürülmesinde dağınıklığa sebep olmakta ve görevlerini yürütebilmek için devletten sürekli kaynak aktarılmasına, böylece kaynakların israfına yol açmaktadır. Diğer taraftan, belirtilen bu organizasyonlar tarımsal ürünlerle ilgili problemlerin çözüme ulaştırılmasında çok da etkili olamamaktadır.

Ülkemizde, örgütlenme açısından yaşanan bu problemlerin çözüme kavuşturulabilmesi için öncelikle, kooperatifler konusunda mevcut olan yasal karmaşanın giderilmesi ve tüm kooperatiflerin, kooperatifçilik ilkelerine uygun tek bir demokratik yasaya tabi olmaları ve tarım kredi kooperatiflerinin mevduat toplayarak kendi kendine kaynak yaratan ve tarımsal amaçlı kooperatifleri ve ortakları finanse eden bir yapıya kavuşturulması sağlanmalıdır.

Avrupa Birliğine üye ülkelerdeki kooperatifler devlete yük olmadan, kaynak tüketen değil, kaynak üreten hür ve gönüllü bir şekilde geliştiklerinden, ülkemizde de bu sektörde Avrupa Birliğine uyum çalışmaları çerçevesinde, kanunlardan gelen farklı uygulamalardan kooperatiflerimizi kurtararak tek bir kanun ve tek bir çatı bünyesinde toplanması oldukça önemlidir. Bu durum tarımsal amaçlı kooperatifler için çok zaruri bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte mevcut ziraat odalarını, güçlendirilerek etkili hizmet verebilmelerini sağlayacak düzenlemelere gidilmeli ve TZOB'nin yapısını iyileştirmek üzere TBMM'de bekleyen TZOB kanununun bir an önce yasalaştırılması sağlanmalıdır.

¹⁴⁴ Ibid.

Ülke tarımındaki problemlerin çözülmesi ve bu itibarla, tarımımızın Avrupa Birliği tarımsal yapısına uyum sağlayabilmesi için yapılması gerekenlerden biri de bir an evvel AB üyesi ülkelerdekine benzer “Tarımsal Üretici Birliklerinin” kurulup geliştirilmesidir. Çünkü, Avrupa Birliği ülkelerindeki tarımsal yapılanma içerisinde kooperatifler ve tarımsal üretici birlikleri bir arada yer almakta ve her ikisi de önemli görevler gerçekleştirmektedir.

Böylece, bu iki kuruluş tarımsal yapımız içerisinde birbirini tamamlayıp entegrasyonu sağlayacak ve birinin yerine getiremediği görevi diğeri üstlenecektir. Tarımsal üretici birlikleri kanun tasarısına göre de; aynı konuda faaliyet gösteren kooperatiflerin, kooperatif birliklerinin ve merkez birliklerinin sırasıyla tarımsal üretici birliklerine, tarımsal üretici bölge birliklerine ve tarımsal üretici merkez birliklerine ortak olmaları mümkündür.

Bu sebeplerle, çiftçilerimizi örgütlenme bünyesinde dağınıklıktan kurtararak ülke kaynaklarının parçalanmasını önlemek, çiftçilerimizin ürün veya ürün grubu bazında kurulacak tarımsal üretici birlikleri yönünde bütünleştirmek ve dolayısıyla tarım sektörüne aktarılan kaynakları tek elde toplamak bakımından Tarımsal Üretici Birlikleri Kanununun bir an evvel yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Çünkü; kooperatifleri düzenleyen yasalar içerisinde demokratik bir işleyişi benimsemiş olan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu dahi, tarımsal amaçlı ve tarım dışı konularda kurulan tüm kooperatifleri düzenleyen çerçeve bir kanun olması sebebiyle, tarımsal üretici birlikleri vasıtasıyla getirilmek istenen plan hedeflerine ve ihtiyaca cevap verememektedir.

Tarımsal yapı gereği, çoğunluğu küçük aile işletmesi niteliği taşıyan Türk çiftçilerinin bir an önce gelişmiş ülkelerdeki gibi “üretici organizasyonlarına” kavuşturulması, OTP’ye uyum yükümlülüğünün bir sonucu olmanın yanında Türk tarımının geleneksel yapısının kısıtlamalarını aşmak bakımından da önem arz etmektedir¹⁴⁵.

¹⁴⁵ Yazgan, op.cit., s. 20.

Üretici Birlikleri, ülkemizde genel olarak bilinen yapının aksine “devletin yönetimde olmadığı”, çiftçilerin kendilerinin yönettiği, ülke çapında üst birliklerin olduğu, üretimden pazarlamasına kadar çiftlik yönetimi bilgilerinin, hatta bazı üretim girdilerinin bizzat organizasyon tarafından üyelerine sağlandığı, aynı ve nakdi kredilerinin üyelerine verilebileceği özel üretici organizasyonları olarak anlaşılmalı ve buna göre tesis edilmelidir. Nitekim mevcut kanun tasarısı ile kurulması düşünülen bu “Üretici Birlikleri”, devletin bazı görevlerini yüklenmek suretiyle devletin yükünün azaltılmasını sağlayabileceği gibi aynı zamanda ülkemizde ürün borsalarının kurulması ve gelişmesi için de temel oluşturacaktır¹⁴⁶.

Ülkemizde, AB’ye uyum çalışmaları çerçevesinde Avrupa Birliğinin mevcut organizasyonları ile işbirliği yapabilecek ve dolayısıyla OTP çerçevesindeki teşvik ve desteklemeleri üye üreticiler nezdinde doğrudan alabilecek böyle bir modele ihtiyaç bulunmaktadır¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Erdoğan, *op.cit.*, s. 22.

¹⁴⁷ *Ibid.*, s. 21.

V. EKLER

EK 1: TARIMSAL ÜRETİCİ BİRLİKLERİ KANUN TASARISI

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç, Kapsam ve Tanımlar

Amaç

Madde 1- Bu Kanunun amacı tarımsal üretimin kalite ve miktar açısından talebe göre düzenlenmesini, üreticilerin ekonomik ve sosyal haklarının korunması, üretici fiyatlarında istikrar sağlanmasını, üretim maliyetinin azaltılmasını ve böylece üyelerin ürettikleri ürünlerin ulusal ve uluslararası düzeyde pazarlama gücünü yükseltmek üzere ürün, ürün grubu veya konu bazında tarımsal amaçlı üretici birliklerinin kurulmasını ve teşvik edilmesini sağlamaktır.

Kapsam

Madde 2- Bu Kanun; tarımsal üretici birliklerinin kurulması, işleyişi, görevleri, yönetimi, denetimi ve desteklenmesine ilişkin hükümleri kapsar.

Tanımlar

Madde 3- Bu Kanunda geçen;

- a) Bakanlık; Tarım ve Köyişleri Bakanlığını,
- b) Tarımsal üretici; Her türlü bitkisel ve hayvansal ürünler ile su ürünleri üretimini yapan gerçek ve tüzel kişileri,
- c) Üretici Birliği; Tarımla ilgili ürün, ürün grubu veya konu bazında faaliyette bulunan tarımsal üreticilerin gönüllülük esasına dayalı olarak kurdukları, özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliğe haiz, kamu yararına çalışan tarımsal üretici birliklerini,
- d) Tüzük; Tarımsal üreticiler tarafından kurulan birliklerin ve üst örgütlerinin kuruluş, çalışma usul ve esaslarını belirleyen tüzüğü,
- e) Üretici Örgütleri; Ürün, ürün grubu ve konu bazında çeşitli kanunlara göre kurulmuş bulunan Bakanlık tarafından tanınan tarımsal üretici örgütlerini, ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Ürün, Kuruluş, Görevler ve Üyelik

Ürün, Ürün Grubu ve Konu

Madde 4- Tarımsal Üretici Birlikleri her türlü bitkisel, hayvansal ve su ürünleri konularında kurulabilir. Tarımsal üreticilerin oluşturacakları birliklerin, hangi ürün, ürün grubu veya konu bazında kurulacağı Bakanlık tarafından çıkarılacak yönetmeliklerle belirlenir.

Tarımsal Üretici Birliklerinin Kuruluşu ve Tescili

Madde 5- Birlik, en az on beş tarımsal üreticinin bizzat imzaladıkları tüzükleri ile birlikte Bakanlığa müracaatı üzerine tüzel kişilik kazanır. Birlik tüzüğünün gerçek kişilerin bizzat kendileri tarafından, tüzel kişilerde ise yetkili temsilciler tarafından imzalanmış olması şarttır. Birliğin kuruluş bildirisi ve ekleri ile tüzüğü Bakanlıkça otuz gün içinde incelenir.

Kuruluş bildirisinde, tüzükte ve kurucuların hukuki durumlarında kanuna aykırılık veya noksanlık tespit edildiği takdirde bunların giderilmesi geçici yönetim kurulundan yazı ile istenir. Bu yazının tebliğinden itibaren otuz gün içinde belirtilen noksanlıklar tamamlanmaz veya kanuna aykırılık giderilmez ise Bakanlığın ihbarı üzerine Cumhuriyet Savcılığı birliğin feshi için yetkili mahkemeye başvurur. Cumhuriyet Savcılığı birliğin faaliyetlerinin durdurulmasını da isteyebilir.

Kuruluş bildirisinde ve tüzükte kanuna aykırılık veya noksanlık bulunmaz veya kanuna aykırılık veya noksanlıklar ikinci fıkrada belirtilen süre içerisinde giderilirse Bakanlık birliğe keyfiyeti yazı ile bildirir.

Görevleri

Madde 6- Birlikler; bu Kanunun amacı doğrultusunda üyelerine teknik destek sağlar, eğitim ve yayım hizmeti verir, pazar bilgisi toplar ve aktarır, girdi teminine yardımcı olur, üyelerinin üretimleri hakkında toplanan bilgiler ve pazar koşulları çerçevesinde üretim planlamasını yapar, üretilen ürünlerle ilgili ulusal ve uluslararası pazarlarda üyelerinin pazarlık gücünü artırıcı faaliyetlerde bulunurlar.

Birlikler; görevlerini yerine getirmek amacıyla istatistik veri toplar, araştırma, islah çalışmaları ve ürün standartlarının denetimini yapar veya yaptırır.

Birlikler üyelerini hükümet ve diğer ulusal ve uluslararası kesimler önünde temsil eder.

Yönetim Kurulu, genel kuruldan aldığı yürütme ile ilgili yetkilerini birliğin istihdam ettiği personele devredebilir.

Birlikler, faaliyetleri ile ilgili taşınır ve taşınmaz mal edinebilir.

Üyelik Şartları

Madde 7- Tarımsal üreticiler, kendi faaliyet alanları ile ilgili birliğe üye olabilir. Üyelik için yapılacak yazılı müracaatta tüzükle üyelere verilen görevlerin yerine getirileceği beyan edilir.

Tüzel kişilerin birliklere üye olabilmesi için, kendi yetkili kurullarından almış oldukları yetkiye göre üyelik başvurusu için karar almış olmaları gerekir.

Üyelik için gerekli şartlar tüzükle belirlenir.

Yönetim kurulu, üyelik şartlarını taşıyanların üyelik müracaatlarını kabul eder. Müracaat tarihinden itibaren bir ay içerisinde yönetim kurulunun karar vermemesi durumunda üyelik kabul edilmiş sayılır. Üyelik, giriş aidatının ödenmesi ile kazanılır.

Gerçek ve tüzel kişilikler için üyelik aidatları Genel Kurul tarafından belirlenir.

Üyelikten Çıkma, Çıkarılma ve Üyeliğin Düşmesi

Madde 8- Birlik üyeleri üyelikten kendi istekleri ile ayrılabilir. Üyelikten çıkmak isteyen üreticilerin bunu hangi durumlarda gerçekleştirebileceği birlik tüzüğünde yer alır.

Üyelikten çıkarılmayı gerektiren sebepler tüzükte yer alır. Üyelikten çıkarılmaya yönetim kurulunun teklifi ile genel kurulca karar verilir.

Tüzükte yer alan aidat esaslarına uymayanların veya üyelik şartlarını yitirenlerin üyeliği kendiliğinden düşer. Üyeliğin düşmesi tüzük veya diğer sebeplerle doğmuş borçların yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Birliğin Organları, Gelir ve Giderleri

Birliğin Organları

Madde 9- Birliğin organları;

- a) Genel Kurul,
- b) Yönetim Kurulu,
- c) Denetleme Kurulundan meydana gelir.

Birliğin Gelirleri

Madde 10- Birliğin gelirleri;

- a) Üyelik aidatları,
- b) Üyelerin ürün, girdi, mal ve hizmet satışlarından alınacak danışmanlık veya hizmet ücretleri ve bunlarla ilgili olarak genel kurul tarafından belirlenecek oranlardaki kesinti ve komisyonlar,
- c) Yurt içi ve yurt dışından sağlanan bağış, yardımlar ve krediler,
- d) Taşınır ve taşınmaz malların mülkiyetinden elde edilen gelirler,
- e) Yatırım, ortaklık ve işletme gelirleri,
- f) Reklam, tanıtım ve yayın gelirleri,
- g) Eğitim ve yayın gelirleri,
- ı) Sigorta hizmetleri ile ilgili gelirler,
- i) Birliklerin amaç ve görevlerini yürütmeleri esnasında sağlayacağı diğer gelirlerden oluşur.

Birlikler, üyelerine gelirlerinden pay dağıtmazlar.

Birliğin gelirlerinden, tarımsal üretici birlikleri üst örgütlerine ayrılacak paylar tüzüklerinde belirlenir.

Birliğin Giderleri

Madde 11- Kuruluş amaçlarına aykırı olmamak kaydıyla çeşitli giderlerde bulunur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Üst Örgütler

Kuruluşu

Madde 12- Birlikler, ürün, ürün grubu bazında, bölge ve merkez birlikleri şeklinde örgütlenirler.

Görevleri

Madde 13- Üst örgütler; üyelerinin faaliyetlerini destekleyici hizmetlerde bulunur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Bakanlığın Görev ve Yetkileri

Görev ve yetkiler

Madde 14- Bakanlığın birliklerle ilgili başlıca görev ve yetkileri şunlardır.

- a) Birlikleri, uluslararası anlaşmalar, ulusal plan ve program dahilinde yönlendirmek,
- b) Birlikleri kuruluş amaçları doğrultusunda faaliyet göstermeleri konusunda denetlemek ve amaçları dışına çıkan birlikler hakkında gereği için Cumhuriyet Savcılıklarına başvurmak,
- c) Genel kurul toplantılarını izlemek üzere temsilci bulundurmak,
- d) Bu Kanunda yer alan yönetmelikleri hazırlamak,
- e) Kuruluş ve faaliyetleri ile ilgili olarak Bakanlıkça ülke içi ve ülke dışından sağlanan kredi, mali ve teknik yardımları, katkı, bağış, teşvik ve destekleri yönetmelik dahilinde kullanılmak üzere izlemek ve denetlemek,
- f) Belirlenen şartlara uygunluğu halinde, pazarlamada ortaya çıkan menfi gelişmeleri önlemek için yurtiçinden ve yurt dışından sağlanan kaynakları kullanılmak üzere izlemek ve denetlemek.

Yönetmelikler

Madde 15- Bu Kanunda öngörülen yönetmelikler Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yürürlüğe konulur.

Madde 16- Bu Kanunda birlik için düzenlenen hükümler, Kanunda aksi belirtilmedikçe üst örgütler için de geçerlidir.

ALTINCI BÖLÜM

Çeşitli Hükümler

Denetleme

Madde 17- Birliklerin mali iç denetimleri, genel kurul toplantısı öncesi Denetleme Kurulu ve/veya bağımsız denetim kuruluşlarına yaptırılır ve denetimin sonuçları genel kurul öncesi üyelere dağıtılır.

Birliklerin dış denetimi ise Bakanlık tarafından yapılır.

Diğer Kanun Hükümlerine Atıf

Madde 18- Bu Kanunda özel hüküm bulunmayan hallerde 2908 Sayılı Dernekler Kanununun ilgili hükümleri ile 4721 Sayılı Türk Medeni Kanun hükümleri uygulanır.

Mevcut Tarımsal Örgütlerin Kanuna Uyumu

Madde 19- Halen kurulu bulunan tarımsal örgütlerin bu Kanun kapsamında faaliyet göstermek için Bakanlığa müracaatları halinde; tabi oldukları yönetmelikleri Bakanlık tarafından hazırlanır ve anılan örgütler de ana sözleşme veya tüzüklerini genel kurullarınca intibak işlemlerini yaparak bu Kanuna tabi olabilirler.

Muafıklar

Madde 20- Birlikler ve üst örgütleri, kuracakları iktisadi işletmeleri hariç gelir ve kurumlar vergisinden muafıdır.

Yürürlük

Madde 21- Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 22- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

MADDE GEREKÇELERİ

Madde 1- Ülkemizdeki tarımsal ürün pazarlarındaki düzensizliklerden dolayı üretici kendi ürününü pazara taşıyamamakta ve ürününü işleyiciye veya pazara götüren aracıya satmaktadır. Bunun sonucu olarak da, fiyatları belirleyen arz ve talep dengesi değil aracılar olmaktadır. Tüm diğer gelişmiş ülke örneklerinde de görüldüğü üzere, tarımsal ürün pazarları özel öneme sahiptir ve düzenlenmesinde üreticinin kendisi, ürün bazında örgütlenerek rol oynamıştır. Türkiye'deki mevcut yasal düzenlemeler ise, ürün ve konu bazında örgütlenmede çeşitli sıkıntıları beraberinde getirmekte ve bu örgütlenmelerden istenen verim alınamamaktadır. Hali hazırda bir üretim planlamasının da bugüne kadar yapılmadığı ülkemizde, arz talep dengesi korunamamıştır ve bu da fiyat istikrarsızlığına neden olmuştur. Bu örgütlenme modeli ile, tarımsal pazarlara düzen getirilmiş ve bu şekilde üreticilerin ekonomik hakları korunmuş olacaktır. Bunun sonucunda sosyal dayanışma bilinci gelişecektir ve üretici, bu konuda en az aracılar ve işleyiciler kadar söz sahibi olabilecektir. Ancak bu şekilde, ülkemiz dünya standartlarında üretim yaparak, dünya pazarlarında rekabet edebilme şansı elde edilebilecektir.

Madde 2- Madde ile; bu kanunun tarımsal üretici birliklerinin kurulması, işleyişi, görevleri, yönetimi, denetimi ve desteklenmesini kapsadığı belirtilmiştir.

Madde 3- Bu madde ile Bakanlık, tarımsal üretici, birlik, tüzük ve üretici organizasyonlarının ifadeleri ile bu deyimlerin kanunda tekrarından kaçınarak ve farklı yorumlara yol açmayacak şekilde kesin hatları ile tanımlanmıştır.

Madde 4- Mevcut yasal düzenlemelere göre, bazı ürünler için Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri adı altında özel kanunlarla kurulmuş çeşitli örgütler mevcuttur. Buna rağmen diğer pek çok üründe, ürün bazında örgütlenme yoktur. Konu bazında ise Türkiye Ziraat Odaları Birliği bulunmaktadır. Fakat diğer pek çok konuda örneğin ürün bazlı ıslah çalışmaları, bir üreticilik koluna yönelik yayım faaliyetleri gibi konularda, hizmete yönelik bir örgütlenme bulunmamaktadır. Günümüze kadar kurulmuş olan bazı ürün veya konu bazlı örgütlerin ise kanuni dayanakları yoktur veya yetersiz kalmaktadır. Tabii oldukları kanunlarla, etkin

çalışmamakta ve yararları sınırlı kalmaktadır. Gerek ülkemizdeki üreticilere daha etkin hizmet götürülebilmesi ve üretim bilincinin daha sağlam bilimsel temellere oturtulmasının yaygınlaştırılması, gerekse Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde yürütülen uyum çalışmalarının ve üye ülke konumuna gelindiğinde Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası kapsamındaki Ortak Pazar Organizasyonunda yer alarak, diğer üye ülkelerle rekabet edebilmek için bu tarzda bir örgütlenmeye gidilmesi bir zorunluluk taşımaktadır. Madde ile üreticilerin ürün, ürün grubu ve konu bazında örgütlenebilmesinin yolu açılırken, birliklerin kurulmasına ilişkin yönetmelik Bakanlık tarafından hazırlanacaktır.

Madde 5- Bu maddede Birliklerin kuruluşu ve tescili ile ilgili bütün işlemler kolaylaştırılarak, en az seviyeye indirilmiştir. Bunun yanı sıra hukukun üstünlüğü prensibine dayanarak, kuruluş ve tescille ilgili ortaya çıkabilecek tüm uyuşmazlıklar tamamen yargıya bırakılmıştır.

Madde 6- Ülkemizdeki bugüne kadar ki örgütlenme tecrübelerine dayanarak ve Avrupa Birliği üye ülkelerindeki örgütlenme modelleri ve Avrupa Birliği'nin bu konu hakkındaki mevzuatı incelenerek ülkemizde kurulması istenen üretici birliklerinin teknik destek, eğitim, yayım, girdi temini, üretim planlaması ve pazarlık gücünün arttırılması ile ilgili hizmetleri verecek şekilde görevlendirilmesi öngörülmüştür.

Madde 7- Hazırlanan bu örgütlenme modelinde üreticilerin kendileri ile ilgili birliklere üyelikleri yönetim kurullarının inisiyatifine bırakılmayarak gerekli teknik şartları taşıyan her üreticinin üyeliğe müracaatı kolaylaştırılmıştır. Bu modelin günümüze kadar ki örgütlenmelerden bir diğer farkı da tek model aidat sisteminin kaldırılarak bunun yerine hizmete göre aidat uygulaması getirecek olmasıdır.

Madde 8- Madde ile üyelikten çıkma, çıkarılma ve üyeliğin düşmesi ile ilgili süreç tüzükle belirlenecektir. Ancak, birliğin amacına yönelik olarak üyelik şartlarını yitiren üreticiler, genel kurul veya diğer bir karara gerek kalmadan otomatik olarak üyelikten düşeceklerdir. Burada amaçlanan, birliğin karar alma organında yer alan ve üyelik şartlarını yitiren üyelerin karar alma sürecinde yer almamasını sağlamaktır. Bununla birlikte aidat yükümlülüklerini yerine getirmeyen üreticilerin de diğer

kanunlarda olduğu gibi üyelikten çıkarılması söz konusu olmayıp, bunun yerine üyeliğinin otomatik olarak düşmesi sağlanacaktır.

Madde 9- Birliğin organları Genel Kurul, Yönetim Kurulu ve Denetleme Kurulu olarak ifade edilmiştir. Diğer ilişkili kanunlardan farklı olarak yönetim kurulunun görevlerini ve yetkilerini profesyonel kadroya devredebilmesine olanak tanınmıştır. Buradaki amaç, yönetim kurulunun fiilen birlik idaresinden çıkartılarak daha güçlü hale getirilmesidir. Bunun yanısıra, birlikte gönüllü çalışan yönetim kurulu üyelerinin, birlik için fiilen çalışmalarından dolayı uğradıkları kayıplar engellenmiş ve sorumluluk tamamen profesyonel ekibe bırakılmış olacaktır. Bu maddede değinilen bir diğer husus da birliklerin mali denetimleridir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın İdari Yapılanma Bölümünün (c) fıkrasında ve Türkiye Ulusal Programı'nın Örgütlenme Bölümünde ifade edildiği üzere, kurulması öngörülen bu birliklerin özerk hale getirilmesi amacıyla mali denetimlerinin özerkleştirilmesi sağlanacaktır. Öngörülen, Olağan Genel Kurul toplantısından önce birliklerin bağımsız denetleme kuruluşları tarafından mali yönden denetlenmesi ve bu denetim raporunun Birlik Denetleme Kurulu vasıtasıyla Genel Kurul'a sunulması ile bütçelerin ve bilançonun bu rapora istinaden Genel Kurul tarafından ibra edilmesi veya edilmemesinin sağlanmasıdır. Burada amaçlanan birliklerin özerkleşmesinin yanısıra, birlik organı olan Denetleme Kurulu'nun birlik üyelerinden seçilmesi ve mali denetim konusunda uzman olmamaları nedeniyle, mali denetimin bağımsız denetleme kuruluşları ile daha etkin yürütülmesinin sağlanmasıdır. Böylece üretici birlikleri, demokratik yapıları zedelenmeden özel sektör zihniyetiyle faaliyetlerini sürdürebileceklerdir.

Madde 10- Madde ile, birlik gelirleri ile ilgili kaynaklar geniş tutulmuştur. Bunun nedeni daha ileriki dönemlerde birlik faaliyetlerinden kaynaklanabilecek hukuki anlaşmazlıkların önüne geçilmek istenmesidir. Birliklerin elde ettikleri gelirlerin tamamını üyelerin lehine yapacağı faaliyetlerde kullanmaları, altyapılarını ve hizmetlerini güçlendirmek için üyelerine gelirlerinden pay dağıtmamaları öngörülmüştür.

Madde 11- Birliğin giderlerine ilişkin bu madde ile birliklerin menfaatine yapılacak harcamalarda esneklik sağlanmıştır ve giderlerle ilgili sınırlama getirilmemiştir. Ancak giderlere ilişkin kısıtlamalar tüzükle belirlenebilecektir.

Madde 12–13 Bu iki madde ile üst örgütlerin kurulması ve görevleri ele alınmıştır. Birliklerin dikey teşkilatlanmaları, kurulacak olan örgütlerin daha güçlü ve sosyal dayanışmanın tek temsilcisi olmasını sağlamanın yanısıra, her ürün, ürün grubu ve konu bazında oluşturulacak dikey teşkilatlar gerek üyeleriyle gerek birbirleriyle koordinasyonu ve işbirliğini sağlayacaklarından arzın, talebe ve pazarın ihtiyacını karşılayacak kalitede düzenlenmesini ve üretimin planlı şekilde yapılmasını sağlayacaktır. Buna ilaveten Avrupa Birliği mevzuatlarında örgütlerin arazi büyüklükleri ve üretim miktarları ile ilgili kıstasların, özellikle ekonomik bölge tespitinde yaşanacak bazı zorlukların aşılmasında da üst örgütlenmelere gidilmesi önem taşımaktadır.

Madde 14- Bu kanun kapsamında Bakanlığın birliklere ilişkin görev ve yetkileri daha çok yönlendirici olmak, faaliyetlerini denetlemek ve gerektiğinde yargıya başvurmak, gözlemlemek ve çeşitli kaynakların kullanılmasını sağlamaktır. Bu şekilde Bakanlık, pazarların organizasyonunu ve desteklemelerin daha etkin kullanılmasını sağlarken, müdahalecilik yerine yönlendirici bir konumda bulunacaktır.

Madde 15- Yönetmeliklerin hazırlanması için süre belirlenmiş olup, olabilecek gecikmeler önlenmektedir.

Madde 16- Birliklerin dikey teşkilatlanmalarında kurulacak üst örgütler de bu kanun kapsamına alınmıştır.

Madde 17- Madde ile, bu kanunda özel hüküm bulunmayan hallerde 2908 Sayılı Dernekler Kanunu, Dernekler Kanununda hüküm bulunmadığı takdirde de 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu hükümlerine başvurulacağı hükme bağlanmıştır.

Madde 18- Bu madde ile amaçlanan Türkiye'nin Avrupa Birliği mevzuatına uyum sürecinde kısa vadede gerçekleştirilecek mevzuat uyumu içerisinde yer alan ve

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığı ve üyeliği süresince Ortak Tarım Politikası kapsamında bulunan, Ortak Pazar Organizasyonuna konu ürün ve ürün gruplarının üreticilerine ödenecek Avrupa Birliği teşvik ve fonlarından yararlanabilmesi için gerekli, Ortak Tarım Politikasıyla uyumlu üretici organizasyon/gruplarının en kısa zamanda oluşturulmasıdır. Bu üretici organizasyon/grupları için Avrupa Birliği mevzuatlarında çeşitli tanınma kriterleri mevcuttur. Bu kanun kapsamında kurulacak ve hali hazırda çeşitli kanunlara istinaden kurulmuş bulunan tarımsal üretici örgütleri, istedikleri takdirde, Bakanlığın hazırlayacağı yönetmeliklerdeki bu usul ve esasları yerine getirerek tanınmak için başvurabilirler ve tanındıkları halde de Avrupa Birliği Ortak Pazar Organizasyonuna dahil üretici organizasyonu/grubu olarak adlandırılabilirler. Fakat üretici organizasyonu/grubu olarak tanınan tarımsal üretici örgütü yine kendi mevzuatına tabi olmaya devam edecektir.

Madde 19 - Ülkemizde çeşitli kanunlara atıf yapılarak, tam bir yasal dayanağa sahip olmadan kurulan örgütler vardır. Söz konusu örgütlerin tabi oldukları kanunlardan dolayı etkin çalışamamaları nedeniyle sıkıntıya düştükleri görülmektedir. Madde ile amaçlanan, bu tip örgütlerin sadece yönetmelik ve tüzük değişiklikleriyle bu kanuna tabi olarak, etkin bir şekilde hizmet edebilmelerine olanak sağlamaktır

Madde 20- Bu kanunda adı geçen üretici birlikleri devletin mali desteğinden büyük ölçüde yararlanamayacağından, elde ettiği gelirlere kurumlar vergisi ile diğer bazı vergilerden muafiyet getirilmiştir. Müspet gelir-gider farkından üyelerine pay dağıtmadığı için de gelir ve kurumlar vergisi kanununa ters düşmemektedir. Diğer yandan hizmet karşılığı üyelerinden elde ettiği gelirlere ilgili olarak kurumlar vergisi ödemediği takdirde, elde ettiğinin iki katı gelir elde etmesi gerekecektir ki, bunu da üyelerinden alacaktır. Zaten son yıllarda ülkemizde yaşanan krizden en fazla etkilenen kesim olan üretici ödemelerde sıkıntı yaşayacaktır. Bu madde ile amaçlanan bu sıkıntıların önüne geçmektir.

Madde 21- Yürürlük maddesidir.

Madde 22- Yürütme maddesidir.

GENEL GEREKÇE

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Yıllık Programlarda yer alan “Kamudan bağımsız bir yapıda üreticilere üretimden pazarlamaya kadar olan safhalarda hizmet vermek üzere kar amacı gütmeyen organizasyonlar oluşturmaya yönelik bir Üretici Birlikleri Kanunu çıkarılacaktır. Örgütlü çiftçi kesiminin desteklenmesi ve bu yönde teşvik önlemlerinin uygulamaya geçirilmesi sağlanacaktır. Söz konusu örgütlerde denetimin özerkleştirilmesi yönünde düzenlemeler yapılacaktır.” hükmü yer almaktadır.

24 Temmuz 2003 tarih ve 25178 mükerrer sayılı Resmi Gazetede yayımlan Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" ile "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine İlişkin Karar" kapsamında da Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu'na atıf yapılmaktadır.

Ülkemizde tarımsal işletmelerin küçük ve dağınık olması, söz konusu işletmelerin girdi, finansman, teknoloji, bilgi ve pazarlara erişimlerinin yeterli olmaması, pazarlama kanallarında aracı kademelerin çok sayıda olması, üreticilerin iç ve dış piyasalara yönelik ürün taleplerini ve fiyatları yeterince takip edememeleri gibi nedenlerle arzın bazı ürünlerde yüksek, bazı ürünlerde ise düşük seviyelerde gerçekleşmesi ve bunların sonucu olarak arz ve talep dengesinin kurulamaması, fiyatlarda ve üretici gelirlerinde istikrarın sağlanamaması sonucu ortaya çıkmaktadır.

Üreticilere kredi ve girdi temini ile muhtelif hizmetler götürmek ve üretilen ürünleri pazarlayabilmek amacıyla Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, tarımsal amaçlı diğer kooperatifler, sulama birlikleri, hayvan yetiştirici birlikleri, makine kullanım birlikleri, zirai mücadele birlikleri, köye hizmet götürme birlikleri, süt birliği gibi değişik kanunlarla kurulmuş, değişik bakanlık ve kuruluşlar tarafından yönlendirilen bu örgütler hizmetlerin hedef kitleye ulaştırılmasında dağınıklığa, yetki karmaşasına ve kaynak israfına yol açmaktadır. Bunun yanında, var olan örgütlenme düzeyi istenen düzeyde gerçekleşmemiş olup, üretici örgütlenmesi üretimden pazarlamaya kadar her aşamada yetersiz kalmıştır.

Gelişmiş ülke modellerinin birçoğunda olduğu gibi örgütlenmenin Ziraat odaları, kooperatifler ve üretici birlikleri şeklinde teşekkül etmesi gerekmektedir. Bu üç örgütün birbirine alternatif veya rakip olarak değil, aksine birbirini tamamlayıcı nitelikte olması öngörülmektedir. Üretici birliklerinin daha çok dernekler statüsüne yakın bir yapı içerisinde ürün, ürün grubu ve konu bazında, devletten bağımsız, üreticilerin kendi inisiyatifinde kurulan ve faaliyetlerini yürüten, bağımsız denetim kuruluşlarınca denetimleri yapılan, yönetimlerinde profesyonel kadrolar istihdam edebilen bir organizasyon biçimi olarak ülke tarımı ve üreticiler için önemli işlevler üstleneceği beklenmektedir. Kanun ile, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı başta olmak üzere diğer kamu kurum ve kuruluşların, birliklerin kuruluş ve işleyişini kolaylaştırması, ulusal ve uluslar arası koşullara ve gelişmelere göre yönlendirmesi, izleme ve denetim faaliyetlerinin demokratik, adil ve şeffaf olarak yerine getirilmesi öngörülmüştür.

Bu kanun ile ülkemizde küçük ölçekli ve aile işletmesi şeklinde faaliyet gösteren üreticilerin daha büyük ölçeklerde faaliyetlerini yürütmesi, üretimden pazarlamaya kadar olan safhalarda verim, gelir ve maliyetler açısından avantajlı bir konumda bulunması ve buna karşılık devletin üretici kitleye yönelik politika ve uygulamaları daha kolay ve etkin olarak yerine getirmesi sağlanacaktır.

EK 2: ÜLKEMİZDEKİ 1163-1581-4572 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNLARININ KARŞILAŞTIRMASI

A) KURULUŞ:

1) 1163 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNU:

1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre; bir kooperatifin kurulması için 7 kurucu ortağın bir araya gelerek hazırlayacakları anasözleşmelerini noter huzurunda imzalamaları ve ilgili Bakanlıktan kuruluş izini alındıktan sonra tescil ve ilan gerekmektedir. Keza; kanunda geçen “birlikler kooperatif şeklinde kurulur” ifadesinden dolayı 7 kooperatif birleşmek suretiyle birlikleri teşkil etmekte, 7 kooperatif birliği de merkez birliklerini kurabilmektedir.

Gerek kooperatifler, gerekse birlik ve merkez birlikleri için tescil ve ilan zorunluluğu getirildiğinden, ticaret sicil memurlukları ve ticaret odalarına küçümsenemeyecek ölçülerde nakdi ödemeler yapılmaktadır.

2) 1581 VE 3223 SAYILI TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU:

Bu kanuna göre birim kooperatifin kuruluşunda müteşebbis ortak sayısı belirtilmemiş, örnek anasözleşmede ise 30 üreticinin başvurusu üzerine merkez birliği yönetim kurulunca kooperatifin kuruluşuna karar verileceği, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın izin ve tasdikinden sonra da kooperatifin tüzel kişilik kazanacağı belirtilmiştir.

Diğer taraftan birim kooperatifler tescil ve ilan keyfiyetinden kuruluştan itibaren muaf tutulmuştur. Böylece 1163 sayılı kanuna göre kurulan kooperatiflerin kuruluşunda ortaya çıkan masraflar bu kanunda gerekmemektedir.

Tarım Kredi Kooperatifleri Kanununda, herhangi bir sayı belirtilmeden bir veya birkaç il dahilindeki kooperatiflerin bölge birliklerinin, (en az 5) Merkez Birliğini kuracağı hükme bağlanmıştır.

3) 4572 SAYILI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ:

1196 sayılı Tütün Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleri ile Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu ve 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan kooperatif ve birlikler 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri Kanunuyla yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu kanuna göre; bir Tarım Satış Kooperatifinin kurulabilmesi için en az otuz üreticinin, bir tarım satış kooperatifleri birliğinin kurulabilmesi için en az üç tarım satış kooperatiflerinin bir araya gelmesi şarttır.

Kooperatife ortak olmak üzere başvuran üreticilerin kooperatifleri ile yapacakları her türlü işlem, vergi, resim ve harçtan; ortak içi işlemler sonucu ortaya çıkan olumlu gelir gider farkları ise gelir ve kurumlar vergisinden muafır. Kooperatif ve birliklerin defter ve belgelerinin notere tasdik ettirilmesi işlemleri yalnızca noterlik ücretine tabidir.

Bu kanuna göre daha önce kurulmuş olun kooperatif, birlik veya bölge birliği hiçbir işleme gerek kalmaksızın kurulmuş sayılmaktadır. Ayrıca merkez birliği kuruluşu hükmü bulunmamaktadır.

B) ORTAKLIK PAYLARI,GELİR-GİDER FARKININ PAYLAŞIMI:

1) 1163 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNU:

Bu kanuna göre kooperatife giren her şahıs tarafından en az bir ortaklık payı alınması gerekmektedir. Bir ortaklık payının değeri, en son düzenleme ile 100.000 Türk Lirası olarak tespit edilmiştir.

Kooperatiflerde en fazla 5000 pay alınabilmektedir. Üst kuruluşlar için asgari had 50 pay taahhüdü olarak tespit edilmiş, üst sınır belirlenmemiştir.

Gelir gider farkının en az %10'unun yedek akçeye, kooperatif üst kuruluşlarında ise buna ilaveten en az %5'inin fevkalade yedek akçeye ayrılmadıkça ortaklara dağıtım yapılamayacağı ve gelir-gider farkının en az %50'si ortaklara dağıtıldıktan sonra ortakların sermaye paylarına genel kurul kararı ile devlet tahvillerine verilen en yüksek faiz haddini geçmemek üzere anasözleşmelere hüküm koymak suretiyle faiz ödenebileceği belirtilmiştir.

Diğer taraftan kooperatifçilik ilkelerine uygun olarak gelir-gider farkının bölüşülmesinin ortaklarının muameleleri oranında yapılması hükme bağlanmıştır.

2) 1581 VE 3223 SAYILI TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU:

Bu kanunda, ortaklık payının değeri, bir ortak tarafından yüklenebilecek asgari ve azami pay miktarları hakkında herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Tarım Kredi Kooperatifi anasözleşmesinde bir ortaklık payının değeri 100.000 TL. olarak tespit edilmiş, hangi mahsul için ne miktarda pay taahhüt edileceği ise merkez birliğine bırakılmıştır

Ayrıca krediden yararlanacak ortakların, %10'luk kısmı ortaklık payı olarak taahhüt etmeleri hükmü bağlanmıştır.

Tarım Kredi Kooperatiflerinde, üst kuruluşlara girişte son bilanço rakamlarına göre taahhüt ettikleri sermayelerin 1/4'ünü ortaklık payı olarak taahhüt etmeleri ve o tarihteki tahsil edilmiş sermayelerin 1/4'ünü ödemeleri gerektiği belirtilmiştir.

Gelir-gider farkının bölüşümü hususunda kanunda herhangi bir hüküm bulunmadığından, ayrılacak yedek akçe, fonlar ve risturn miktarları anasözleşme ile tespit edilmiştir.

3) 4572 SAYILI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU:

Kooperatiflerin sermayeleri; ortak üreticilerin, birliklerin sermayeleri ise ortak kooperatiflerin taahhüt edecekleri ortaklık paylarından oluşur. Ortaklık şartları, sermaye taahhüt oranı ve miktarları ile sermaye ödeme ve iadelerine ait usul ve esasların örnek anasözleşmelerde gösterileceği hüküm altına alınmıştır. Buna göre bir ortağın sermaye taahhüdü 10 milyar TL. dir

Gelir-gider farkının dağılımı, ortak içi işlemler ve ortak dışı işlem olarak ayrı ayrı düzenlenmiştir. Buna göre müspet gelir-gider farkının %10'unun yedek akçeye, %1'inin tanıtım ve eğitim hizmetlerini sağlayan fona ayrılacağı hüküm altına alınmıştır. Geriye kalan %89 payın en az ½'si zorunlu olmak üzere, tamamının veya bir kısmının ortaklara risturn olarak dağıtılmasına karar verileceği gibi, bu miktarın kısmen yedek akçe hesabına ve genel kurulca tesis edilecek fonlara aktarılabileceği belirtilmiştir.

Ortak dışı işlemlerden elde edilen müspet gelir-gider farkının, Genel Kurul kararınca ortaklara dağıtabileceği hüküm altına alınmıştır.

C) GENEL KURUL:

1) 1163 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNU:

1163 sayılı Kooperatifler Kanununda kooperatif organları bölümünde, "Genel Kurulun Yetkisi, Çağrı, Gündem, Oy Hakkı, Temsil, Kararlar" başlıkları altında Genel kurul toplantılarının yapılma şekline açıklık kazandırılmıştır.

Bu Kanununa göre genel kurul bütün ortakları temsil eden en yetkili organ olup, kanun ve anasözleşme hükümlerine uygun olarak alınan kararlar, herhangi bir kuruluşun onayına tabi olmadan yürürlüğe girmektedir.

Genel kurulun kanun, anasözleşme ve gündeme göre yürütülmesini denetleme ve temin amacıyla ilgili Bakanlığın temsilcisinin genel kurullara katılması zorunluluğu

getirilmiştir. Bu Kanun kapsamındaki genel kurul toplantıları kooperatifçilik ilkelerinden, demokratik yönetim ilkesine göre yapılmaktadır.

2) 1581 VE 3223 SAYILI TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU:

Bu kanunda genel kurulun toplanma şekli ve kararların alınması hususunda herhangi bir hüküm bulunmama ile birlikte, “Genel Kurul Kararlarının Onanması” başlığı altında, kooperatiflerle bölge birlikleri genel kurullarının verecekleri kararların merkez birliğinin; merkez birliği genel kurullarının verecekleri kararlarının Tarım ve Köyişleri Bakanlığının onayı ile kesinlik kazanacağı hükme bağlanmıştır.

Genel kurul toplantılarında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Temsilcisinin bulundurulma mecburiyeti getirilmemiş, bu husus anasözleşme ile düzenlenerek, bölge ve merkez birlikleri genel kurullarında temsilci bulundurulması öngörülmüştür.

3) 4572 SAYILI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU :

Genel kurullara katılma hakkına sahip ortaklarda aranacak şartlar ile birliklerin genel kurullarını teşkil edecek kooperatiflerin temsilcilerinin sayısı, nitelikleri ve seçilme esaslarının örnek anasözleşmelerde belirleneceği hüküm altına alınmıştır.

Kooperatif ve birliklerin işlerinin, kanun, anasözleşme ve diğer mevzuat hükümleri ve genel kurul ve yönetim kurulu kararlarına uygun olarak; kooperatiflerde anasözleşmelerde gösterilen usul ve esaslara göre, birliklerde ise Genel Müdür tarafından belirlenecek usullere göre yürütüleceği hüküm altına alınmıştır. Bu husus ise anasözleşmelerde: “Genel Kurulun Yetkisi, Çağrı, Gündem, Oy Hakkı, Temsil, Kararla” başlıkları altında genel kurul toplantılarının yapılma şekline açıklık kazandırılmıştır.

Bu Kanununa göre genel kurul bütün ortakları temsil eden en yetkili organ olup, kanun ve anasözleşme hükümlerine uygun olarak alınan kararlar herhangi bir kuruluşun onayına tabi olmadan yürürlüğe girmektedir.

Genel kurulun kanun, anasözleşme ve gündeme göre yürütülmesini denetleme ve temin amacıyla, ilgili Bakanlığın temsilcisinin genel kurullara katılması zorunluluğu getirilmiştir. Bu Kanun kapsamındaki genel kurul toplantıları kooperatifçilik ilkelerinden, demokratik yönetim ilkesine göre yapılmaktadır.

D) YÖNETİM

1) 1163 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNU :

Kanuna göre kooperatifin kanun ve anasözleşme hükümleri içinde faaliyetini yöneten ve onu temsil eden icra organı olan yönetim kurulu, genel kurulda ortaklar arasından seçilen en az üç üyeden teşekkül etmektedir.

Kooperatif üst kuruluşlarında da yönetim kurulu teşkili aynı esaslar dahilinde gerçekleşmektedir.

Yönetim kurulu, bu kanuna göre kurulan kooperatiflerde ve üst kuruluşlarda, kuruluşun yönetimini ve temsilini kısmen veya tamamen bir veya birkaç müdüre veya yönetim kurulu üyesine tevdi etme yetkisini verebilir. Bu durumda 1163 sayılı kooperatif kanununa göre kurulan kooperatif ve üst kuruluşlarında yönetim herhangi bir kuruluşu müdahalesi olmadan kendi kendine yönetim, kendi kendine yardım ve müşterek mesuliyet esaslarına bağlı olarak düzenlenmektedir.

2) 1581 VE 3223 SAYILI TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ KANUNU:

1581 sayılı kanun ile bu kanunu değiştiren 3223 sayılı kanunda ,Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği yönetim kurulunun, genel kurul temsilcilerinin kendi aralarında seçecekleri 6 üye ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve T.C. Ziraat Bankası mensupları arasından görevlendirilecek birer temsilci ve genel müdür veya vekilinden teşekkül edeceği belirtilmiş iken; bu kanunu değiştiren 24.06.1995 gün ve 553 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile merkez birliği yönetim kurulunun, genel kurul temsilcilerinin kendi aralarından üç sene için seçecekleri 9 üyeden teşekkül edeceği hükmü getirilmiştir.

3223 sayılı kanunda genel müdürün, yönetim kuruluna başkanlık edeceği belirtilmiş iken; 553 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnamede temsilciler arasından seçilecek 9 üyenin kendi aralarında yönetim kurulu başkanını seçeceği hükmü getirilmiştir.

3223 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununda; yer alan, “Kooperatiflerde, bölge ve merkez birliklerinde işler, kanun, anasözleşme ve diğer mevzuat ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve kooperatif üst kuruluşlarının talimatlarına, genel kurul ve yönetim kurulu kararlarına uygun olarak müdürlük, bölge müdürlüğü ve genel müdürlük tarafından yürütülür. Merkez Birliği Genel Müdürü ,Tarım ve Köyişleri Bakanının teklifi üzerine ortak kararname ile, genel müdür yardımcıları ile bölge müdürleri ise genel müdürün teklifi, merkez birliği yönetim kurulunun görüşüne istinaden Tarım ve Köyişleri Bakanının onayı ile atanırlar.” hükümleri 553 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname de değiştirilerek; “Kooperatifler, bölge birlikleri ve merkez birliğinde işler, kanun, anasözleşme ve diğer mevzuat ile kooperatif üst kuruluşlarının belirleyeceği esaslara, genel kurul ve yönetim kurulu kararlarına uygun olarak müdürlük, bölge müdürlüğü ve genel müdürlük tarafından yürütülür. Merkez Birliğinde, genel müdür, genel müdür yardımcıları; bölge birliklerinde, bölge müdürleri ve kooperatiflerde müdürler, merkez birliği yönetim kurulu tarafından atanır. Kooperatifler, bölge birlikleri ve merkez birliğinde imzaya yetkili diğer personel, genel müdürün teklifi ve merkez birliği yönetim kurulunun onayı ile belirlenir.” şekline dönüştürülmüştür.

Yapılan bu yasal düzenlemeler ile Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri kooperatifçilik ilkelerine uygun; kendi kendine yardım, müşterek mesuliyet ve kendi kendine yönetim esaslarına bağlı olarak çalışan kurumlar haline getirilmiş ve yalnızca kuruluş ve denetim yönünden Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile bağlantıları kalmış bulunmaktadır.

Ancak 553 sayılı KHK ile, suç teşkil eden fiillerin, merkez birliği yönetim kurulu tarafından atanmış olan müfettişlerce teftiş ve denetiminin yapılması öngörülmüş, denetim sonucu suçlu bulunmaları halinde göreve son verme işleminin ise yönetim kurulu tarafından uygulanması hüküm altına alınmıştır. Bu durum, ast birim olan merkez birliği teftiş kurulunun, üst birimi olan merkez birliği yönetim kurulunu suçlarından dolayı görevden almalarını gerektirmektedir. Ancak, hiyerarşik düzen

içerisinde merkez birliğinin denetimi ile görevli olan Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın bu görevi ifa etmesi daha uygundur.

3) 4572 SAYILI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU :

Kooperatif yönetim kurulu üyeleri ve yedekleri, genel kurula katılma hakkına sahip olanlar arasından seçilir. Birliklerde genel müdür, yönetim kurulunun doğal üyesidir.

Kooperatif ve birliklerde temsil yetkisinin kimler tarafından ve ne şekilde kullanılacağı örnek anasözleşmelerde gösterilir. Ancak bu kuruluşları taahhüt altına alabilmek için; kooperatiflerde varsa müdür, birliklerde genel müdür veya bunların vekilleri ile yönetim kurulu başkan veya üyelerinden ya da kuruluş adına imzaya yetkili olanlardan birinin müştereken imzaları şarttır. Müdür bulunmayan kooperatiflerde ise yönetim kurulu başkanı ile üyelerden birinin müşterek imzası yeterlidir.

Birliklerde, genel müdür ve yardımcılarının en az 4 yıllık yüksek öğrenim görmüş ve kooperatifçilik, ekonomi, maliye, işletme, idari bilimler veya konuyla ilgili mühendislik alanlarında kamu kurum ve kuruluşlarında ya da özel kuruluşlarda en az 8 yıl çalışmış, kooperatiflerde ise, müdürlerin en az liseyi bitirmiş olması şartı aranmaktadır. Kooperatif ve birliklerde istihdam edilecek müdür, genel müdür ve diğer personelde aranacak şartlar ile atama, terfi, görevden alma, kadro ve özlük hakları ile sair esaslar, birlik yönetim kurulunca hazırlanarak, genel kurulca kabul edilecek yönetmelikte gösterilir. Birlik ortağı olmayan kooperatiflerde, söz konusu yönetmelik, yönetim kurulu tarafından hazırlanır ve genel kurul onayı ile yürürlüğe girer.

Anasözleşmelere göre; yönetim kurulu, genel kurul toplantısına katılma hakkına sahip ortaklar arasından genel kurulca üç yıl için seçilen 5 asil ve 5 yedek üyeden oluşur. Üyelerin görev süreleri seçimin yapılacağı genel kurul toplantı gününe kadar uzayabilir.

Süreleri sona eren yönetim kurulu üyelerinin en çok üç yıllık bir süre için tekrar seçilmeleri mümkündür. Ancak, bundan sonra seçilebilmeleri için en az bir seçim döneminin geçmesi gerekir. Genel kurul, lüzum görmesi halinde, yönetim kurulu üyelerini her zaman değiştirebilir.

E) DENETİM

1) 1163 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNU :

Bu kanunda :

“Denetçiler Genel Kurul namına kooperatifin bütün işlem ve hesaplarını tetkik eder. Genel kurul, denetleme organı olarak en az bir yıl için bir veya daha çok denetçi seçer. Genel kurul, yedek denetçiler de seçebilir. Denetçilerin ve yedeklerin kooperatif ortaklarından olması şart değildir.” hükmü bulunmaktadır.

Bu durumda 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’na göre kurulan kooperatiflerin ve üst kuruluşlarının denetim kurulların, atama yolu ile denetçi atanmadığı ve bu suretle bütün denetçilerin genel kurullarda seçimle belirlendiği görülmektedir.

1) 1581 VE 3223 SAYILI TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU :

Bu kanuna göre:

“Kooperatiflerde; genel kurula katılma hakkını haiz ortaklar arasından iki denetçi seçilir. Bölge birliklerinde; genel kurulca temsilciler arasından veya dışarıdan iki denetçi seçilir. Ayrıca, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı ile T.C. Ziraat Bankasını temsilen, mensupları arasından birer denetçi atanır.” hükmü bulunmaktadır.

Bu durumda Merkez Birliğinde genel kurulca seçilen denetçilere ilaveten atama yolu ile kamu kuruluşlarından iki denetçi gelmektedir.

2) 4572 SAYILI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU :

Bu kanuna göre;

“Bakanlık, belirleyeceği usul ve esaslar dahilinde, kooperatif ve birliklerin işlem, hesap ve varlıkları ile mali tablolarının 01.06.1989 tarih ve 3568 sayılı kanuna göre denetim yetkisine sahip bağımsız denetim kuruluşlarına denettirmelerini isteyebilir.” hükmü mevcuttur. Denetleme yapacak kuruluş kooperatif veya birlik genel kurulu tarafından belirlenir. Denetim yerine getirilmeden veya denetim sonucunda düzenlenen raporlar, genel kurulda görüşülmeden yönetim ve denetim kurulları ibra edilmiş sayılmaz. Bakanlık bağımsız denetleme faaliyetlerinde bulunacak kuruluşları ve çalışma esaslarını Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği ile müştereken belirlemektedir.

Kooperatifler, kanun ve anasözleşmelere aykırı olmamak koşuluyla, bağlı buldukları birliğin faaliyet konusuna ilişkin olarak belirleyeceği ilke ve esaslara uymak zorundadır.

Denetim kurulu, genel kurul toplantısına katılma hakkına sahip ortaklar arasından veya dışarıdan genel kurulca üç yıl için seçilen iki üyeden oluşur. Denetim kurulu üyelerinin görev süreleri seçimin yapıldığı toplantı gününe kadar uzayabilir. Denetim kuruluna seçilen üye sayısı kadar da yedek üye seçilir. Genel kurul, lüzum görürse denetim kurulu üyelerini her zaman değiştirebilir. Süreleri biten denetim kurulu üyeleri tekrar seçilebilir.

F) ÜST KURULUŞLAR

1) 1163 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNU :

Kanunda; “Kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmek için iktisadi faaliyette bulunmak, faaliyetlerini koordine etmek ve denetlemek, dış memleketlerde olan münasebetlerini düzenlemek, kooperatifçiliği

geliştirmek ve eğitim yapmak, kooperatifçilik konularında tavsiyelerde bulunmak gibi hizmetlerin yerine getirilmesi için kooperatif birlikleri, merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği kurulur.” hükmü yer almıştır.

Bu durumda herhangi bir kurum veya kuruluşun müdahalesine gerek kalmaksızın hür ve gönüllü bir kooperatifçilik hareketi olarak, kooperatifler birleşmek suretiyle birlikleri, birlikler birleşmek suretiyle merkez birliklerini, birlik ve merkez birlikleri de birleşmek suretiyle Türkiye Milli Kooperatifler Birliğini kurabilmektedirler. Bu suretle kooperatiflerin dikey teşkilatlanmaları hedeflendiğinden, piramidin teşkili sağlanmıştır.

Diğer taraftan, kooperatifçilik ilkelerinden, “serbest giriş ilkesine” uygun olarak kanunda üst kuruluşlara katılma zorunluluğu bulunmamaktadır.

2) 1581 VE 3223 SAYILI TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU :

Bu Kanunda, bir veya birkaç il dahilindeki kooperatiflerin bölge birliklerini, en az beş bölge birliğinin de merkez birliğini kuracakları, merkez birliğinin ise tek üst kuruluş olduğu ve merkezinin Ankara’da bulunduğu belirtilmektedir.

Bu durum, dikey teşkilatlanmada Tarım Kredi Kooperatiflerinde en üst kuruluş Merkez Birliği olduğu ve 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’na göre, bu kooperatiflerin en üst kuruluşu olan Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine ortaklıkla ilgili konularda herhangi bir hüküm bulunmadığından, ülkemizdeki tüm kooperatiflerin bütünleşmesine engel teşkil etmekte ve dolayısıyla dağınıklığa sebep olmaktadır.

Diğer taraftan, Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanununda; “Bölge birliklerinin çalışma alanı içine alınan kooperatiflerle bölge birlikleri, üst kuruluşlara girmek zorundadır. Bu zorunluluğa uymayan kooperatif ve bölge birlikleri bu kanun hükümlerinden yararlanamazlar.” hükmü getirilmekle, kooperatifçilik ilkelerinden birisi olan “serbest giriş ilkesi” ihlal edilmiş olmaktadır.

3) 4572 SAYILI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ ve BİRLİKLERİ KANUNU:

Bir Tarım Satış Kooperatifleri Birliğinin kurulabilmesi için en az üç Tarım Satış Kooperatifinin bir araya gelmesi şarttır.

Birliklerin işleri, kanun, anasözleşme ve diğer mevzuat hükümleriyle genel kurul ve yönetim kurulu kararlarına uygun olarak genel müdürlük tarafından yürütülür.

Kooperatif ve birliklerin örnek anasözleşmeleri, birliklerin görüşü alınarak Bakanlıkça hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca kabul edilerek Resmi Gazete’de yayımlanır. Bakanlıkça, birliklerin görüşü de alınarak doğrudan veya birliklerin yarısından bir fazlasının yönetim kurullarının bu konudaki müşterek isteği, Bakanlığın teklifi ve Bakanlar Kurulunun kabulü ile örnek anasözleşmelerde, değişiklik yapılabilir.

Kooperatif ve birliklerin yeniden yapılandırılması, ekonomik etkinlik ve verimlilik ilkeleri çerçevesinde faaliyetlerini sürdürebilir bir yapıya kavuşturulabilmesi ve bu amaçla alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi konularında çalışma, inceleme ve önerilerde bulunmak üzere 7 üyeden oluşan Yeniden Yapılandırma Kurulu oluşturulur. Kurul, Sanayi ve Ticaret Bakanına karşı sorumludur.

Yeniden Yapılandırma Kuruluna, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en çok 6 ay içinde, Bakanlık ve Hazine Müsteşarlığı mensupları, üniversite öğretim üyeleri veya kooperatifçilik veya işletmecilik konusunda bilgi ve deneyim sahibi kişiler arasından, biri Bakanlık mensuplarından olmak üzere 4 üye, Sanayi ve Ticaret Bakanı, biri Hazine Müsteşarlığı mensuplarından olmak üzere 2 üye Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Devlet Bakanı tarafından, bir üye de birliklerin yönetim kurulu üyeleri içinden kendi aralarında yapacakları seçim ile belirlenir ve Bakanlar Kurulunca en çok 4 yıl görev yapmak üzere atanır. Yönetim kurulu üyeliği sona eren birlik temsilcisinin yeniden yapılandırma kurulundaki görevi de sona erer. Boşalan üyeliklere aynı usule göre atama yapılır. Kurul üyeleri, kendi aralarından üye tam sayısının salt çoğunluğu ile bir başkan ve bir başkan vekili seçer.

Yeniden Yapılandırma Kurulu, faaliyetlerine yardımcı olmak üzere; yeniden yapılandırma, özelleştirme, planlama, denetim, kooperatifçilik veya işletmecilik konularında deneyimli uzmanlardan ve danışmanlardan Yürütme Birimi oluşturulabilir. Yürütme Birimi Başkanı, kurul üyelerinin en az beşinin olumlu oyu ile seçilir. Yürütme Biriminin 4 yıllık iş planı, Yeniden Yapılandırma Kurulu tarafından belirlenir. Yürütme Biriminin çalışma usul ve esasları ile bu birimde çalıştırılanlara yapılacak ödemeler Yeniden Yapılandırma Kurulunun önerisi, Sanayi ve Ticaret Bakanının uygun görüşü ve Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Devlet Bakanının onayı ile belirlenir.

Yeniden Yapılandırma Kurulunun görev süresi, kurul üyelerinin atamalarına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararının Resmi Gazete’ de yayımlandığı tarihten itibaren en çok 4 yıldır.

G) MUAFİYETLER VE CEZAI MÜEYYİDELER

1) 1163 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNU

a) Muafiyetler

Bu kanuna göre muafiyetler 93. madde de düzenlenmiştir; maddede.

“1) Kooperatifler, kooperatif birlikleri, kooperatif merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği;

- a) Birbirlerinden ve ortaklarından aldıkları faiz ve komisyonlar ile ortaklarına kefalet etmeleri dolayısıyla bunlardan aldıkları paralar ve Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinden,
- b) Her nevi defterlerin ve anasözleşmelerin tasdiki ve açılış tasdiklerinde sayfalarının mühürlenmesi ve her nevi harç ve Damga Vergisinden,
- c) Kiraya verilmediği veya irat getirmeyen bir cihete tahsis edilmediği müddetçe sahip oldukları gayrimenkul mallar üzerinden alınacak her türlü vergiden,
- d) Ortakları tarafından temlik edilen gayrimenkullerin her türlü vergi ve harcından, muafıdır.

e) 13 üncü madde gereğince verilecek bildiri Damga Vergisine, diğer harç ve resimlere tabi değildir.

2) Gayrimenkullerin irtifak haklarının ve gayrimenkul mükellefiyetinin kooperatiflere, kooperatif birliklerine, kooperatif merkez birliklerine ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine sermaye konulması halinde bunla, Emlâk Alım Vergisi Kanununun 9 uncu maddesindeki indirimli nispetten,

3) 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 199 sayılı Kanunla değişik 7 inci maddesinin 16 ncı bendindeki esaslar dahilinde Kurumlar Vergisi muaflığından, faydalanırlar.

4) Kooperatifler, kooperatif birlikleri ve kooperatif merkez birlikleri faaliyete geçen üst kuruluşlara girmedikleri takdirde, bu maddenin 1 nolu fıkrasının (b) bendi ile 2 nolu fıkrasından gayri fıkralarında yazılı muaflıklardan istifade edemezler.” hükümleri yer almaktadır.

Bu duruma göre uygulamada; 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa istinaden kurulan kooperatif ve üst kuruluşları özel kanunlarla kurulan diğer kooperatiflerin yararlandıkları muafiyetlerin bir çoğundan istifade edememektedirler. Örnek olarak, kırsal alanda kıt imkanlarla kurulan Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri ve ortakları kullandıkları kredilerde düzenleyecekleri borçlanma sözleşmesi ve taahhüname için noterlere küçümsenemeyecek miktarlara resim ve harç ödemektedirler. Diğer taraftan, özel kanunlarla kurulan kooperatifler, kurumlar, gider, gayrimenkul kıymet artışı, intikal ve diğer vergilerden, düzenleyecekleri her türlü belgeler ise resim,harç ve vergiden muaf olmasına rağmen 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununa istinaden kurulan kooperatif ve üst kuruluşları bazı şartları yerine getirdikleri takdirde sınırlı bazı muafiyetlerden yararlanabilmektedirler.

b) Cezai Müeyyideler

Bu hususta 1163 sayılı Kooperatifler Kanununda 3476 sayılı Kanunla cezai müeyyideler getirilmiştir. 3476 sayılı Kanununun Ek-2 nci maddesinde:

“1) 8 inci maddenin üçüncü fıkrasına, 16 nci maddenin beşinci fıkrasına, 56 ncı maddenin altıncı fıkrasına, 59 uncu maddenin dördüncü , altıncı, yedinci ve sekizinci fıkralarına ve 90 ncı maddenin beşinci fıkrasına aykırı hareket eden kooperatif ve üst kuruluşlarının yönetim kurulu ve üyeleri ve memurları fiilin önem ve mahiyetine göre üç aydan iki yıla kadar hapis ve yüz bin liradan bir milyon liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

2) Genel kurulu olağan toplantıya çağırmayan yönetim kurulu üyeleri ile 2 inci maddenin dördüncü fıkrasına , 8 inci maddenin 2 nci fıkrasına, 16 ncı maddenin birinci fıkrasına, 66 ncı maddenin ikinci fıkrasına ve 90 ncı maddenin üçüncü fıkrasına aykırı hareket eden kooperatif ve üst kuruluşlarının yönetim kurulu üyeleri fiilin önem mahiyetine göre bir aydan altı aya kadar hapis ve elli bin liradan beşyüz bin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

3) 56 ncı maddenin ikinci ve dördüncü fıkralarına, 66 ncı maddeye ve 67 nci maddeye aykırı hareket eden kooperatif ve üst kuruluşlarının denetim kurulu üyeleri fiilin önem ve mahiyetine göre bir aydan altı aya kadar hapis ve elli bin liradan beş yüz bin liraya kadar ağır para cezası ile cezalandırılırlar.

4) 92 nci madde hükümlerine aykırı hareket eden kooperatif kurucuları, yönetim kurulu başkan ve üyeleri ve bu fiil genel kurulda vuku bulmuşsa buna müsamaha eden genel kurul başkanı, üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Bu maddede öngörülen hürriyeti bağlayıcı cezalar paraya tahvil edilemez.

İlgili Bakanlık, kooperatifler ve üst kuruluşlarının yönetim ve denetim kurulu üyeleri ile memurları hakkında görevlerine ilişkin olarak işledikleri suçlardan dolayı açılan kamu davalarına müdahale talebinde bulunabilir.” hükümleri yer almaktadır.

2) 1581 VE 3223 SAYILI TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU :

a) Muafiyetler

Bu kanuna göre muafiyetler:

- a) Bu kanuna göre kurulacak ve kurulmuş sayılan kooperatiflere ortak olmak üzere başvuran üreticilerle, ortakların kooperatifleriyle yapacakları her türlü işlemler ve bunlarla ilgili kağıt, belge, senet, beyanname, taahhütname, vekaletname, makbuz, kooperatif lehine yapacakları ipotek ve rehinler her türlü resim, harç ve vergiden,
- b) Bu kanuna göre kurulacak ve kurulmuş sayılan kooperatifler, bölge ve merkez birlikleri,
- Kurumlar, gider, gayrimenkul kıymet artışı, intikal ve diğer vergilerden ve icra makamları, resmi daireler ve mahkemeler nezdinde yapacakları, takip ve tahsillerle açacakları tazminat davaları ile ilgili her nevi talep, tebliğ ve kararlar her türlü masraf, vergi, resim ve harçlardan,
 - Sermaye ve yedek akçeleri ile taşınmaz malları ve bunların gelirleri, kendi ihtiyaçları için satın aldıkları ve alacaklarının tahsili gayesiyle mülk edindikleri taşınmaz malları ve bunların 15 inci madde hükmüne göre sahiplerine geri verilmesi işlemi, bütün vergi, resim ve harçtan,
 - Yapacakları kredi işlerine ilişkin bütün senet, belge, kağıt, defter ve hesap özetleri, taşınmaz mallara ait ipotek ve taşınır mallara ait rehin işlemleri, vekaletnameler, taahhütname ve sair evrak, bütün resim ve harçtan,
- c) Bu kanuna göre kurulan kooperatiflerle bölge ve merkez birliklerinin temin edecekleri krediler ve bunlara ilişkin Merkez Bankası nezdindeki reeskont muameleleri ve bu işlemlere ait bütün senet, belge, vekaletname, taahhütname ve sair evrak gider ve diğer vergilerle bütün resim ve harçtan, muafıdır.

Ancak, bu kuruluşların ortak dışı işlemlerden elde edecekleri gelir - gider farkları ayrı bir hesapta takip ve tespit edilerek vergilendirilir.

Kooperatif, bölge ve merkez birliklerince noterlere tasdik ettirilecek defterlerle belgelerden, yalnız noter ücreti alınıp ayrıca harç alınmaz.

3) 4572 SAYILI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ ve BİRLİKLERİ KANUNU:

a) Muafiyetler

Bu Kanuna göre kurulmuş bulunan kooperatifler ve birliklerin faaliyetlerinde;

- a) Kooperatife ortak olmak üzere başvuran üreticilerle ortakların, kooperatifleriyle yapacakları her türlü işlemleri ve bunlarla ilgili kağıt, belge, senet, beyanname, taahhütname, vekaletname, makbuz, kooperatif lehine yapacakları ipotek ve rehinler her türlü vergi, resim ve harçtan,
- b) Ortak içi işlemler sonucu ortaya çıkan olumlu gelir gider farkları gelir ve kurumlar vergisinden,
- c) Birbirlerinden ve ortaklarından aldıkları faiz ve komisyonlar, birbirleri ya da üçüncü şahıslarla yaptıkları her türlü gayrimenkul alım satımı (üçüncü şahıslara terettüp eden vergi, resim ve harçlar hariç), ayrıca üretim tesislerinin ve bu tesislere ilişkin gayri menkullerin satışı, bağış ve diğer ivazsız iktisapları ile bütün işleri için düzenlenecek senet, beyanname, taahhütname, sözleşme, vekaletname ve lehlerine yapılacak ipotek ve rehinler kurumlar vergisi ve damga vergisi de dahil olmak üzere her türlü vergi, resim ve harçtan,
- d) Sermaye ve yedek akçeleri ile taşınmaz malları ve bunların gelirleri, ihtiyaçları için satın aldıkları ve alacaklarını tahsil gayesiyle mülk edindikleri taşınmaz malları ve bunların bir önceki sahiplerine geri verilmesi işlemi ile gayri menkullerine ilişkin cins ve nev'i, isim ve unvan değişiklikleri ile tashihleri her türlü vergi, resim ve harçtan,
- e) Yapacakları kredi işlemlerine ve temin edecekleri kredilere ilişkin senet, beyanname, taahhütname, sözleşme ve sair her türlü belge ile taşınmaz mallarına ait ipotek ve ipotek fekki, taşınır mallara ait rehin ve rehinin kaldırılması işlemleri, vekaletnameler, taahhütname ve sair evrak her türlü vergi, resim ve harçtan,

- f) Ortakların kooperatiflerine ödedikleri sermaye paylarının çıkma ve çıkarılma hallerine bağlı olarak kendilerine iadesi sırasında, anasözleşmelerde gösterilen esaslara göre hesaplanacak iade tutarı ile ödenmiş sermaye payı tutarı arasında üretici lehine doğacak kazançlar gelir vergisinden, kooperatif ve birlikler açısından da kurumlar vergisinden,
- g) Kooperatif veya birliklere yapılan bağışlar, ortaklardan yapılacak kesintilerden oluşturulacak fonlar, dağıtılan ya da dağıtılmayarak kooperatif faaliyetlerinde kullanılan risturna tabi gelirler, gelir ve kurumlar vergisinden,
- h) Kooperatif ve birliklerin defter ve belgelerinin notere tasdik ettirilmesi işlemleri yalnızca noterlik ücretine tabi olup, vergi, resim ve harçtan müstesnadır.

Gelir Vergisi Kanununa göre yapılacak tevkifat hükümleri ile katma değer vergisi hükümleri saklıdır. Ancak, bu kuruluşların ortak dışı işlemlerden elde edecekleri gelir-gider farkları ayrı bir hesapta takip ve tespit edilerek vergi kanunları hükümlerine göre vergilendirilir. Kooperatif ve birliklerin ortaklarından aldıkları ürünleri, niteliğinde değişiklik olmayacak şekilde ilk işleme tesislerinde işleyerek üçüncü kişilere satmaları ortak içi işlem sayılır.

b) Cezai Müeyyideler:

Bu kanunda herhangi bir cezai müeyyide bulunmamaktadır. Ancak, genel kurullarda alınacak kararlar doğrultusunda işlem yapılacağı anasözleşmelerde belirtilmiştir.

H) DEVLETE OLAN İLİŞKİLER

1) 1163 SAYILI KOOPERATİFLER KANUNU

Bu kanuna tabii kooperatif ve üst kuruluşlar ile ilgili olarak, ilgili Bakanlıkların kanundan gelen görev ve yetkileri aşağıda belirtilmiştir.

“İlgili Bakanlığın kooperatifleri ilgilendiren başlıca görev ve yetkileri şunlardır;

- 1) Kooperatiflere, kooperatif birliklerine, merkez birliklerine, Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine kuruluş ve organizasyonlarında yol göstermek, ögütleriyle yönetimlerinde ve çalışmalarında yardımcı olmak,
- 2) Kooperatifleri, birlikleri, merkez birliklerini ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliğini teftiş etmek, denetlemek veya denetlettirmek,
- 3) Kooperatiflerin, birliklerin ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin dağılmasını gerektiren sebepleri mahkemeye bildirmek,
- 4) Kooperatiflerin, bilhassa istihsale yararlı kooperatiflerin kuruluşu, öncelikle kredilendirilmesi ve memleket yararına faaliyette bulunmaları hususunda ilgili Bakanlıklar ve kuruluşlar nezdinde gerekli teşebbüsleri yapmak ve koordinatör olarak vazife görmek,
- 5) Kooperatifler mevzuatının uygulanmasında ve kooperatiflerle üst kuruluşlara yapılacak desteklemelerle ilgili kamu ve sosyal güvenlik fonları konusunda düzenleyici tasarruflarda bulunmak,

İlgili Bakanlık, kooperatifler ve üst kuruluşlarının yönetim ve denetim kurulu üyeleri ile memurları hakkında görevlerine ilişkin olarak işledikleri suçlardan dolayı açılan kamu davalarına müdahale talebinde bulunabilir”.

Ayrıca Kanunda “Tarımsal amaçlı kooperatiflerin yatırım faaliyetleri ile ilgili Bakanlıkça düzenlenen yönetmelik esasları dahilinde, bütçeden ayrılacak ödenekler yoluyla verilecek düşük faizli kredilerle desteklenir.” hükmü bulunduğu gibi eğitimle ilgili olarak da “Kooperatifçiliğin tanıtılması ve eğitimi ve organizasyonlarda yol göstermek, ögütleriyle yönetim ve faaliyetlerine yardımda bulunmak gibi hizmetler için kooperatiflerin yıllık bilançolarına göre hasıl olan müspet gelir-gider farkının %1’i ilgili Bakanlık emrinde bir fona yatırılır.” hükmü yer almaktadır.

Bu duruma göre, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununa göre kurulan kooperatif ve üst kuruluşlarında ilgili Bakanlıklar, kooperatiflerin yönetimlerine herhangi bir

müdahalede bulunmaksızın kendilerinden sağlanan kaynaklarla fon teşkil ederek eğitim hizmetlerini gerçekleştirmekte, hukuki problemlerinin çözümüne yardımcı olmakta, kooperatif içi denetimin yanında, kooperatifleri bir kez daha denetime tabi tutarak yasalar uygun faaliyet göstermelerine yardımcı olmaktadır.

2) 1581 VE 3223 SAYILI TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU

1581 ve 3223 Sayılı Kanunlara göre; Tarım Kredi Kooperatifleri ve birliklerinde yönetim, atama ve seçimle gelen yönetim kuralları marifetiyle yürütülürken; 28.06.1995 tarihli ve 22327 sayılı T.C. Resmi Gazete' de yayımlanarak yürürlüğe giren 553 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yönetim kurulu üyeliğine devlet tarafından atama yapılması uygulamasına son verilmiştir. Bu durumda Tarım Kredi Kooperatifleri ve üst kuruluşları sadece kuruluş ve denetim yönünden Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı bulunmaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Denetim Kuruluna, T.C. Ziraat Bankası ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndan birer temsilci atanması uygulaması halen yürürlükte bulunmakta olup, bu uygulamanın amacı yönetim kurulu faaliyetlerinin yasalara uygunluğunu sağlamaktadır.

Tarım Kredi Kooperatifleri ve üst kuruluşlarının kredi ihtiyaçları esas itibari ile T.C. Ziraat Bankası ve mevduat toplamak suretiyle kendi kaynakları ile oluşturulacak banka kanalı ile sağlanması kanunda öngörülmüştür, ancak mevduat toplama görevi yerine getirilmediğinden kendi bankalarını kuramamışlar ve bu sebeple T.C. Ziraat Bankasına bağımlılıklarını sürdürmek zorunda kalmışlardır.

3) 4572 SAYILI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ VE BİRLİKLERİ KANUNU

Kooperatif ve Birliklerin örnek anasözleşmeleri birliklerin görüşü alınarak Bakanlıkça hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca kabul edilerek Resmi Gazete' de yayımlanır. Örnek anasözleşmelerde, Bakanlıkça birliklerin görüşü de alınarak

doğrudan veya birliklerin yarısından bir fazlasının yönetim kurullarının bu konudaki müşterek isteği, Bakanlığın teklifi ve Bakanlar Kurulunun kabulü ile değişiklik yapılabilir.

Tasfiye konusu ise, Bakanlık veya Hazine tarafından mahkemeden tasfiye memuru atanmasını isteme ile olur. Birlikler, Genel Müdür ve Genel Müdür Yardımcılarının görev yapması ile yürütülür.

Kooperatif ve birliklerin yeniden yapılandırılması, ekonomik etkinlik ve verimlilikler ilkesi çerçevesinde faaliyetlerini sürdürebilmesi için çalışma, inceleme ve önerilerde bulunmak üzere 7 üyeden oluşan Yeniden Yapılandırma Kurulu oluşturulur. Kurul Sanayi ve Ticaret Bakanına karşı sorumludur.

Yeniden Yapılandırma Kuruluna, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en çok 6 ay içinde Bakanlık ve Hazine Müsteşarlığı mensupları, üniversite öğretim üyeleri veya kooperatifçilik veya işletmecilik konusunda bilgi ve deneyim sahibi kişiler arasından, biri Bakanlık mensuplarından olmak üzere 4 üye, Sanayi ve Ticaret Bakanı, biri Hazine Müsteşarlığı mensuplarından olmak üzere 2 üye Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Devlet Bakanı tarafından, bir üye de birliklerin yönetim kurulu üyeleri içinden kendi aralarında yapacakları seçim ile belirlenir ve Bakanlar Kurulunca en çok 4 yıl görev yapmak üzere atanır. Yönetim kurulu üyeliği sona eren birlik temsilcisinin Yeniden Yapılandırma Kurulundaki görevi de sona erer. Boşalan üyeliklere aynı usule göre atama yapılır. Kurul üyeleri, kendi aralarından üye tam sayısının salt çoğunluğu ile bir başkan ve bir başkan vekili seçer.

Yeniden Yapılandırma Kurulu, faaliyetlerine yardımcı olmak üzere; yeniden yapılandırma, özelleştirme, planlama, denetim, kooperatifçilik veya işletmecilik konularında deneyimli uzmanlardan ve danışmanlardan Yürütme Birimi oluşturulabilir. Yürütme birimi Başkanı, kurul üyelerinin en az beşinin olumlu oyu ile seçilir. Yürütme biriminin 4 yıllık iş planı Yeniden Yapılandırma Kurulu tarafından belirlenir. Yürütme Biriminin çalışma usul ve esasları ile bu birimde çalıştırılanlara yapılacak ödemeler Yeniden Yapılandırma Kurulunun önerisi, Sanayi ve Ticaret Bakanının uygun görüşü ve Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Devlet Bakanının onayı ile belirlenir.

Yeniden Yapılandırma Kurulu Başkan ve üyelerine ödenecek huzur hakları ve harcırah, Sanayi ve Ticaret Bakanını ile Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Devlet Bakanının onayı ile belirlenir. Huzur hakkının aylık net tutarı, ek gösterge dahil en yüksek devlet memuru aylığının, harcırah ise en yüksek devlet memuru harcırahının üç katını geçemez. Kooperatif ve Birlikler, bu kanunda belirlenen amaçlar çerçevesinde yeniden yapılandırma ile ilgili her konuda Yeniden Yapılandırma Kurulunun önerilerini dikkate alır ve kurul ile işbirliği içinde faaliyetlerini sürdürür.

Yeniden Yapılandırma Kurulunun çalışma esasları, uygulanacağı ilke ve programları bu sürece uyum için kooperatif ve birliklerce alınması gerekli önlemler ve yapılması gereken işlemler Sanayi ve Ticaret Bakanı ile Hazine Müsteşarlığının bağlı olduğu Devlet Bakanı tarafından müştereken belirlenir. Yeniden Yapılandırma Kurulunun görev süresi kurul üyelerinin atamalarına ilişkin Bakanlar Kurulu Kararının Resmi Gazete’ de yayımlandığı tarihten itibaren en çok 4 yıldır.

Birliklerin 01.05.2000 tarihi itibarıyla mevcut özel bünye faaliyetleri ile ilgili borçları, borçların ödenmesine kadar geçecek süre içinde bu borçlardan doğan faiz ve gecikme zammı gibi fer-i borçları ile personel kadrolarında yapılacak düzenlemeler için gerekli tazminat tutarı, Yeniden Yapılandırma Kurulunun önerileri dikkate alınarak Hazinece üstlenilip tasfiye olunur.

Yeniden yapılandırma süresince, kooperatif ve birliklerin özel bünye borçlarının tasfiyesi ve yeniden yapılandırma nedeniyle oluşabilecek personel tazminatları, kooperatif ve birliklerin yeniden yapılandırılması amacıyla dışarıdan alınacak her türlü denetim, danışmanlık ve diğer hizmetler için yapılacak ödemeler, Yeniden Yapılandırma Kurulu ve Yürütme Birimine ilişkin giderler ile kooperatif ve birliklerin ihtiyaçtan işletme kredileri önemle dikkate alınarak genel bütçeden ve destekleme ve fiyat-istikrar fonu gider hesabından karşılanır.

Bakanlık, Yeniden yapılandırma süresi içinde görev yapmak üzere, Birlik Denetim Kurullarında, denetim veya kooperatifçilik konusunda deneyimli Bakanlık mensupları arasından bir denetçi görevlendirebilir. Bu şekilde görevlendirilenlere ek gösterge dahil, en yüksek devlet memuru aylığından fazla olmamak üzere Bakanlıkça belirlenecek net aylık ücret, birlikçe ödenir.

VI. KAYNAKÇA

- MÜLAYİM, Ziya Gökalp, **Kooperatifçilik**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003.
- Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, **Avrupa Birliği'nde Kooperatifçilik**, Ankara, 2003.
- ÇIKIN, Ayhan, “Türkiye Tarımı İçin Bazı Saptamalar”, **Fethiye Dergisi**, (Ekim 2002).
- EKMEN, Erhan, **Türkiye’de Çiftçi Örgütlenmesi**, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı (Yayımlanmış Hizmet İçi Çalışması), Ankara, 2003.
- ERAKTAN, Gülcan, **Avrupa Birliği’nde Üretici Örgütleri ve Çiftçi Birlikleri**, A.Ü. ATAUM Ders Notları (Yayımlanmamış), Ankara.
- ERAKTAN, Gülcan, **Türk Tarımında Kooperatif Dışı Örgütlenmeler Konusunda Arayışlar**, A.Ü. ATAUM Ders Notları (Yayımlanmamış), Ankara.
- ERAKTAN, Gülcan, “AB - Türkiye Üretici Örgütlülüğü ve Değişim”, **Ziraat Mühendisleri Odası AB Genişleme Sürecinde Türkiye Semineri - Tarımsal ve Kırsal Politikalar-**, 8-9 Ocak 2003, Ankara.
- ERDOĞAN, Oğuz, **Üretici Birlikleri**, A.Ü. ATAUM OTP Uzmanlık Ödevi (Yayımlanmamış), Ankara, 2000.
- ERKAL, Arzu, **Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Kapsamında Taze Meyve ve Sebze Ortak Piyasa Düzeni**, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı AT Uzmanlık Tezi (Yayımlanmamış), Ankara, 2003.
- EROL, Buket, “**Damızlık Sığır Yetiştirici Birlikleri**” Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Büyük ve Küçükbaş Hayvancılık Daire Başkanlığı (Yayımlanmamış Bilgi Notu), Ankara, Ekim 2003.
- ÖNER, Ayla, **Avrupa Topluluğunda Çiftçi Organizasyonları ve Bu Organizasyonların Karar Mekanizması Üzerindeki Etkileri T.C.**

Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, (Yayımlanmamış), Ankara, Temmuz 1992.

- ÖZKAN, Zerrin Çivi, **Tarım Kesiminde Üretici Birlikleri - Dünyadan Örnekler**, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilimdalı Doktora Semineri, (Yayımlanmamış), Ankara, 1998-99 Güz Yarıyılı.
- YAZGAN, Hatice, **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Üretici Birlikleri**, A.Ü. ATAUM 24. Dönem Temel Eğitim Ödevi (Yayımlanmamış), Ankara, 1999.
- Almanya Çiftçi Birliği, **Deutscher Bauernverband (DBV)**, Information Brochure, 2001.
- COPA, **Committee of Agricultural Organizations in the European Union**, Information Brochure, 2000.
- Fransa Tarım ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı, **French Chambers of Agriculture (Bilgi Notu)**, 2000.
- **TAIEX Tarımsal Üretici Örgütleri Semineri**, Ankara, 1-3 Temmuz 2003.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, **Tarımsal Üretici Birlikleri Kanun Tasarısı**, 14 Ocak 2004.
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi, **“Avrupa Topluluğu ve Türk Tarımında Örgütlemenin Önemi ve İşlevi”** (Yayımlanmamış Bilgi Notu), Ankara, 2002.
- Tarımsal Üretici Birliklerinin Geliştirilmesine Yardım Projesi Ulusal Çalışma Grubu Tebliği, Antalya, (20-23 Eylül 1999).
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, **“Ülkemizdeki Tüm Kooperatifleri Kapsayan Tek Bir Kooperatifler Yasasının Hazırlanması Hususunda Bakanlık Görüşü”**(Yayımlanmamış Rapor), Ankara, 2003.

- Türkiye Ziraat Odaları Birliği, “**Zirai ve İktisadi Rapor 1999-2000**”, Yayın No: 204, Ankara.
- Van BEKKUM, Onno Frank and Gert van DIJK; Agricultural Co-operatives in the European Union, Printed by van Gorcum, Assen, Netherlands, 1997.
- USDA REPORT Cumulative value EU-15 in 1999.
- “**Avrupa Birliğinde Ziraat Odaları**”, [<http://www.tzob.org.tr>], (13 Ekim 2003)
- “**CEJA**”, [<http://www.ceja.org>], (25 Aralık 2003)
- “**Türkiye’de Tarım Kredi Kooperatifleri**”, [<http://www.tarimkredi.org.tr>], (18 Eylül 2003)